

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

«ԳԱՆՁԱՍԱՐ»
ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ԽՈՐԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ԱՇՆԳԵԱՆ

Սիրելի՛ հոգետր եղբայր, մենք որոշեցինք վերահրատարակել այս գիրքը՝ զգալով նրա յոյժ կարեւորութիւնն ու արդիակաւութիւնը: Բոլոր քրիստոնեաներին ուղղուած տերունական խօսքը՝ «Դուք էք երկրի աղը», առաւել եւս պատշաճում եւ զգաստութեան է կոչում հոգետրականներին: Իսկ արդեօ՞ք ամէն մի հոգետր այր այսօր աղ է իր ժողովրդի համար: Այս հարցին պատասխանելու համար մեզանից իտաքանչիւրն իր համար պէտք է պարզաբանի երկու կարեւոր դրոյթներ, որոնց մասին խօսում է երջանկայիշատակ Խորեն սրբազան պատրիարքը. ա) Աստուծոյ կամքո՞վ ենք մենք հոգետրական դարձել, թե՞ մեր կամքով, բ) եթէ Աստուծոյ կամքով ենք կոչուած օծում կրելու, ապա որքանո՞վ ենք փորձում աղերսալից աղօթքներով ու պաղատանքներով քաւել մեր ժողովրդի մեղքերը, ինչը մեր ուղղակի պարտաւորութիւնն է: Ի վերջոյ, չե՞ որ հոգետրականը միջնորդն է Աստուծոյ եւ մարդկանց միջեւ: Այսօր բոլորիս համար պարզ է, որ վճուում է հայ ժողովրդի ճակատագիրն ու ապագան, որը մեծապէս կախուած է մեր հոգետր կեցուածքից եւ կենցաղավարութիւնից:

Սիրելի՛ եղբայր, յիշի՛ր, որ քո հոգու ճշմարիտ նկարագիրը ոչ միայն քո փրկութեան գրաւականն է, այլեւ՝ նախադրեալը քո ժողովրդի հոգետր շինութեան եւ առ Աստուած վերընթացի:

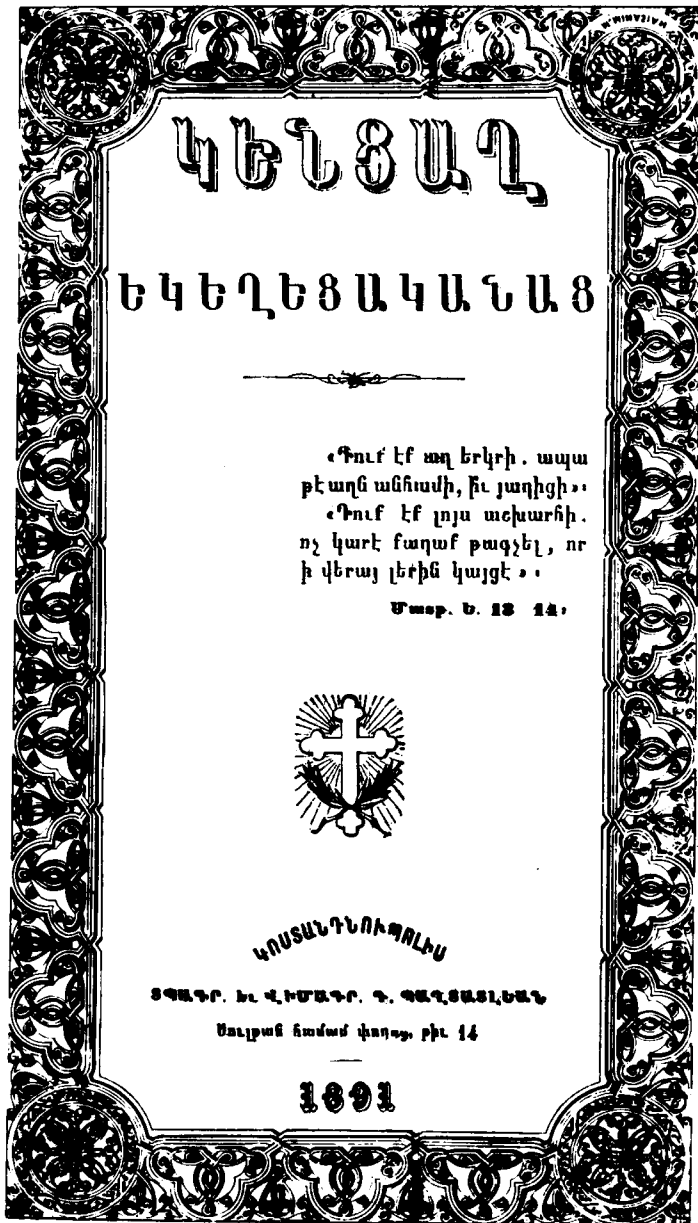
Տ. ՊԱՐԳԵՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ
ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԱՐՅԱՆԻ ԹԵՄԻ

**ԿԵՆՉԵՆԻ
ԵԿԵՂԵՑՈՒԿԱԿԱՆՅՈՒՅՑ**

«ԳԱՆՁԱՍԱՐ» ՀԱՆՐԷՍ
ԵՐԵՒԱՆ 1993

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆԻ Ա
ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ
ՀԱՅՈՑ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ
Տ. ՊԱՐԳԵԻԻ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ ԱՐՅԱԽԱՅ

ԿԵՆՑԱՂ

Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ա Կ Ա Ն Ա Ց

«Դուք էք ազ եկիի. ապա
քեզան անհամի, իւ յազիցի»
«Դուք էք լոյս աշխարհի.
ոչ կարէ քաղաք թագչել, որ
ի վերայ լեռին կայցէ» :

Մատ. Ե. 13 14:

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՅԳԱԳՐ. ԵՆ ՎԻՄԲԳՐ. Գ. ԳԱՂՏԱՑԻՆԵԱՆ

Մուկրան համան փողոց, բիւ 14

1891

ԿՈՉՈՒՄՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆԻ

Տէրն մեր Իւր պաշտօնն առաքելոց յանձնելու ատեն բաւական չհամարեց միայն ասել. «Ես զձեզ կը զրկեմ, զնացէք, սորվեցուցէք բոլոր ազգաց եւ Իմ անունովս մկրտեցէք». այլ որովհետեւ, Իրեն չարչարանաց վրայ գայթակղելով, ինկած եւ կործանած էր մտքերնին, բարձրացնելու համար հարկ էր իրենց բարձր պաշտօնին կարեւոր զգացումն ներշնչել. հարկ էր գաղափար մը տալ, թէ ինչ կոչումն ունէին, ուստի սա բաղդատութեամբ հասկցուց. Ես Հօրմէս եկայ, յաշխարհ եկայ, դուք ալ քովէս կամ ձեռքիս տակէն կ'ելլէք՝ աշխարհի ամէն կողմերն Աւետարանս տանիլ տարածելու. «Որպէս առաքեաց զԻս Հայր Իմ, եւ Ես առաքեմ զձեզ» [Յովհ. Ի 21]:

Եթէ Աւետարանի գործոյն համար հարկ էր, որ Քրիստոս Իւր Հօրմէն զրկուէր, աւելի եւս հարկ է, որ նոյն գործը շարունակողն Քրիստոսէ զրկուած լինի. «Ոչ եթէ անձամբ որ անուն զպատիւ [պաշտաման],- կ'ըսէ սուրբ առաքեալն Պօղոս,- այլ կոչեցեալն յԱստուծոյ, որպէս եւ Ահարովն» [Եբր. Ե 4]: Եւ եթէ եկեղեցականքս նոյն պաշտօնին կոչուած եմք, հարկ է, որ մեր կոչման նշաններն ալ Քրիստոսի կոչման նշաններուն նման լինեն: Ուրեմն, տեսնե՞ք, թէ ինչ էին Քրիստոսի նշաններն, զորս իբրեւ ապացոյց Իւր առաքելութեան հրէից առջեւ կը դնէր:

Աստուած նախախնամական կարգ մ'ունի, զոր ամէն մարդոց վիճակին վրայ կը գործադրէ, այս չ'ուրացուիր. զի այն, որ տիեզերքի անբաւ կազմակերպութեան մէջ ամէն բանի կարգ եւ օրէնք դնելու խելք հասցուցեր է, անանկ, որ բնաւ սխալ մը չ'պատահիր, աւելի եւս իմաստութեամբ եւ սիրով կը հսկէ յարգի արարածին՝ մարդոյն կենաց սկզբան եւ շարունակութեան վրայ մինչեւ ցկատարած: Նիւթական եւ անասնական արարածոց եւ մարդոյն մէջ սա տարբերութիւնը կայ, որ առաջինք իրենց վրայ հաստատեալ կարգին մէջ անզգայաբար կը քայլեն, իսկ մարդն, ճանչնալով իւր վրայ դրուած կարգը, հնազանդելով եւ երկրպագելով կը վարէ իւր կեանքը:

Երեւելի հայրապետ մը՝ ս. Կիպրիանոս, կ'ըսէ. «Պահ մը համաձայնելով հանդերձ այն կարճամիտ իմաստասիր-

Բազմազբաղ եւ ծանրակիր պաշտամանս սուղ ժամանակէն որքան պարապ կարացի գտնել, գործածեցի այս համառօտ գրուածիս: Նպատակս է խրատել իմ հոգեկիր եղբայրներս, զարթուցանել ի մեզ՝ ի հոգեւորականս, զհոգի կոչման հովութեան այնպիսի վարքով, որ համաձայնի վսեմութեան, սրբութեան եւ ահաւորութեան հոգեւոր պաշտաման: Մեծ հմտութեամբ գրուածք մը չէ, սակայն բաւական մանրամասնութեանց վրայ կը խօսի. պարտատրուութիւններ կը յիշեցունէ, որ նոր չեն, այլ հիմնեալ են Աւետարանի մաքուր զգացմանց վրայ, անկարելի ալ չեն, այլ Եկեղեցոյ ճշգնատր պաշտօնէից աստիճանի կենցաղավարութենէն բխած աներաժեշտ պայմաններ են:

Թէպէտ ոչ նուազ, քան՝ զամենեսին, եւ ես ինքն վարակեալ եմ բազում թերութեամբք պաշտաման, սակայն այսու չնուազիր այս խրատուց օգտակարութիւնն եւ կարեւորութիւնն, ըստ բանի սրբոյն Ներսէսի Շնորհալոյ, որ ասէ. «Մեք առաւել, քան զամենեսեան, ունինք պէտս հոգւոց բժշկութեան. բայց, որպէս յիմար հիւանդի է, զիւրն առողջութեան դեղ, զոր մատուցանէ նմա ախտացեալ ոմն բժիշկ, ի բաց մերժել՝ տեսանելով զցաս մարմնոյ նորա, նոյնպէս իմաստնոց է ոչ զբնութեան բժշկին փոյթ ունել, թէ առողջ է կամ հիւանդ, այլ զդեղին քննել զօգտակարութիւն, եթէ առողջարար իցէ, թէ վնասակար»:

Այս գրուածքով ժողովրդեան ես կ'ուզեմ խրատ տալ, թէ հոգեւոր պաշտօնէից ընտրութեան մէջ որչափ զգուշութիւն պէտք է գործածէ, միանգամայն իւր վերայ կարգեալ պաշտօնէին հետ որչափ որդիական ակնածութեամբ եւ կարեւոր մեծարանօք պիտի վարուի եւ հետզհետէ արժանի մշակաց բազմաճալուն որչափ փափագանօք պիտի ջանայ եւ պաղատի Աստուծոյ, որպէս կը պատուիրէ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս՝ ասելով. «Աղաչեցէք զՏէր հնձոց, զի հանցէ մշակս ի հունձս Իւր» [Մատթ. Թ 38]:

Պատրիարք Կ. Պոլսոյ՝ Խորեն արքեպիսկոպոս

րաց, որ կ'ըսեն, թէ Աստուած, անգամ մը աշխարհս ստեղծելէն յետոյ, այլեւս ձեռքը պահեց, գործը դիպուածին յանձնեց, Հարկ էր, որ Իրեն պաշտօնէից ընտրութիւնն Իրեն պահէր՝ իրեն բոլորովին Իւր սեպհական գործը»։ Որովհետեւ վատահելի մարդիկ պէտք են, որ Իրեն շահերը պահպանեն, Իրեն Հաճելի լինին, Իրեն առջև ներկայանալու վայելչութիւն ունենան, Իրեն ընծայ եւ գոհ մատուցանեն, Իրեն Սեղանոյն պատիրը պահեն, ժողովրդէն ուխտ ու պատարագ ժողովն, օրէնքը թարգմանեն, կամքը բացատրեն, փառքն ու պատիրը տարածեն ամէն կողմ։ Ուրեմն, քահանայութեան պատիրն ի մարդկեղէն ընտրութենէ չէ, այլ կոչումն աստուածային է։ Առանց Աստուծոյ կոչման այս պատուոյն յանդգնողներն սրբապղծութիւն ըրած կը լինեն, խաբեքայներ են ինքնակոչ եղողներն, որ, փոխանակ իրենց անունովն խօսելու, յանուն Աստուծոյ կը խօսին, մինչդեռ յԱստուծոյ կոչեցեալ չեն. Աստուծոյ զօրութիւնը կը գործածեն, մինչդեռ Աստուած Իւր զօրութիւնն անոնց չէ տուեր. Աստուծոյ գործը կը գործեն, մինչդեռ Աստուած Իւր գործն անոնց չէ Հաւատացիր. մարդ Աստուծոյ եք՝ կ'ըսեն, մինչդեռ Աստուծոյ առաքելալը չեն [Ա Տիմ. Զ 11]։

Նպատակս այն չէ, որ Համոզեմ, թէ օրինաւորապէս եկեղեցական լինելու Համար պէտք է, որ Աստուած մէկը կանչէ անպատճառ. այս Հաստատելու պէտք չկայ, այլ եկեղեցական լինել փափագողին կ'ուզեմ Հրահանգ տալ, թէ ինչպէ՞ս մարդ մը կրնայ իմանալ, թէ արդեօք կոչումն ունի՞։ Խորանի վրայ ինք իւր ոտքո՞վն ելեր է, թէ՞ Ջրիստոս Հաներ է. ի սկզբանէ աշխարհի այս վիճակին պատրաստուե՞ր է յԱստուածուստ, թէ՞ ինք ուրիշի տեղն յափշտակեր է. ինչպէս Ջրիստոս Իւր Հօրմէն զրկուած էր, այնպէս ալ ինք ի Ջրիստոսէ առաքեալ է, թէ՞ ոչ։ Այս քննութիւնն ճիշդ եւ կատարեալ ընելու Համար պէտք է գիտնայ, թէ ինչ էին Ջրիստոսի կոչման եւ առաքելութեան նշաններն, եւ յետ այնորիկ քաղաքատէ, թէ իւր վրայ կա՞ն նոյն նշաններն, թէ՞ ոչ։

Տէրն մեր, երբոր ուզեց Հրէից ցոյց տալ, թէ երկնաւոր Հօրմէն առաքեալ է, սա Հետեւեալ նշաններն ներկայացուց. առաջին՝ Հօրն վկայութիւնը. «Հայր է, որ վկայէ վասն իմ... ունիմ վկայութիւն մեծ եւս, քան՝ զՅովհաննու»

[Յովհ. Ե 32, 36]։ Երկրորդ՝ մարգարէից գուշակութիւններն եւ ժողովուրդք, որոց Հետ որ ապրեցաւ. «Մովսէս վասն իմ իսկ գրեաց» [Յովհ. Ե 46]։ «Զի՞ Հարցանես զիս, Հարց գայնոսիկ, որք լուանն, եթէ զինչ ասացի ցնոսա» [Յովհ. ԺԸ 21]։ Երրորդ՝ Իւր խղճին վկայութիւնը. «Իշխան աշխարհի այտորիկ յիս ինչ ոչ գտանէ» [Յովհ. ԺԴ 30]։ «Ո՞վ յանդիմանեսցէ զիս վասն մեղաց» [Յովհ. Ը 46]։ Չորրորդ՝ Իւր գործերն եւ Հրաշքներն. «Թէ եւ Ինձ ոչ Հաւատայք, զոնէ գործոցս Հաւատացէք» [Յովհ. Ժ 37, 38]։ Արդ, որովհետեւ Տեսնու մերոյ պաշտօնը մեր պաշտօնին նախագաղափարն է, ուրեմն մեր կոչումն ալ պէտք է նոյն վկայութիւններն ունենայ։

Հայր երկնաւոր ի ներկայութեան աշակերտաց եւ Հրեայ ժողովրդեան շատ անգամ ի վերուստ վկայեց. սա առաջին եւ մեծ վկայութիւն առաքելութեան Իւրոյ Համարէր Տէրն մեր։ Թերեւս պիտի ասուի, թէ ինչ կը Հետեւի, միթէ Տէրն մեր յերկնուստ երեւելու եւ ժողովրդեան առջև վկայելու է եկեղեցական լինելի անձին Համար. անշուշտ ո՛չ։ Այս բան Սաւուրի Համար միայն պատահեցաւ բացառաբար, այն պատուական գործիքին՝ Պօղոս առաքելոյ կ'ըսեմ, որ Հեթանոսաց Եկեղեցին պիտի կազմէր։ Այժմ երկնաւոր Հօր վկայութեան ձայնին տեղ Եկեղեցւոյ Հովիւ Հայրերուն քերանը պիտի վկայէ, զի սքթա են աւանդապահ Հաւատոյ եւ ամենայն կրօնական սրբութեանց. ձեռնադրութեան խորհրդոյն մէջ երկնային ձայնը յայտնել այս Հովուաց կը պատկանի։ Հետեւապէս, կանոնական կոչման առաջին նշանն գլխաւոր Հովուաց վկայութիւնն է։

Վկայութիւն մը ճիշդ եւ ապահով լինելու Համար վկայողն պէտք է կատարեալ ծանօթութիւն ունենայ, վկայեալն պէտք է անկեղծութեամբ եւ Հաւատարմութեամբ զինքը ցոյց տուած լինի. վկայութիւնն անոր Համար սխալ կըլլայ, որ կամ վկայողն վկայած անձին բոլոր վիճակը չ'գիտեր, կամ վկայեալը ցոյց չէ տուած, թէ որպիսի ոք է ինքն. մարդիկ կը խաբուին, քայց Աստուած չ'խաբուիր, կը մերժէ։

Ձեռնադրութիւնը կատարելէ յառաջ եպիսկոպոսն, ընծայելոյն վրայ վկայութիւններն փորձած ատեն, կը Հարուցանէ միանգամայն, թէ խոստովանահայր ունի՞, որ ըսել է, թէ ընծայելոյն ծածուկ կեանքը խղճին բոլոր գաղտնիքն-

րովն, յայտնի եղա՞ծ է, թէ գարաւոնացիի մը պէս Աստուծոյ ընտրեալ ժողովրդեան ընկերութեան մէջ մտնելու համար ծածկեր է անունը, նախկին վիճակը, բնիկ ծագումը եւ իսկական պատմութիւնը. արտաքուստ համեստ ձեւացեր եւ Յեսուայ իմաստութիւնն ու աստուածսիրութիւնը պատրեր է: Եթէ այսպէս է, ուրեմն վկայութիւնն անկատար տեղեկութեան վրայ հիմնուեր է, հետեւապէս սխալ է: Յայնժամ խոստովանահօր վկայութիւնն չ'լինիր կոչման նշան կամ ապացոյց, այլ մանաւանդ՝ պատճառ սարսափելի դատապարտութեան ընծայելոյն կեղծաւորութեան: Եպիսկոպոսն, երբ հանդերձ Եկեղեցեաւ խոստովանահօր վկայութիւնն կը պահանջէ, այն մտօք, թէ արդէ՞օք ընծայեալն ինքզինք բովանդակապէս ճանչցուցած է անոր. այսպէս կըսէ ս. Գրիգոր Տաթեւացի ի հրահանգի կոչման: Արդ, ով որ այս պայմանիս հակառակ կոչեցեալ է, ոչ թէ Աստուծոյ Սուրբ Հոգին կոչած է զայն, այլ՝ ինքզինքն: Հոգին ճշմարտութեան եւ անկեղծութեան կրնա՞յ միթէ հաւանիլ այնպիսի կոչման, որոյ ալը երկրանութիւն եւ կեղծաւորութիւն է:

Ընծայեալ մը, եթէ զինքն ծածկեր է խոստովանահօր մէջ եւ այնու յաջողը է առաջի Աստուծոյ եւ ամենայն ժողովրդեան լաւագոյն վկայութիւն շորթել, այնպիսի վկայութիւն ի՞նչ արժէք կ'ունենայ. մարդիկ զրսէն կը տեսնեն եւ կը դատեն, բայց Աստուած սրտից խորը կը տեսնէ, ուստի խարդախ ընծայելոյն կոչումը կը լինի պատրանք, օրհնութիւններն՝ նզովք, մարդիկ կը գովեն, բայց Աստուած կը բարկանայ ո՛չ ընծայելոյն վրայ միայն, այլեւ՝ ժողովրդեան. «Այսպէս ասէ Տէր Աստուած Իսրայէլի. նզովք են ի թեզ Իսրայէլ... եւ դադարեաց Տէր ի սրտմտութենէ բարկութեան Իւրոյ» [Յեսու է 13-26]:

Խոստովանահայրն եւ բոլոր հովիւք, որ իբրեւ գիտակ վկայեցին ընծայելոյն կենցաղավարութեան, կ'արգարանան, որովհետեւ որքան որ յայտնուեր էր իրենց, այնքան բան միայն կրնային գիտնալ անոր անձին եւ գաղտնի կենաց վրայ. Անանիաներ են ասոնք, որ ի կողմանէ Յիսուսի Ջրիստոսի կը հրաւիրեն մէկն ի գործ պաշտաման [Գործք Թ 17]: Եղիաներ են, որ իրենց Եղիսէ աշակերտը կը յորդորեն թողուլ գաշխարհ իւր բոլոր պարագայիւքն եւ լինել յաջորդ մարգարէական պաշտօնին [Գ. Թագ. ԺԹ 19-21]: Ընծա-

յեալն ինք պէտք է իւր խղճմտութեան խորքէն վախնայ, թէ մի գուցէ Աստուած իւր խոստովանահօր եւ Եկեղեցւոյ հովիւներուն թոյլութիւն ըրած լինի սխալ համոզման եւ իւր գաղտնի մեղքը պատժէ. որովհետեւ ասոնց վկայութիւնն թէպէտեւ հարկաւոր է, բայց անսխալ չէ: Նախկին դարուց երեւելի սուրբ քահանաներ հովուաց կողմանէ տունալ բացայայտ վկայութեանց առջեւ անգամ կը սարսէին. ճգնաւորներ, որ կենսաբերնին խոստամբեր ճգնութեամբ եւ հրեշտակային սրբութեամբ անցուցած էին, երբոր յեպիսկոպոսէ ի քահանայութիւն կը հրաւիրուէին, անձերնին կը պահէին, չէին համարձակեր մօտենալ քահանայութեան աստիճանին՝ նկատելով, թէ այս պաշտօնը հրեշտակաց անգամ երկիւղալի է, ուր կը մնայ՝ հողեղէն տկար արարածոց:

Երկրորդ նշան, զոր Տէրն մեր Հրէից ցոյց կուտայր իբրեւ ապացոյց Իւր պաշտօնին ճշմարտութեան, մարգարէից կանխասացութիւններն եւ ունկնդիր ու ականատես ժողովուրդն էին: Ժողովրդեան ձայնն ամէն տեղ նպաստաւոր էր մեր Փրկչին համար. փարիսեցիներն, այս հանրային ծափահարութեանց վրայ նախանձելով եւ սրտմտելով, թէ ինչո՞ւ իրենք ալ չեն գովուիր, բան մը, զոր շահելու համար այնքան կեղծաւոր պահեցողութիւններ եւ երկարատես աղօթքներ ալ կ'ընէին, շատ կը նեղանային եւ կ'ըսէին, թէ ետեւէն գացողներն խաժամուժ ամբոխն է, որ օրէնք չ'գիտեր եւ արդէն նզովեալ է: Երբեմն ժողովուրդը կ'ուզէր գինքը Հրէաստանի թօշաւոր դնել. երբեմն Աստուծոյ փառք կուտայր, որ այնպիսի մեծ մարգարէ մը պարգեւեր է Իսրայէլի. երբեմն Երուսաղէմի կանայք երանի կուտային որովայնին, որ այնպիսի գաւակ ծներ է, երբեմն ժողովուրդն Իսրէան կը դիմաւորէր եւ յաղթական փառօք յերուսաղէմ կը մտցունէր: Եւ յիրաւի, կարելի՞ էր գոհութեան ազադակ եւ ներքողեան զլանալ դէպ ի այնպիսի տարօրինակ աստուածային մի մարդ, Որոյ բոլոր փափագը մարդիկ փրկել էր. մի մարդ, որ մինչեւ այն ատեն աշխարհի մէջ նմանը չտեսնուած հանճարովն Ինքզինք միայն տգէտ եւ տխմար աշակերտաց կը յայտնէ, աղքատներն միայն կ'ուզէ հրահանգել եւ աղանդապետներու պէս չ'ջանայր Իւր վարդապետութիւնը բարձր եւ նշանաւոր ունկնդիրներով յարգի ընել, այլ՝ պարզամիտ աշակերտաց անկեղծ հլութեամբ, մի

մարդ, որ միայն երկնքի վրայ կը խօսի եւ Իւր ազգական եւ բարեկամ միայն երկնաւոր Հօր կամքը կատարողներն կը Համարի, մի մարդ, որ, իբրեւ իշխան բնութեան՝ Հողմոց եւ ծովու հրամայելով, Հացեր առատացնելով, ուզած ժամանակ ձկան փորէն դրամ Հանելով Հանդերձ, Ինքզինք շատ չքաւոր վիճակի մէջ կը ծածկէր եւ, երկրաւոր բարիքներն արհամարհելովն, աւելի կ'ուզէր մեծ երեւիլ, քան՝ ամէն բարիք ունենալու դիրութեամբն, մի մարդ, որ մեծամեծներէն Հեռի կը պտտէր առանց սակայն արհամարհելու եւ կը կշտամբէր՝ առանց բնաւ երկիւղ զգալու, մի մարդ, որ կ'ուզէր կայսերն կայսեր տալ, Աստուծոյն՝ Աստուծոյ, վերջապէս, մի մարդ, որ թէ՛ առանձին եւ թէ՛ ծածուկ գործոց մէջ Հաւասարապէս մեծ եւ աստուածային էր, եւ Որուն վրայ յոյժ մօտէն նայողներն չ'տեսան, որ վայրկեան մը, առաքիներութիւնը մարդկեղէն տկարութենէն յոգնելով, թուլանայր:

Կոչումն կանոնական ըլլալու կամ Քրիստոսի կոչման նմանելու Համար իրաւամբ, ուրեմն, ժողովրդեան ձայնը պէտք է իբրեւ երկրորդ նշան: Երեւելի հայրապետ մը կը գրէր իւր ժողովրդեան. «Սիրելիք, ձեռնադրութեան մէջ ձեր կարծիքն Հարցնելու եւ ձեռնադրելոյն բարքն եւ արժէքն ձեզ Հետ ի միասին քննելու սովորութիւն ունիմք»: Այո՛, ժողովրդեան հաճութիւնը պէտք է քահանային Համար, որովհետեւ աստուածային պաշտօնը ժողովրդեան Համար պիտի ընդունի եւ ո՛չ թէ՛ իւր անձին Համար: Հնուց ի վեր այսպէս է սովորութիւնը. առաքեալք եւս առաջին սարկաւազաց ընտրութեան ատեն ժողովրդեան կամքը Հարցուցին. [Գործք Զ 3]: Ա. Պօղոս առաքելոյն խօսքին նայելով ձեռնադրելին քրիստոնեայ շեղող ժողովրդէն անգամ բարի վկայութիւն պէտք է ունենայ. «Պարտ է վկայութիւն բարի եւ յարտաքնոցն ունել, զի մի՛ ի նախատինս անկանխից» [Ա Տիմ. Գ 7]: Կարի յոյժ անհրաժեշտ է, որ քահանայ լինելի անձը ժողովրդեան մէջ եւ ամենայն տեղեր մաքուր եւ անարատ Համբաւ ունենայ, որպէս զի քահանայութեան պատիւը չ'նախատուի, եւ անարժանին պատճառաւ կրօնը չ'անարգուի:

Եպիսկոպոսն, իւր ձեռնադրութեան մատուցեալ անձը ժողովրդեան ցոյց տալով, կը պահանջէ, որ ժողովուրդը վասն ընծայացուին Հանդիսաւոր կերպիւ երիցս աղաղակէ.

«Աստուծոյ երկնաւոր շնորհքը այս ոք անձը կը կոչէ ի քահանայութիւն, առ որ արժանի է, ինչպէս ինքն՝ ընծայեալն, եւ մեք՝ բոլոր ժողովուրդս, առ Հասարակ կը վկայեմք» (Մաշտ. «Կարգ ձեռնադրութեան»): Այսպէս երբեմն իկոնացի եւ լիւստրացի հաւատացեալք վասն Տիմոթէոսի բարւոք վկայութիւն տուին [Գործք ԺԶ 2]: Եւ սուրբ առաքեալն Պօղոս իւր աշակերտին Համար ասոնց տուած վկայութիւնն կ'անուանէ մարգարէութիւն. «Մի՛ անփոյթ առնէր զշնորհացն, որք տուան քեզ մարգարէութեամբ (իկոնացի եւ լիւստրացի հաւատացելոց ընտրութեամբ եւ վկայութեամբ) ի ձեռնադրութեանն յերէցութիւն» [Ա Տիմ. Դ 14]:

Արդ, ո՛վ կոչեցեալք, որոնեցէք ձեր կոչման մէջ այս մխիթարական նշանը. յաճեցէք մտօք այն տեղեր, ուր ձեր առաջին տարիներն անցուցիք. քննեցէք, թէ արդեօք ձեր յիշատակն անդանօր օրհնութեամբ, թէ՞ պարսաւանօք կը յիշուի. պատանեկութեան եւ երիտասարդութեան բազմավրդով ժամանակնիդ ծանր կրօնաւոր եւ անարա՛տ պահեցիք, թէ՞ թեթեւ, անկարգ եւ կնճռոտ կենցաղավարութեամբ անցուցիք. կրնա՞ք միթէ՛ ի նպաստ ձեր մէջ բերել ձեր կենակցաց նախաւոր եւ մարգարէական վկայութիւններն. արդէօք եթէ՛ շատ մօտէն ճանչցողներուն զձեզ Հարցուի, պիտի չ'ըսե՛ն, թէ՛ չենք ուզեր ազոր մեր վրայ քահանայ լինելն: Քահանայ մը, որ մտքին մէջ իրեն վաղեմի կենաց ծանօթներուն վկայութիւնը նպաստաւոր լինելուն վրայ կասկած ունի, ուրեմն այն քահանան կամ այն է, որ առաքեալ Աստուծոյ չէ, կամ Եկեղեցւոյ կոչման մասին Հաստատած ապահով եւ ընդհանուր կանոնաց վրայէն իրեն Համար շատ թոյլ եւ շատ խնայելով անցած են քննողներն, սակայն իրեն մեղք եղած է:

Եկեղեցւոյ Հովիւներուն եւ ժողովրդեան վկայութիւնն, այո՛, կոչման երկու առաջին նշաններն են, բայց բաւական չեն. որ բարձր է առաջի մարդկան, շատ անգամ շատ ցած բան է առաջի Աստուծոյ: «Մինչեւ անգամ,՝ կ'ըսէ ս. Ոսկերեան Հայրապետն ի ճառն «Յաղագս քահանայութեան»,՝ եթէ՛ բոլոր մարդիկ զձեզ կոչեն, ձեր վրայ բռնանան, դուք պէտք է ձեր Հոգւոյն Հանգամանքներն քննէք եւ չ'մերձենաք, եթէ՛ դուք զձեզ անարժան կը տեսնէք, եթէ՛ դուք ձեր կողմանէ արժանիք չ'ունիք, այլոց կոչելն ձեզ արժանիք

չ'վաստակցներ»:

Տէրն մեր Իւր պաշտօնին ճշմարտութեան երրորդ նշան ցոյց տուած է Իւր խղճին վկայութիւնն. եւ այս վկայութեան մէջ կը բովանդակի նախ՝ Նորա Հոգւոյն գլխովին աստուածական անմեղութիւնը. «Գայ իշխան աշխարհիս այտորիկ (սատանայ) եւ յիս ինչ ոչ գտանէ» [Յովհ. Ժ 30], երկրորդ՝ կատարեալ եւ լիակամ պաշտօնասիրութիւն. «Իմ կերակուր այն է, զի արարից զկամս Այնորիկ, Որ առաքեացն զԻս» [Յովհ. Դ 34], երրորդ՝ նպատակին պայծառ սրբութիւն. «Եթէ ես փառաւորեմ զանձն Իմ, փառքն Իմ ոչիչ են» [Յովհ. Ը 54]:

Արդ, մեր խղճմտանքը կրնա՞յ մեզ այս երեք վկայութիւնը տալ մեր անձին Համար: Քահանայութեան պատուոյն Հասնելու Համար կատարեալ անմեղութիւն պէտք է: Հին ատեն Հաւատացեալք Հրապարակաւ խոստովանութիւն կ'ընէին. ասիկա կերպ մը միջոց էր քահանայութեան անյարմար անձինքը կանուխէն յայտնի ընելու: Թէեւ ապաշխարհութեան արտասուաց աւազանը մարդս կը մաքրէ, սակայն քահանայութեան ահաւոր խորհրդոյն սրբութիւնն ու փառքը նսեմացնող բան մը միշտ կը մնայ ապաշխարողին վրայ. իրաւ է, որ լուսցուեր, մաքրուեր եւ ուղղուեր է, բայց Հին խմորին Հոտը վրան մնալով՝ Սեղան Հանուելու չ'յարմարիր: Օրինաց քահանայներուն եւ ղեւտացուց զգեստեղինաց մէջ գործուելի բուրդը որչափ ալ փայլուն լինէր, կը մերժուէր. եթէ փայլունութիւնը արուեստական կամ ներկածոյ լինէր, աղտոտ կը սեպուէր. պէտք էր որ բնականէն գեղեցիկ եւ սպիտակ լինէր: Դարձեալ Օրինաց մէջ պէտք էր, որ Սեղանոյն քարերը կտրուած կամ կոփածոյ չ'լինէին, այսինքն՝ սղոցելով եւ մրճով գեղեցկացած չ'լինէին, այլ բնականէ գեղեցիկ լինէին: Հին օրէնքը բոլորովին նմանական էին. Աստուած դատարկ եւ ձեւացեալ քահանայութեան եւ տաճարին Համար չէր, որ այնքան նախանձաւոր էր, այլ ի Հեռուստ անտի քրիստոնէական քահանայութեան պահանջած Հրեշտակական մաքրութիւնը կ'ուզէր Հրամայել. սակայն, աւա՞ղ, ո՞ր են անոնք, որ այս սուրբ խնջոյից յատուկ անմեղութեան զգեստն Հագած լինեն, զգեստ՝ միայն արժանի Հարսանեաց յաւիտենական Գառին. ո՞վ անմեղութիւն, դճուտը երկնից, զարդ քահանայական կարգի, շուշան

քաղցրաբոյր պարտիզի Փեսային, որ միայն կը զարդարեն Նորա Սեղանը. ո՞ր քաշուեր ես:

Բայց անմեղութեան մասին խղճի մէջէ վկայութիւն լսելէ զատ պէտք է նաեւ ճաշակի վկայութիւնն ալ, այսինքն՝ թէ ընծայեալն ախորժ կ'զգա՞յ քահանայութեան պաշտօնն կատարեալ յօժարութեամբ վարելու: Տէրն մեր ղեռ եւ տղա էր, երբ կը Հեռանայր ծնողաց բովէն եւ տաճարը կը գտնուէր եւ անդ, վարդապետաց մէջ, աստուածային պաշտօնին փորձը ցոյց կուտայր. Սամուէլ մանուկ Հասակէն ի տաճարի կամեմանայր եւ կը ծառայէր զարմանալի աշալրջութեամբ եւ, ինչպէս Ս. Գիրքը կը պատմեն, մանկական անուշ քնոյ խորութենէն կը ցատկէր, կ'ելլէր, կը վագէր դէպ ի խորհրդաւոր ձայնը՝ Հեղի մեծ քահանայապետին ձայնը սովորաբար լսելու պէս: Սուրբ կարգին սահմանեալ բոլոր սրբոց վրայ այս տնկակից ճաշակն՝ այս յօժարափոյթ պաշտօնասիրութիւնը փայլած է եւ կոչման նշանակ եւ քահանայութեան երջանիկ գուշակութիւն նկատուած է միշտ: Ով որ չ'զգար իւր ներսէն եկեղեցական պաշտօնի Համար ծնած ըլլալն, Հոգեւորականաց մէջ նստելէն Հաճոյք չ'իմանար, եկեղեցական զարդարանք վրան չ'յարմարել մը կ'զգայ, աշխարհական յարափոփոխ տարագր եւ կերպաւորութիւն իրեն ցանկալի կը մնան, Հագուստի, շարժուածքի եւ այլ ամէն աձնական կացութեանց վրայ եկեղեցականի յատուկ Համեստութիւն իրեն ախորժելի չ'թուիր, եկեղեցական արարողութիւնք իրեն ձանձրալից տեսարան մը կը դառնան, ստորակարգ պաշտօնի մը ծառայութիւն, երբոր կատարելու Հարկ մը գայ, իրեն անարգանք կը Համարի, թո՞ղ այնպիսին գիտնայ, որ այս կարգին կոչումն չունի. Աստուած նորա սրտին վրայ քահանայութեան կնիք չէ դրոշմեր: Ձի ինչ բանի որ կանչէ Աստուած, նոյն բանին ճաշակն ալ ի միասին կուտայ:

Մեր խղճմտանքին վկայութիւնն ամբողջանալու Համար պէտք է մենք ներսէն գիտնամք, թէ Աստուծոյ Սեղանոյն նուիրուելու նպատակնիս կատարելապէս մաքո՞ւր է, թէ՞ խարդախեալ: Տէրն մեր եկած էր ո՞չ թէ պաշտուելու կամ սինակոկայի մէջ բարձր տեղ մը բռնելու Համար, այլ՝ պաշտելու, որ է ասել՝ ծառայելու Համար. եկած էր երկնաւոր Հօրն անունը յայտնել մարդոց, Իսրայէլի կորուսեալ ոչ-

խարներն փրկել. նախանձալուզութիւն՝ ընկերսիրութիւն եւ սրբութիւն կը փայլէին Անոր պաշտօնին բոլոր գործոց մէջ: Քննեցէք խղճերնիդ. մի՛ գուցէ ասկէց տարրեր փառաւորութիւն փնտռէք, մի՛ գուցէ Հրամայելու Համար մտած լինիք այս պաշտօնին մէջ, մի՛ գուցէ ձեր ընկերին փրկութենէն տարրեր նպատակ ունենաք ձեր մտաց մէջ: Աստուած գիտէ ամենու սիրտը, եւ ինչ կայ-չ'կայ ամենու սրտին գաղտնի ծալքերուն մէջ, պայծառ կը տեսնէ: Ես չեմ ուզեր, չեմ ալ կրնար սրտից խորքեր թափանցել, սակայն Հոգեւոր կարգին մէջ մտնողներէն շատին վրայ տեսնուած շարժառիթներն մեծ մասամբ մխիթարական չեն: Կարգին մեզնէ պահանջածներն են՝ աշխատութիւն, տքնութիւն, կատարեալ ժուժկալութիւն, Հոգւոց փրկութիւն, Քրիստոսի արքայութեան աճեցումն, ճշմարտութեան պաշտպանութիւն, սաստանայի իշխանութեան քակտումն: Երբոր Մովսէս Եղիազարը փոխանակ ԱՀարովնի, քահանայապետ պիտի կարգէր, բարձր լեռ մը տարաւ, ուսկից ցոյց տուաւ նմա Յորդանանէ անդին խոստացեալ երկրներն, որ մեղր եւ կաթ կը բոխեն. անդ՝ ի տես այս երջանիկ ապագայ Հայրենեաց, քահանայապետութեան սուրբ պատմուճանն Հագցուց: Սոյն օրինակ՝ երբ, բարձրանալով ի Սեղան Աստուծոյ, քահանայութեան պատմուճան կը զգենումք, տեսածնիս Հեռաւոր սուրբ քաղաքն է, երկինքը, ուր անսպառ քաղցրութիւն եւ ուղիսահոս փափկութիւն խոստացեալ կը՝ սպասէ արժանի կոչեցելոց: Այս խոստումն պէտք է լինի շարժառիթ կոչման: Քահանային ներկայն անսպաս է, անոր Համար մեղրի եւ՝ կաթի աշխարհը Հանդերձեալն է, ապա թէ ոչ՝ ի՞նչ կը փնտռեմք Եկեղեցւոյ մէջ, Հարստութի՛ւն, թէ՛ ծառայութիւն, պատի՛ւ, թէ՛ աշխատութիւն, Հօտին բո՛ւրգը, թէ՛ անոր փրկութիւնը, Սեղանոյն ոսկի՛ն, թէ՛ Աստուած, որ ի վերայ Սեղանոյն կ'երկրպագի: Մեր շնորհքն ի՞նչ է՝ զօրութիւն, արութիւն եւ գիտութեան իմաստներն ու խոշորակեցութի՛ւն, թէ՛ թուլամորթութիւն, անձնասիրութիւն, զարգասիրութիւն եւ Հեշտամուտութիւն: Տէրն ինչ որ ըսաւ Գաղատա լեռան վրայ երբեմն Գէղէոնի զօրաց, նոյնը միշտ կ'ըսէ Իւր պաշտօնէից Սեղանոյն վրայէն՝ ով որ Աստուծոյ բանակը վատութիւն, թուլութիւն եւ երկչոտութիւն կը բերէ Հետը, թող Հօրը տունը դառնայ. «Ո՛ր քո վատասիրտ իցէ, դարձցի» [Դատ. է 3]:

Խղճի վկայութիւնը բոլորովին լրանալու Համար բաւական չեն վարուց անարատութիւն, պաշտօնասիրութիւն, նպատակի սրբութիւն. այս վիճակին յարմար կարողութիւն կամ տաղանդ ալ պէտք է ունենամք, պիտի Համոզուած լինիմք, թէ օգտակար կրնամք ըլլալ Եկեղեցւոյ: Տեսնո՞ւմ եւրոյ պաշտօնին ճշմարիտ լինելուն վերջին նշանն Իւր Հրաշալի գործերն եւ վարդապետութիւնքն էին: Ամէն մարդ կը զարմանար բերնէն ելած շնորհալից խօսքերուն վրայ. լսողները կ'ըսէին՝ մենք Ասոր պէս խօսող մարդու պատահած չեմք. փարիսեցիներուն պէս ցուցամուտութեան Համար չէր խօսեր, որպէս զի ուսմիկը ծափահարէ, այլ կը խօսէր ճշմարտութեան յատուկ եղած իշխանութեամբ եւ աստուածային այնպիսի պարզութեամբ, որ մարդոց աստիճանին երբէք չէր նայեր, այլ ամենուն ինչ որ պէտք է, զայն կը խօսէր:

Գիտեմք, որ մեզնէ ո՛չ Հրաշք կ'ուզեն եւ ո՛չ Յիսուս Քրիստոսի նման աստուածային ճարտարխօսութիւն, բայց մեր պաշտօնին պարտքը կատարելու եւ ժողովուրդը կրթելու չափ մասնաւոր ձիւրք մը կը պահանջուի: Ունի՞մք բան մը: Երբոր Մովսէս սուրբ Տապանակը պիտի շինէր, բոլոր իսրայէլացիին շինութեան Հանգանակելու Համար մէկ-մէկ բան բերաւ՝ ոսկի, գոհար, ծիրանի, մորթ խոյոց եւ այլն. արդ, մենք մեր կողմանէ ի՞նչ կրնանք տալ երկնաւոր Տապանակին շինութեան, Եկեղեցւոյն Հոգեւոր զարգացմանն Համար. եթէ ոսկի եւ ծանրագին քարեր չեմք կրնար տալ, Հոգ չէ, զի ո՛չ ամենեքեան առաքեալք են, եւ ո՛չ ամենեքեան՝ աւետարանիչք: Բայց գոնէ չափաւոր ընծայ մը կրնա՞նք տալ. անպատճառ բան մը տալ պէտք է. եւ կարելի է՝ կրնամք տալ այնպիսի մի բան, որ թէպէտեւ չ'լինիր այնքան փայլուն, բայց կրնայ շատ օգտակար լինել: Արդ, ինչ ունիմք տալու, որով կարենամք օգտակար լինել՝ գիտութի՛ւն, ճարտարխօսութի՛ւն, ծանրաբարոյութի՛ւն, նախանձաւորութի՛ւն, վարչական ձի՛ւրք, Համբաւ եւ դի՛ւրք: Բայց գիտութիւն եւ ճարտարխօսութիւն՝ առանց քարեպաշտական կրթութեան եւ եկեղեցական խորամուխ Հմտութեան, ծանրաբարոյութիւն՝ առանց Համեստ կերպարանքի եւ պարկեշտ շարժմունքի, նախանձալուզութիւն՝ առանց լիով ատելու աշխարհի պատրանքը, սիրաշահող բնութիւն՝ առանց խղճի

կատարեալ մաքրութեան, իրաւագիտութիւն եւ վարչական տաղանդ՝ առանց անթերի քաղաքավարութեան եւ տոկունութեան, մեծ համբաւ եւ դիրք՝ առանց կատարեալ անփառասիրութեան եւ անսնայաբար խոնարհութեան ոչինչ են, բնաւ օգուտ մը չեն բերեր Եկեղեցւոյ: Ի՞նչ կրնամք տալ, որ Յիսուսի Ջրիստոսի Եկեղեցին փառաւորութի, եւ նորա որդիքը փրկուին: Եկեղեցին իւր պաշտօնեայնորէն օգուտ մը կը սպասէ, այն, որ օգտակար չէ, բռն է: յիրաւի, շատ տեսակ պաշտօնեայններ պէտք են, բայց անպիտանին պէտք չկայ բնաւ:

Վերջապէս, Հոգեւոր կոչման չորս նշաններ են, որք համազամայն պէտք է ի հանդէս գան ընծայելոյն վրայ, եւ են Հովիւք Եկեղեցւոյ, անցեալ կենաց ծանօթ Ժողովուրդ, խղճի անխաբ վկայութիւն եւ կարեւոր ձիրք մը, եւ յայնժամ պաշտօնեայն Ջրիստոս զրկած կը լինի, որպէս Ինքն Իւր երկնաւոր Հօրմէն զրկուած էր: Եթէ այս նշաններն չենք տեսներ մեր վրայ, եթէ այս նշաններէն մին կամ միւսը պակսելուն թեթեւ կասկածն ունինք, եկեղեցական լինելու յանդգնելու չենք. վասն զի Հետեւանքը սոսկալի է, ձեռնադրութեան շնորհք չենք ընդունիր, Հոգւոյն Սրբոյ Հեղական շնորհքը մեր պաշտօնին մէջ մեզ օգնութեան չ'հասնիր. այլ մենք մեր անձնական տկարութեանն յանձնուած մնալով ամէն քայլափոխի դիմացնիս արգելք մը կ'ելլէ. Ժողովուրդը երբոր խոստովանցնելու նստիմք, մեր անմեղութիւնը որոգայթ կ'իյնայ, բեմն ելլեմք քարոզի՝ ամբարտաւանութիւննիս կը թատերանայ բեմին վրայ, Սեղան ելլեմք պատարագելու՝ մեղաց թելադրութիւններն աւելի սաստկութեամբ գմեզ կը հալածեն, եկեղեցւոյ Հարստութիւնը տենեմք՝ ազահութիւննիս կը գրգռուի, եւ սրբազործութիւնք մեզ շահամոլութեան առիթ կը դառնան. զրսէն եկած յանձնարարութիւնք մեզ նեղը կը ձգեն, մարդկային նկատմունք չուզած տեղերնիս կը քշեն կը տանին, մեր շահուն չյարմարող Հովուական կանոններն՝ Հին թէ նոր, չենք սիրեր, ճշմարտութիւն այն ատեն կը պաշտպանենք, երբ անկէ մեր շահուն վնաս մը չ'հասնիր: Ինչո՞ւ այսպէս կը լինի. անոր համար, որ արտաքուստ ճակատնիս եւ ձեռքերնիս օծուեր են, բայց Ամենասուրբ Հոգւոյն ներքին օծութիւնը մեր վրեյ չէ հաստատուեր:

Ապաքէն, որ եւ է վիճակ, յորում աստուածային կոչումն չ'կայ, սխալ կ'ընթանայ, եւ այս սխալն ուղղելը շատ դժուարին է: Քահանայական պաշտօնին համար նոյն սխալն ուղղելը թէեւ չեն համարձակիր, անկարելի է ըսել, զի ո՞վ կրնայ չափ դնել Աստուծոյ կարողութեան եւ ողորմութեան. սակայն նկատելի դժբախտութիւնն այս է, որ քահանայն, սրբազան իրաց մէջ յաճախելով, կը սովորի եւ կարծես թէ, այնպիսի մահաբուն թմրութեամբ կը վարակի Հոգին, որ չ'կրնար սթափել: Քահանային իւր տխուր վիճակին վրայ համոզուելէն մինչեւ զղջանալն՝ բուական լայն բացութիւն կայ. գիտէ, թէ իւր անարժանութեանն համար Աստուած չ'օրհներ իւր աշխատութիւն, պաշտօնավարութիւնն անպտղաբեր է Ժողովրդեան, իրեն յանձնուած ոգիք կորստեան կը պատրաստուին, իւր օրինակէն զեղծմունքներ կը շատնան, տկարք կը կործանին, արդարք կը գայթակղին, մեղաւորք կը քալեն յառաջ դէպ ի մեղս, արդարեւ, թողուլ այսպիսի դառնածաղր վիճակ եւ բոլորովին դուրս ելլել օգտակար կը համարի, բայց չի համարձակիր գործադրել: Ասոր համար է, որ շատ անգամ ճշմարիտ ապաշխարողներ կը տեսնեմք Ժողովրդեան մէջ, բայց տեսն'ր եմք քահանայներ, որ իրենց անյարմարութեան համար լաւ համարին Սեղանէն իջնել եւ հասարակ քրիստոնէից կարգը մտնել իբրեւ ապաշխարող, քան մեղապարտ խղճով շարունակել եւ ամբացնել յաւիտենական դատապարտութեան շղթայն:

Երանի՛ պաշտօնէից, զորս Աստուած ընտրեր եւ հաստատեր է Իւր գործոյն վրայ. «Երանի՛, զոր ընտրեցեր եւ ընկալար, եւ բնակեցնէ ի գաւիթս Քո» [Սաղմ. ԿԴ 5]: Աստուած Իւր տնկած ծառերն, եթէ լերանց գագաթն իսկ լինին, Իւր երկնային ցօղովն կ'աճեցունէ, ո՞չ արեգական տապազին խորշակը կրնայ արգելք լինիլ, եւ ո՞չ Հողմ եւ մրրիկ տապալել. «Յագեցցին ծառք անտառի եւ մայրք Լիբանանու, զոր Դու տնկեցեր» [Սաղմ. ԾԳ 16]:

Վա՛յ է տնկող, զոր Աստուած չէ տնկած:

ՎՍԵՄՈՒԹԻՒՆ ԿԱՐԳԻՆ

Թէ ինչո՞ւ շատերն քահանայութեան սուրբ կարգին կը փափագին, գրեթէ մեծաւ մասամբ քննադատելի են: Ոմանք

իրենց վիճակին բերմունքէն պարագայներն չեն ներած, որ աշխարհի մէջ գոհացուցիչ դիրք մ'ունենան՝ յաջողութիւնը քահանայութեան աստիճանի մէջ գտնել կարծած են: Ոմանք, մանկական Հասակէ բարձր բաներ երեւակայելու սովորեալ, տեսնելով, որ աննշան տունէ մարդիկ հոգեւոր աստիճանի մէջ բարձրութիւն մը շահեր են, իրենք ալ այս աստիճանին կը դիմեն՝ իբրեւ միակ յարմարագոյնն բարեվիճակ կենաց եւ ապահովեալ բարձրութեան, նման Հեղինոզորոսի, որ Երուսաղէմի տաճարին մէջ կարծեց գտնել անբաւ գանձ, մինչդեռ կեցածը սրբազան աւանդ էր ո՛չ ի սնունդ շքոյ եւ թուլասիրութեան, այլ՝ ի պարէն որբոց եւ այրեաց [Բ Մակ. Գ 10]: Ոմանք, ի բնէ խառնուածքնին մեղմ եւ Հանգարտիկ լինելով, աշխատութեան գլուխ չունին, Հրապարակի յուզմանց եւ բախտի անստուգութեանց դժմ մրցիլ չեն կարող, այս վիճակը նախամեծար կը Համարին իբրեւ խաղաղիկ վիճակ, ուր կը մտածեն վայելել պարապորութեան անխոով անուշութիւնը եւ վարել լոին եւ ինքնասիրական մի կենցաղ: Ոմանք, ի բնէ փառասէր, այս վիճակին մէջ իրենց Համար փայլուն պաշտօններ կը կամենան եւ կը կարծեն, որ իրենց տաղանդին վրայ աշխարհք պիտի ծափահարէ. հոգ չէ, թէ հոգիներն իրենցմէ օգուտ պիտի չտեսնեն: Ոմանք, իրենց բժշկին Հրահանգէն զգալով, թէ չարքաշ եւ վրդովեալ կեանքի պահանջներ մահացու պիտի դառնան, այս վիճակին կը դիմեն իբրեւ ի կլիմայ, որոյ օդը բարեխառն է, եւ ներելի է անվրդով շնչառութեամբ ժամանակ անցունել: Վերջապէս, ոմանք աշխարհի անարդարութենէն խաբուելով եւ փափագած բաղձանքներուն Հասնիլ չկարելով, կրից դառն մղմանէն յոգնիլ ու, պարապ ելլելէն ձանձրացած, եկեղեցական աստիճանի ինքզինքնին կը յանձնեն, մտնել կը կարծեն մի այնպիսի ճանապարհ, որ միայն ապահով է փրկութեան Համար, եւ յորում հոգեւոր կործանման շարժառիթներն քիչ են կամ այնքան յաճախ չեն, որչափ աշխարհի: Ամէն մարդ, ինչպէս բանին եկեր, այն մտօք քահանայութեան որոշումն տուեր ու եղեր է՝ կարծելով, թէ այս պաշտօնն անպատասխանատու բան մի է, ժողովրդեան վիճակին Հետ կապուած չէ, այլ ամէն մարդ ինքն իրեն Համար հոգեւորական կը լինի:

Այլ սակայն, քահանայ լինելէ յառաջ, ինչ ալ ըլլայ

շարժառիթ նպատակնիս, քահանայ լինելուս պէս Հասարակաց մարդ կը դառնամք, բոլոր Հաւատացելոց Հետ սուրբ եւ էական դաշնադրութիւն մը կնքած կը լինինք, անկիւնակալ քարեր եմք, յորոյ վերայ կը բարձրանայ բովանդակ շինուածը. եթէ Հաստատուն կենամք, շէնքին միւս մասն ալ մեզ Հետ Հաստատուն կը բռնեմք. եթէ անկանիմք եւ կործանիմք, մեզ յարակցեալ մասերն ալ ի միասին կը կործանեմք:

Քահանայն Եկեղեցւոյ մէջ ինչ դիրք ալ որ ունենայ, միայն քահանայ ըլլալուն Համար Աստուծոյ առջեւ ժողովրդեան շահուն հոգաբարձուն է. Աստուծոյ Աթոռոյ առջեւ պիտի տանի մարդկանց բարեգործութիւններն եւ յԱստուծոյ թողութիւն մեղաց պիտի բերէ առ ժողովուրդն, որպէս սսէ Վարդան վարդապետ ի «Խրատ յաղագս քահանայութեան» (Մաշտոց). երկինք ի ձայն քահանային կը գոցուի եւ կը բացուի. որովհետեւ իւր իշխանութեամբ ազդեցութիւն ունի Աստուծոյ առջեւ, պիտի միջնորդէ վասն բարոյն ժողովրդեան, պիտի շարժէ Աստուծոյ գուրթը, պիտի պարտաւորէ եւ, իբր բունի շնորհք, պիտի փրցունէ Աստուծոյ կողմանէ: Աշխարհիս թագաւորներն կ'ուզեն, որ ժողովուրդն իւր զանգատն ու պիտոյքն իրենց կարգած պաշտօնէին ձեռօք մատուցանէ, եթէ շնորհք մ'ունեն, դարձեալ նոյն ճանապարհաւ կ'ընեն ժողովրդեան, Աստուած ալ այս կարգը պահած է Եկեղեցւոյ մէջ: Ասոր Համար սահմանեալ են ժամակարգի աղօթքներ, զորս կ'ընթեռնուն առ Աստուած ամէն օր քահանայք տաճարի Սեղանոյ առջեւ, զի ժողովրդեան վրայ շնորհք բերող վտակն քահանային աղօթքն է, Աստուած Իւր սիրած պաշտօնէին ձայնէն կը շարժի յողորմութիւն, այս կերպով կը պատուէ քահանային արժանիքը եւ անոր պաշտօնին վսեմութիւնն:

Արդ, երեւակայէ քահանայ մը, որ աշխարհասէր է եւ իւր կողմանն անհաւատարիմ, որ Սեղանոյ առջեւ կարդացած խորհրդաւոր մաղթանքներով լեզուն մինչեւ երկինք կը տանի, իսկ տաճարէն եւ Սեղանէն դուրս գալուն պէս լեզուն աշխարհի երես կը սողացնէ [Սաղմ. ՀԲ 9], կը զբաղի սին, ունայն եւ պիղծ խօսակցութիւններով քահանայ մը, որոյ սիրտը, աշխարհային իրօք լցեալ, յաստուածայնոց Համէն բան մը չ'զգար, երեւակայութիւնը քիւր տեսակ անհամեստ

պատկերօք աղտեղեալ՝ Աստուծոյ առջեւ ինքզինք վայրկեան մը չ'կրնար ժողովել, որ զքօսասիրութեան նուիրած ժամերէն Հազիւ վայրկեան մը եւ երկուք կը գողնայ եւ շրթանց ծայրիւ մէկ-երկու բառ աղօթք կը մրմռայ, որ ապաշխարող թագաւորի ամենաշնորհաւոր աստուածային սաղմոսներն եւ Հառաչանքներն կարծես ցուրտ, գանձ եւ անուշադիր լեզուէն թափթփելով դուրս կուգան, որ քահանայական պաշտօնին բոլոր վտանգն, դժուարութիւններն եւ Հոգեբը փարատող սաղմոսերգութեան մխիթարար պարտքը բանի տեղ չ'դնելէ զատ՝ իբրեւ ատելի եւ ծանր բեռն վրայէն նետել կ'ուզէ: Արդ, այս Հանգամանքով մի քահանայ ժողովրդեան Համար Աստուծմէ ինչ կրնայ ձեռք բերել, Աստուծմէ կ'ըսեմ, զՈր գրեթէ որպէս պարտքն է չ'ճանաչեր եւ յՈրմէ ինքն իրեն Համար անգամ բան մ'ուզելու անարժան է. այսպիսուն քահանայութենէն ժողովրդեան ինչ օգուտ կուգայ. Եկեղեցին ինչպէս կրնայ Համոզուիլ, թէ փեսայ, մխիթարիչ, պաշտպան, միջնորդ, պահապան Հաւատոյ եւ սրբութեան ունի՝ քահանայ ունենալով, զի Եկեղեցւոյ մէջ ինչպէս Քրիստոսի, նոյնպէս եւ մեր տիտղոսներն ասոնք են: Ո՛չ ապաքէն այսպիսի քահանայն առաջի Աստուծոյ այնքան շնորհաց զլացման միակ պատճառն է, քանի որ աստուածային կարգադրութիւնն այնպէս սահմաններ է, որ շնորհքներն քահանային պաղատանօքն տրուին. Ո՛չ ապաքէն Քրիստոսի ահաւոր ատենին առջեւ ժողովրդեան բարուց ապականութեան, Հաւատքի փճացման եւ, մէկ խօսքով, Եկեղեցւոյն բոլոր աղէտից եւս եւ մշտարձարձ գայթակղութեանց միակ պատճառն եւ պարտական այս քահանայն պիտի մնայ: Այո՛, ի սոսկալի աւուր բարկութեան եւ վրէժխնդրութեան Աստուծոյ մեղապարտ եւ թշուառ Հոգիներ ընդաւոր բազմութեամբ այս քահանային վրայ պիտի վազեն եւ երեսն ի վեր աղաղակեն. «Եթէ դու ճշմարիտ քահանայ լինէիր եւ թու աստուածսիրութեամբդ եւ աղօթքներովդ մեր բարի դոյզն փափագներուն օգնութեան Հասնէիր, թերեւս խորզով եւ մոխրով ապաշխարած լինէիր եւ այս անտաննելի յաւիտենական թշուառութեան չ'մատնուէիր»:

Պատճառն ի՞նչ է, որ այս դարուս մէջ անկրօնութիւնը տիրած է, բարքերն աւրուած են, ծոմ եւ պահք եւ կրօնական Հարկաւոր արարողութիւններ թուլցած են, Հաւատք եւ

աստուածապաշտութիւն պակասած են. պատճառը քահանայից գաղջութիւնը եւ անհաւատարմութիւնն է: Մեք՝ քահանայքս եմք բուն պատճառն, որ մարդիկ Աստուծոյ օրէնքը կը նախատեն, Եկեղեցւոյ գլխուն եկած փորձանքներուն բոլոր պատճառը մենք ենք. ինչո՞ւ, որովհետեւ քնաւ չեմք արտասուել ժողովրդեան վրայ, աղօթքնիս շատ գաղջ սրտով եւ յօրանջելով է եւ շատ անգամ ալ՝ անարժան եւ մեղապարտ եւ, Հետեւապէս, երկինք Հասնելու չափ զօրաւոր չեն: Ինչ վստահութեամբ եւ ազատ Համարձակութեամբ որ Մովսէս Աստուծոյ երեսին կը պոռայր [Ելք ԺԴ 13], Աստուծոյ վրէժխնդրութեան դիմաց կը կանգնէր եւ իջնելու վրայ եղած աստուածային բարկութեան բազուկը կարծես ձեռքով կը բռնէր, որ ժողովրդեան վրայ չիյնայ, նոյն վստահութեամբ Աստուծոյ առջեւ խօսող միջնորդներ չունի Եկեղեցին. Հապա, մարգարէին ըսածին պէս, ժողովրդեան զլուխ կեցող քահանայքս Հասարակ մարդոցմէ տարբեր չեն, գուցէ, դժբաղդաբար, ստորին ալ են. «Անցուցեր զմարդիկ ի վերայ գլխոց մերոց» [Սաղմ. 46 12]: Ասոր Համար Հեթանոս եւ ապականեալ ազգաց նմանեցանք, մեր թշնամեաց ծանրութեան ներքեւ կը տառապինք, մեր շուրջն եղող ազգաց եւ ժողովրդոց ծաղր ու ծանակ եղանք, եւ կոնակնէս նեղութիւնն անդին չերթար:

Քահանայն ո՛չ միայն աղօթելու պաշտօն ունի, այլ եւ՝ քաւութեան. պիտի Հաշտեցունէ մարդիկ ընդ Աստուծոյ [Եբր. Բ 17]: Քաւութեան զոհը պիտի մատուցանէ, բան մը, որ ի մեղաց ժողովրդեան զրգոնալ աստուածային բարկութիւնն միայն կարող է ցածուցանել: Քահանայն, որ կամ արդէն կոչման Հոգին չէ ընդունած եւ կամ ընդունել, սակայն մարեր է, երբ Սեղանն ելլէ, ինչ պիտի ընէ, ինչ պիտի տայ Աստուծոյ. դատարկ եւ գուցէ աղտեղեալ ձեռքերովն իւր անհաւատարմութիւնը պիտի Հանէ Աստուծոյ առջեւ: Միթէ ահաւոր խորհրդոյն ներկայութիւնն ասոր աչքին առջեւ անհանգիստ պիտի չըլլա՞յ: Միածին Որդւոյն՝ Յիսուսի Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնք երկնաւոր պատմացած Հաշտութեան Հասնելու տեղ՝ իբրեւ թշնամի չպիտի՞ խողխողէ, մէկ խօսքով եբրայեցի ժողովրդեան Հետ խաչի ոճիրը չպիտի՞ նորոգէ: Կ'աղաչեմ, ըսէ՛ք, ասանկ մահաւորի պաշտօնա-

վարութենէ ժողովուրդն ինչ կրնայ բաղել. ո՛չ ապաքէն քնութեան համօրէն խանգարումն, որպէս երբեմն՝ աստեղաց խաւարումն, տաճարին վարագուրին պատառումն, այսինքն է հերձուած, պառակտումն եւ քակտումն Եկեղեցւոյ, ծանրութիւն խաւարի ի վերայ երկրի, շփոթ եւ սոսկումն քովանդակ տիեզերքի վերայ: Եթէ Եկեղեցւոյ նախկին ժամանակաց մէջ բազումք կը հիւանդանային, եւ յանկարծազէպ մահեր եւ դժնդակ պատուհասներ տեղի կ'ունենային միայն յերեսաց անարժան հաղորդութեան [Ա Կորնթ. ԺԱ 30], ուրեմն, ի՞նչ պատուհաս, ո՛վ Աստուած, պիտի բերես մեր վրայ այն անարժան քահանայից երեսէն, որ Ջո Պատարագի սրբութիւն եւ ահաւոր խորհուրդներդ կը նախատեն: Անտարակոյս, եթէ մեր օրերն երկնքէն հարուածները պակաս չեն, Եկեղեցւոյ չարիքներ եւ երկպառակութիւններ կարծես թէ կ'աճին, Հանրային աղէտք մշտատեւ կը շարունակեն, պատճառը սրբապղծութիւնն է, որոյ վրայ Աստուծոյ արդարութիւն սաստիկ գայրացած է, չար քահանայներն են պատճառ, որ այսքան չարիք ժողովրդեան գլխին կ'սպառնան: Այո՛, ասոնք Յովնաններ են, որ Աստուծոյ քարկութեան խորէն Հողմ եւ մրրիկ կը բերեն եւ Եկեղեցւոյ նաւուն կ'սպառնան, անհաւատարիմ Հովիւներ, որ Աստուծոյ բոլոր սեպհականութիւններն փճացուցին. «Հովիւք բազումք ապականեցին զայգի Իմ, եղծին զբաժ Իմ, ցանկալի վիճակն Իմ արարին անկոխ անապատ» [Երեմ. ԺԲ 10]:

Կը պատմուի, թէ ի ծննդեան այն կայսերաց եւ թագաւորաց, որ պլտի հալածեն զԵկեղեցիին եւ կայսրութիւնը քրիստոնէից արեամբ ողողեն, օդին մէջ նորանշան տխուր երեւոյթներ կը նշմարուին եղեր: Այս կերպ գուշակութիւն թէպէտեւ ժողովրդեան դիւրահաւանութիւնը կը շինէ, սակայն եթէ կարող լինէինք երկնքին երեսը փորձել, կամ աւելի ճիշդը՝ եթէ Եկեղեցւոյն գլխին կանխաւ գալիք փորձանքը Աստուած երկնքին երեսը ցուցանել ուզէր, կարծեմ անարժան քահանային ծննդեան օրն երկիւղալի նշաններ պիտի տեսնէինք: Եւ, յիրաւի, բռնաւորք մարտիրոսներ կը նահատակէին, բայց այնու գոնէ հաւատացեալք կը շատնային, եւ Աւետարանի ճշմարտութեան արեամբ չափ հրապարակային վկայութիւն յերեւան կուգայր, եւ նովաւ Աստուած կը փառաւորուէր: Իսկ չար քահանային անհաւատարմութիւ-

նը, Եկեղեցին չարչարելէ զատ, ծաղր ու ծանակ կ'ընէ զայն աշխարհի առջեւ: Չար ըսելով՝ զգուելի մեղօք վարակեալն չեմ հասկնար, այլ՝ աշխարհասէր, հպարտ, զեղծ, զքօսասէր, աւելի տուն-տեղ մեծցնելու եւ նիւթական վիճակ մը պատրաստելու հետամուտ, քան՝ իւր պաշտօնին սիրահար. այսպիսի քահանայն փորձանք է ժողովրդեան գլխին՝ Աստուծոյ քարկութենէն սահմանեալ:

Հոգւոց փրկութեան խնդրոյն մէջ քահանայն Աստուծոյ գործակից է. «Աստուծոյ գործակից եմք» [Ա Կորնթ. Գ 9]: Քահանայն պիտի բաշխէ զՄարմին եւ զԱրիւն Յիսուսի Ջրիստոսի հաւատացելոց, խղճերն պիտի մաքրէ ապաշխարութեան աւազանաւ, բան կենաց եւ հաշտութեան պիտի քարոզէ ժողովրդեան, Եկեղեցւոյ որդիքը պիտի անուցանէ հացի վարդապետութեան եւ ճշմարտութեան: Հակառակ դարձուածքով՝ քահանայութեան անուան անարժան քահանայն գործակից սատանայի կրնայ լինիլ՝ ի կորուստ եւ ի գալթակողութիւն հաւատացելոց: Խօսքը չեմ ուզեր ընել այն քահանայից, որ տգէտ են բառին բովանդակ իմաստով եւ գլխովին վարձկան բաներ են, որ պաշտօնին շահու համար միայն կը կատարեն, որ երգոց աղաղակներով օդն անհանգիստ ընել միայն գիտեն եւ ամէն պիտանիք եւ գիտութիւն այսու լիապէս ունենալ կը կարծեն, որ քահանայութեան դժուարին եւ ահարկու աստիճանն առած են առանց կոյճան, առանց վարդապետութեան, առանց գիտութեան կարգի կանոնի, առանց քահանայական պաշտօնի սրբութիւնն ու մեծութիւնը զգալու: Քահանայութիւն կրնեն, բայց ո՛չ կարգ գիտեն, ո՛չ դատողութիւն ունին եւ ո՛չ հոգեւոր նախանձ, ո՛չ մեղաւորին հանգամանքը քննելու եւ ո՛չ մեղաց աստիճանն ու պատճառները որոշելու եւ ըստ այնմ հրահանգ տալու կարողութիւնն ունին, որ, վերջապէս, կ'ամաչեմ ասել՝ կարգացած աղօթքնին անգամ չեն հասկնար: Խօսքը չեմ ուզեր ընել նաեւ սոցա երեսէն Եկեղեցւոյ կրած այնքան տառապանաց, որով մեղաւորներ քնաւ իրենց սրտի մէջ խիթ մտնումն չեն զգար. երկար տարիներ, եւ թատերը՝ մինչեւ մահուան անկողին, առանց ապաշխարութեան եւ հաղորդութեան կը մնան, քրիստոնէի տարրական պարտքերն անգամն չեն կատարեր. շատերն մահուան դուռն հասած ատեն, երբ զգայութիւննին կորուսած եւ, մե-

դա՛յ, «Համայնից թողակ» (Նարեկ, Բան Ի) բառն անգամ արտասանելու կարողութիւնը չունին, քահանայ կը հրաւիրեն. քահանային ներկայութենէն որպէս Հոգւոյն, նոյնպէս եւ՝ մարմնոյն իսկ օգնութիւն յուսալու տեղ սարսափ մահու կ'զգան, մինչդեռ առաքելոյն յայտնի Հրամանն է. «Հիւանդանայց է որ ի ձենջ, կոչեսցէ զերիցունս զԵկեղեցւոյն, եւ արասցեն ի վերայ նորա աղօթս... եւ աղօթքն Հաւատովք փրկեսցեն զաշխատեալն, եւ յարուցէ զնա Տէր. եթէ մեղս ինչ իցէ գործեալ, թողցի նմա» [Յակ. Ե 14-16]: Եստերն ալ որպէս թէ կը խոստովանին եւ կ'ապաշխարեն ու կը Հաղորդուին, սակայն սրտերնին նախկին ապականութեամբ սեւացած կը կենայ: Բարբերն այնքան խրոխտ եւ բրտացած են, որ խրատ եւ յանդիմանութիւն չեն վերցուներ. մեղապարտ սովորութիւններ եւ մոլար սկզբունք զլուխ տակեր կ'երթան, եկեղեցական շնորհաբաշխ տօներ եւ Հանդէսներ ծաղու արժանի խաղալիկներ կը նկատուին. վերջապէս, կարծես թէ Եկեղեցւոյ որդիք առ Հասարակ մեռելութեան մէջ անդորր եւ Հանդարտ պատկած են: Այսպիսի տգէտ եւ վարձկան քահանայից երեսէն քրիստոնէութիւնն իւր կերպարանքէն ելած է, Հաւատք, աստուածաբաշխութիւն, ժամերգի աղօթք ամէն մարդ մոռցած է: Աստուծոյ տաճարին մէջ պատկառանք մնացած չէ, Եկեղեցիք եւ եկեղեցական արարողութիւնք արտաքին խնդրոց եւ ձեռնարկութեանց եւ կուսակցութեանց թատր դարձած են: Այո՛, քահանայներուն երեսէն ժողովուրդն ապականեցաւ, Հրապարակի վրայ վարք ու բարք չմնաց: Զի, աւա՛ղ, արդէն աշխարհիս մէջ ամէն ուրեք որդայթ, վտանգ եւ գայթակղութիւն լարուած կայ, միայն տաճարն Աստուծոյ պիտի լինէր ապահով, ուր կրնար թոյլլ մարդկային Հոգին Նոյի աղաւնոյն պէս եւ ոտից կոռան գտանել: Աստ եւս անդորրութիւն մնացած չէ, վասն զի քահանայք, փոխանակ ժողովրդեան առաջնորդ լինելու եւ ի ճանապարհս Աստուծոյ տանելու, ինքեանք ի տաճարի առաջի ցաւազնեալ ոգւոց իբրեւ ցանց եւ որդայթ որսոյ փոռած են. «Քահանայք, կը գոչէ Ովսեա մարգարէ, ընդ ձեզ է դատաստան, զի որդայթ եղերո՛ւք ի դիտանոցի (տաճարի) եւ իբրեւ զվարճ ձգեալ ի զլուխ գահաւանդի (խորանին) [Ովսեա Ե. 1]:

Այո՛, այս աստիճան ողբալի քահանայից խօսքն անգամ

ընել չեմ ուզեր. խօսքս աւելի այն քահանայից է, որ զաղջութեամբ եւ աշխարհասէր վարմունքով իրենց պաշտօնը կը տարացնեն, որ, Հոգ չ'տանելով իրենց սրտին մէջ կոչման Հոգին նորոգել աղօթքով, առանձնակեցութեամբ, պահեցողութեամբ եւ զգաստութեամբ, աստուածային իրաց վրայ խօսելու շնորհքնին կորուսած են: Կը խոստովանեցնեն իրենց յանձնեալ Հաւատացեալներն, խրատ եւ Հրահանգ կուտան, բայց՝ անգոր՝ անարդիւն եւ անբեր: ԱՀաւոր ճշմարտութեանց վրայ այնպիսի դէմքով եւ դիրքով կը խօսին, որ սիրտ չ'մտներ, պտուղ չ'բերեր: Անանկ սառն սրտով կը խօսին, որ խօսքերնին, մինչեւ լեզուին Հասնի, սառոյց կը կտրի, ուստի Հաւատացելոյն Հոգւոյն մէջ ջերմ Հաւատք եւ աստուածսիրութեան սրբազան կայծ չ'երթար-չ'Հասնիր, զի իրենց սրտին մէջ չ'վառիր արդէն այս կենդանարար Հուրը: Ժողովրդեան Հետ Հեղինակութեամբ եւ բարոյական շտկող օրինօք խօսելու, օրինագանցներուն Հոգւոյն մէջ սարսափ ազդելու, ոսկի Հորթը պաշտողներէն ապաշխարութեան արտասուք Հանելու եւ սաստիկ նախանձով արդէն պաշտած կուռքերնին այրելու եւ կոխտոնել տալու Համար Մովսիսի պէս լեռնէ իջնելու է եւ յետ ընդ երկար տեսակցութեան ընդ Աստուծոյ, այսինքն՝ յառանձնութենէ եւ յաղօթից:

Այսպէս չըլլալուն Համար է, որ մեղաւորն քահանային սուրբ փիլոնին տակէն պաղած եւ սառ կտրած դուրս կ'ելլէ, ասկէց է, որ Հաւատացեալն փրկարար խօսքերէ Համ չ'առնէր եւ եթէ, քահանային առջեւ չեկած, ապաշխարութեան Համար փոքր ի շատէ զգացումն ունէր, այն ալ կը մարի, կ'անցնի, եւ կ'ըսէ մտքովն. «Այսքան Հոգ ընելու բան չ'կայ եղեր»: Ասկէց է, որ Եկեղեցւոյ բմներն պարզապէս թատեր կը նմանին, եւ պղինձներ են, որ կը ղօզանջեն, եւ ո՛չ թէ՛ Աստուծոյ բանին քարոզիչներ: Չ'կան առաքելական Հոգւով մարդիկ, Աստուծոյ բանին քարոզութիւնը, որ միայն կեանք եւ սնունդ պիտի տայ ժողովրդեան, անանկ մարդոց ձեռն անցած է, որ Հաւատք չունին, սրբազան գիտութեան բնաւ տեղեակ չեն: Իրենք եւ իրենց կործանարար Հոգին է, որ կը խօսի, եւ ո՛չ՝ Աստուծոյ Հոգին: Ասկէց է, որ քարոզ լսողներ բան մը չեն շահիր, ապաշխարութեան օրերն առանց իսկապէս ապաշխարութեան կ'անցնին, աղօթքներն արդիւնք չունին, եւ ամէն Հոգեւոր արարողութիւն անօգտակարապէս

փուճը կ'երթան:

Վերջապէս, եթէ հասարակաց համար քահանայ եղած չ'լինինք, այլ մեր անձին համար եղած լինինք եւ ոչ վասն ժողովրդեան, դարձեալ ժողովրդեան համար եմք. ժողովրդեան վարուց օրինակ եւ հայելի եմք, որ մեր վրայ անպատճառ կամ առաքինութիւն ներշնչող օրինակ մը պիտի տեսնէ, կամ մոլութիւն արդարացնող ընթացք մը:

Արդ, դիցուք, թէ քահանայ մը միայն անձին համար եղած ըլլայ, եթէ աշխարհասէր եւ գայթակղելի վարքով մէկն ըլլայ, միթէ թեթեւ յանցաւոր կը լինի: Ո՛չ ապաքէն սա ալ պարտաւոր է օրինակելի վարք մը կանոնաւորութիւն ունենալու եւ միայն անձին օրինակաւ կշտամբելու հանրային զեղծմունքն եւ անկարգութիւններն: Ո՛չ ապաքէն քահանայական սուրբ վարքովն պարտաւոր էր համոզել հաւատացեալներն, թէ քրիստոնէական ճշմարտութիւնք պէտք է թագաւորեն մեր երկրաւոր կենաց վրայ, եւ թէ աշխարհասէր կենսք եւ փրկութեան խնդիր իրարու հետ չեն կրնար համաձայնիլ: Եթէ հաւատացեալք, ինչ կիրք, ինչ թերութիւն եւ ինչ տկարութիւն որ ունին, իրենց քահանային վրայ տեսնեն, ո՛չ ապաքէն գաղտուկէն պիտի ուրախանան, աւելի քաջալերուին եւ փրկարար ճշմարտութիւններն, յորոց երբեմն կը դողային, արհամարհանօք պիտի քաջջեն: Երբոր օրինակնիս գայթակղելի է, քարոզնիս օգուտ կ'ընէ՞: Բնաւ երբեք. վասն զի շատ մարդոց համար Աւետարան՝ բուն իսկ իրենց քահանային վարքն է: Բեմին վրայէ խօսածնիս չեն հասկնար եւ եթէ հասկնան, չեն կատարեր, եթէ նոյն բան մեր վրայ չ'տեսնեն: Քրիստոնէական խորհրդոց բոլոր գաղտնիքն հասկնալ իրենց մարդկային տկարութենէն վեր բան կը համարին, բայց վարքերնիս, նոյն խորհրդոց գործնական ապացոյցն ու ճշգրտեալ գաղափարը համարելով, կը հետեւին եւ նմանել կը ջանան:

ՀԱՄԵՍՏՈՒԹԻՒՆ ԲԱՀԱՆԱՅԻՆ

Աստուած Իւր պաշտօնէին վրայ կը նայի, կը դիտէ, միշտ հետն է եւ կը հսկէ, որ մի գուցէ դոյզն անվայել վարմունքով նուաստանայ, եւ աստի Իւր մեծվայելչութեան փառաց անարգանք հասնի: Սուրբ Գիրք եւ եկեղեցական

կանոնք ամէն բանէ աւելի համեստութիւն կը հրամայեն Աստուծոյ պաշտօնէին. սա ինչ վայելչութեամբ, շրջահայեցութեամբ, սթափութեամբ եւ վեհութեամբ ի Սեղան Աստուծոյ կ'ելլէ, մի եւ նոյն շնորհագեղութեամբ պէտք է երեւի ամէն տեղ: Եւ որովհետեւ, ուր որ ալ լինի, Քրիստոսի առաքեալ եւ Քրիստոսի անձին երեւցուցիչն է, ամէնուրեք պէտք է այս հանգամանքին արժանապատուութիւնը փայլեցնէ թէ խօսքերուն, թէ հագուստներուն եւ թէ բոլոր վարմանց մէջ: Թէ ո՞րքան համեստ լինելու են խօսքերն, առաջ գայս քացատրեմ:

Գիտեմք, որ սուրբ Աւետարանը պարզ հաւատացեալներէ անգամ խօսքի մէջ համեստութիւն կը պահանջէ. ծանր պատասխանատուութեան ներքեւ են, կ'ըսէ՝ մարդիկ ո՛չ միայն սանձարձակ խօսից եւ կատակարանութեանց համար, ո՛չ միայն չարախօսութեանց, պարսաւանաց, ծաղրածութեանց եւ զրպարտութեանց համար, որ ի մեզ սիրոյ հոգին կը շիջուցանեն եւ եղբայրսիրութիւն կը դաւաճանեն, ո՛չ միայն ցասկոտ եւ յարձակողական բանից համար, որ հեղութեան բարոյականին հակառակ են, եւ կը զրկեն մարդս հեզոց խոստացեալ կենդանեաց երկրի ժառանգութենէն, այլեւ՝ լոկ դատարկաբանութեան համար. ընդ ամենայն դատարկ բանի համարս տայոց էք [Մատթ. ԺԲ. 36]: Այս խօսքը, որ ըսուած է, ո՛չ թէ պարզ յորդորանք է, որ մաքրութիւն լեզուի ունենալ կը յորդորէ, այլ կանոն-հրամանակարգ, որուն եթէ հակառակ գործեմք, դատապարտեալ եմք օր մը համար տալու: Խորհուրդ կամ խրատ ալ չէ. Յիսուս այն երիտասարդին, որ խորհուրդ հարցուց, թէ՛ ինչ ընեմ, որ կատարեալ լինիմ, խորհուրդ տուաւ, որ բոլոր ունեցածը ծախէ, աղքատաց ցրուէ եւ իրեն ետեւէն երթայ [Մատթ. ԺԲ 21]: Մերժելուն համար Տէրն մեր չ'ըսաւ, թէ՛ այդ մերժմանդ համարը օր մը պիտի տաս: Իսկ ամէն հաւատացելոց ըսած է՝ ո՞վ որ պարապ եւ անօգուտ խօսքերով ժամանակ կ'անցունէ, Դատաստանի օրը պիտի պարտաւորուի: Սակայն ինչո՞ւ այսչափ խստութիւն անանկ բանի համար, որ մարդկային գթելի տկարութեան երեսէն ընկերային յոյժ անմեղ յարաբերութեանց մէջ շատ անգամ կը պատահի, եւ անվնաս կը համարիմք: Պատճառը քրիստոնէական կոչումնիս է, եւ սոյն տարրական առածը, թէ բոլոր

քրիստոնեայք սուրբ են, խօսակցութիւննին Հարկ է, որ երկնային խնդրոց վրայ լինի. որ ինչ խօսին եւ որ ինչ գործեն, վասն Յիսուսի անուան եւ Նորա փառաց խօսին եւ գործեն, զի ներկայ կենաց տեւողութիւնը կարճ եւ արագասահ է՝ սահմանեալ ի գին անհուն եւ յաւիտենական փառաց: Երբ այս ժամանակէն մէկ վայրկեան փուճ տեղն անցած լինի, փրկութիւն շահելու Համար յատկացած խօսքին եւ գործին ժամանակէն խորուած կը լինի:

Արդ, եթէ սովորական քրիստոնէին խօսակցութիւնն անմեղ լինելու Համար այսքան խիստ է կանոնը, եթէ սուրբ Աւետարանն այսքան արթնութիւն, զգուշութիւն եւ Համեստութիւն կը պահանջէ ամենէն՝ անանկ, որ պարսպ խօսքի Համար դատապարտութիւն կ'սպաննայ քոյր քրիստոնէից, ո՞րչափ Հապա՝ Յիսուսի Քրիստոսի պաշտօնէին:

Բերան եւ շունչ քահանայի սրբազանեալ է Սեղանոյ վրայ կարգացած ահաւոր խօսքերով եւ ստէպ ճաշակմամբ Մարմնոյ եւ Արեան Յիսուսի Քրիստոսի. այս նուիրագործ բերանէ խեղկատակ, անզգամ եւ զգուելի խօսք դուրս գալ կարելի է: Քահանայն Սեղանոյ վրայ բերանը մինչեւ յերկինս՝ մինչեւ ի գիրկս Հօր Աստուծոյ բարձրացնելէ եւ զՄիածին Որդին յաշխարհ՝ ի Սեղանն սուրբ Հրաւիրելէ յետոյ կը վայելէ՞, որ Սեղանէն վար իջնելուն պէս լեզուն ի տիրմ եւ ի զարշուքիւնն շաղախէ. «Եզին յերկինս զբերանս իւրեանց, եւ զլեզուս իւրեանց ածէին զերկրաւ» [Սաղմ. ՀԲ 9]: Ի՞նչ կը վայելէ դուրս գալ այնպիսի բերանէ, որ յերկինս կ'եղէ եւ անտի կ'իջուցանէ զԳառն Սուրբ, Որուն կ'ընկերանան բիրաւոր բազմութիւնք Հրեշտակաց՝ դողմամբ եւ երկրպագութեամբ, եւ կ'ընծայէ Հօր՝ ի քառութիւն մեղաց աշխարհի եւ ի Հաշտութիւն: Այսպիսի բերանէ ի՞նչ կը վայելէ դուրս գալ. ո՞չ ապաքէն՝ սուրբ եւ երկնաշունչ բան փառատրութեան, զովութեան, օրհնութեան եւ գոհութեան:

Երթունք քահանային աւանդապահ են գիտութեան, ուր Աստուծոյ օրէնքը յաւանդ եղեալ է եւ աստի շարունակ պիտի տրուի Հաւատացելոց Երբ մէկը կողմամբ շնորհաց սուրբ Հոգւոյն քահանայ կը ձեռնադրուի՝ որպէս երբեմն մարգարէին, կ'ըսէ անոր Սուրբ Հոգին. «Ահաւասիկ եղից զբանս Իմ ի բերան քո» [Եսայի ԾԱ 16]: Ուրեմն, քահանայ լինելուն պէս բերաննիս այլ եւս մերը չէ, այլ Աստու-

ծոյ օրինաց եւ ժողովրդեան շինութեան նուիրեալ է: Չեմ ըսեր, թէ երբեմն ընկերային անմեղ զուարճարանութիւն խապառ արգիլեալ է, այլ թէ պէտք է, որ մեր խօսակցութիւնք միշտ աստուածպաշտական, լուրջ, Համեստ եւ ցածուն կերպ մը ունենան: Քահանայք իրենք իրենց մէջ խօսելու ժամանակ պէտք է, որ սիրուն, անուշ, ճշմարիտ եւ օրհնարանական խօսքերով եւ զուարթութեամբ զիրար ոգեւորեն: Պէտք է իրենց խօսակցութեանց մէջ երբէք չ'պատահին կոշտ եւ անհամեստ ծիծաղ, ցած ծաղրաբանութիւն, անպատշաճ վայրարանութիւն. զի երես կարմրցնող զժպատեհ խօսքեր առանձնութեան մէջ ալ անվայել են, պատկառելի պէտք է իրարմէ, սուրբ կարգէ եւ Քրիստոսի ներկայութենէ: Դժբաղդաբար, կան քահանայներ, որ աշխարհականէ աւելի արձակ եւ ազատ բերանով կը խօսին, իրենց աստիճանին արժանի լուրջ եւ խրատիչ լեզու չունին: Այսպէ՛ս լինելու են Սուրբ Հոգւոյն գործիքներն, Քրիստոսի անունն եւ պատուիրանը ժողովրդեան պատմող բերաններն, Տիրոջ ճանապարհը պատրաստող անապատի բարբառներն, երկիրը սրբելու եւ ապականութենէ պահպանելու յատկացեալ աղերք: Քահանայն ո՞չ միայն անվայել խօսք բերնէն Հանելու չէ, այլ առտինն եւ սովորական պարզ խօսակցութեանց մէջ անզգամ բերնէն ելած խօսքերն պէտք է ճիշդ, տրամաբանական եւ դատական ատենի առջեւ խօսելու պէս՝ չափուած, յօրինուած լինին [Սաղմ. ԾԺԱ 5]: Քահանային բերնէն ելած խօսքերն մտիկ ընողը պէտք է Հրահանգիչ բան մը լսէ, կրօնական զգացմունք մը առնու, քրիստոնէական կեանքի փափագ մը զգայ, օրինակ անէ, թէ ընկերային Հաղորդակցութիւնք ո՞րչափ սուրբ ու ազնիւ կարեն լինել, խօսքի մէջ ինչպէս զուարթութիւն եւ շրջահայեաց զգուշարութիւն կրնայ գործածուիլ:

Իրաւ է, թէ մարդիկ իրենց ախտաւոր Հակումովը սովորաբար չեն ախորժիր իրենց ընկերութեան մէջ ընդունիլ ծանրակաց եւ լուրջ Հոգեւորականը, այլ, մանաւանդ, կատակաբան եւ շատախօս Հոգեւորականը խնդութեամբ կ'ընդունին իբրեւ Հաղորդասէր մարդ, որոյ Հետ առանց ձանձրանալու մարդ ժամանակ կրնայ անցունել: Սակայն երբ զուարթութեան կարճ վայրկեանն անցնի, եւ պէտք ունենան իրական մխիթարութեան, ծանրաբարոյ եւ լրջամիտ Հոգե-

ւորականը կը փնտռեն:

Աւելորդ է ասել, որ եթէ քահանայն իւր արտաքին կերպարանքին վրայ աշխարհասիրական երեւոյթ ցոյց կուտայ, խօսքի կողմանէ գգուշութիւնը բնաւ օգուտ չ'ընեն, այլ մի եւ նոյն կը մնայ ժողովրդին գայթակղութեան առիթը: Եկեղեցականք Հազուստի կողմանէ որոշ եւ նշանակական պատկեր մ'ունին, որ կարելոր եւ անխախտելի է: Հոգեւոր կարգի վերաբերեալ կանոնաց եւ ժողովոց որոշումներուն մէջ չեմ յիշեր նախնական յատուկ ձեւ մը ունենալնիս, որոյ Համեմատ Հազուստի զրական օրէնք մ'եղած լինէր: Սակայն այն աւանդական ձեւն, որ Եկեղեցւոյ արարողութեանց մէջ կը գործածուի՝ սեւագոյն փիլոնի ձեւը, որով սովորական ժամերգութեան ատեն կը ծածկուի քահանայն, կը Հաստատէ, թէ Հոգեւորականը սեւ Հազուստ եւ բոլոր մարմինը պատող լայն, երկայն եւ միապաղաղ Հազուստ պէտք է գործածէ, որոյ ներքեւ մարմինն իւր անդամներն եւ խաղերը ցոյց չպիտի տայ երբէք: Այս ծածկութաւոր պարկեշտ ձեւը տեսնուած է մեր նախորդ Հոգեւորականաց վրայ, վասնորոյ Հետեւողութեան կարելոր կարգին մէջ Հազուստի կողմանէ եւս մեր նախնեաց նմանիլնիս մեր Հոգեւորական Հանգամանքին փառքն ու պատիւն է:

Հին Օրինաց մէջ Աստուած քահանայապետին, Հասարակ քահանայից եւ ղեւտացւոց Հանդերձից արտաքին ձեւը որոշակի ցոյց տուաւ. իջնելո՞ւ էր Աստուած այսքան մանրամասնութեանց, Հազուստին ձեւն այսքան Հոգ ընելո՞ւ բան էր: Վերիվերոյ տեսութեամբ այնպէս է, բայց ինչ օգուտ. աստուածային կարգադրութիւն մի էր, քահանայն ուրիշ ձեւ Հազուստով չէր կրնար ժողովրդեան երեւիլ, անտարակոյս օրինազանց կը նկատուէր իսկ: Ինչո՞ւ. - վասն զի որ ինչ անշնորհք է պաշտօնէին վրայ, արհամարանք է պաշտօնին, վասն զի Հազուստը կը ցուցնէ ժողովրդեան յարգելի անձին ներկայութիւնն, վասն զի քահանայն, իւր Հազուստին որոշ ձեւէն մատնուելով, զգոյշ կը կենայ, որ մի գուցէ երես կարմրցնող անպատշաճութեան մը տեսնուի, վասն զի, վերջապէս, եկեղեցական պատարագը Հոգեւոր գիտութեան Համազգեստն է. այս տարագէն գոհ չըլլալով չ'գործածողը կը մատնուի, թէ դասալիք, փախստական եւ կարգին անարժան է: Ամէն վիճակի մարդիկ իրենց դասա-

կարգին արտաքին նշաններն կրելնին իրենց պատիւ կը Համարին. իշխանք, մեծամեծք, պատերազմականք, քաղաքային պաշտօնեայք՝ բոլորն ալ Հասարակ մարդոցմէ զիրենք զատող յատուկ ձեւը ցոյց տալու շատ նախանձախնդիր են: Որ եւ է կրօնքի մենաւորներ իւրաքանչիւրն իւրեանց Հիմնադրին որոշած Հազուստը գործածել իրենց պարտաւորութիւն կը Համարին, իսկ զանցառուն՝ դասալիք, կարգընկեց. ինչո՞ւ եկեղեցական մեծ եւ տիեզերական կարգին յատկացեալ Հոգեւորականք եկեղեցական Հազուստի աւանդական ձեւը ճշդութեամբ չը պահպանեն:

Շատ անգամ կը տեսնուին եկեղեցականներ, որ բնաւ Հոգ չունին իրենց կարգին Հին տարագը պահելու. որչափ կարգաւոր՝ այնչափ գունաւոր վերարկու կը տեսնուի ամենուն կոնակը: Ատեն մը կրօնաւոր քահանայից կամ վարդապետաց եւ ժողովրդական քահանայից գլխարկներն տարբեր գոյներ ունէին. պատրիարքարանն որոշած էր այս փոփոխութիւնը, եւ կառավարութիւնն ճանչցած էր: Իսկ այժմ վարդապետներէն ոմանք մանիշակի Հին գոյնը կը գործածեն, ոմանք ալ՝ քահանայից յատկացած սեւ գոյնը: Ընդէ՞ր է այս խառնակութիւն. ո՞չ ապաքէն մտադրութեամբ Հաստատեալ տարագ էր նախկինը. ո՞չ ապաքէն պատշաճ էր, որ կրօնաւոր եկեղեցականն ու ժողովրդական քահանայ իրարմէ տարբերէին. ո՞չ ապաքէն Հարկաւոր էր, որ կրօնաւոր եկեղեցականն, երբ ի փողոցի եւ ի տունս շրջէր, գլխարկը զինքը կը յանդիմանէր, թէ ինք ընտանեաց տէր քահանայից չ'իմանիր, ժողովրդեան ընտանի կենաց մէջ ելեւմուտ ընելու պաշտօն չունի, այլ Հանրային երեւելի պաշտօնին Համեմատ միայն ի ճանապարհորդութեան մանիշակագոյն գլխարկովն պիտի ճանչցուի, իսկ ի ժամատան, ի վանս, յառաջնորդարանս եւ ի պատրիարքարանի՝ «վեղար» ըսուած գլխանոցով: Սխալ կ'ըլլա՞յ ենթադրութիւննիս, եթէ ըսենք, թէ գլխարկի ձեւոց շփոթմանէն կրօնաւոր եկեղեցականք տանուտէր ժողովրդական քահանայի պէս ամէն ուրեք ելեւմուտ ընել Համարձակեցան՝ Հակառակ իրենց ներանձնական կենցաղավարութեան: Պատրիարք, եպիսկոպոս եւ առաջնորդ եղող ծայրագոյն վարդապետք, կրօնաւորաց կարգին պատկանելով՝ սովորաբար չէին երեւեր Հրապարակի վրայ: Եթէ եկեղեցական արարողութեան մը Հարկին կամ քաղա-

քական պարտաւորութիւն մը կատարելու առթիւ պատահէր դուրս գալ եւ ի փողոցի երեւիլ, անպատճառ վեղարով ծածկած պիտի ըլլային գլուխներն: Գլուխ եւ երես ծածկելու այս կանտնական աւանդութիւնը, կարծես, թոյլ չէր տար իրենց, որ Հասարակ մարդոց կամ ընտանեաց տէր սովորական քահանայից պէս փողոցէ փողոց եւ տունէ տուն շրջէին: Պատրիարքարանի որոշած գլխարկը եպիսկոպոսք միայն քաղաքէ դուրս Հեռին ձիով ճանապարհորդութիւն ըրած ժամանակ կրնային դնել: Այժմ որը՝ մանիշակագոյն եւ որը սեւ գլխարկով, անկիւն, փողոց եւ տուն չ'մնար, որ չ'մտնէ: Արդեօք եպիսկոպոսական բարձր եւ աստուածակարգ Հեղինակութիւնն այս անհողութեան Համար չէ՞, որ իւր պատկառանքը կորոյս թէ՛ ի մայրաքաղաքի եւ թէ՛ ի գաւառս: Կան եկեղեցականներ, որ իրենց Հազուստին վրայ այնպիսի ժապաւէններ, գոյնըզգոյն պաստառներ եւ պարանոցէն մինչեւ կրունկը այլ եւ այլ գոյն ճարմանդներ կը դնեն, յորմէ կը մատնուի իրենց Հոգւոյն մեղադրելի գրգութիւնն եւ պճնասիրութիւնն: Կան, որ վերարկուի ներքեւ երկայն պարեգօտը բնա չեն գործածեր. բացի ծածկապատ վերարկուէն՝ միւս ներքին Հազուստին բոլորովին աշխարհական տարագ չէ: Հապա ի՞նչ բսեմ այնպիսի եկեղեցականներուն, որ իրենց քաղաքային աստիճանի յատուկ շքանշաններն ալ կը կախեն պատարագի զգեստներուն վրայէն, բան մը, որ բնաւ Հոգւեւոր գործօնէութեան մը վարձատրութիւնը չէ, այլ՝ բոլորովին արտաքին եւ քաղաքական եւ սուրբ խորհրդոց ժամանակ գործածուելու անյարմար:

Կան եկեղեցականներ ալ, որ, արդարեւ, զարդասիրութիւն չունին՝ Հրամայուած կանտնական ձեւին մէջ սխալ չեն ըներ, բայց այնքան պատուած, Հինցած եւ կեղտոտած Հազուստ կը գործածեն, որուն պատճառը կամ չափազանց անհոգութիւն է, կամ դատապարտելի ազահուցութիւն: Այս զգուելի տեսարանը գաւառացի եւ գիւղացի քահանայներուն վրայ յաճախ կ'երեւի, որ յառաջ կուզայ կամ այլանդակ կծծութենէ, կամ դատարարական չափազանց ցածութենէ: Տնցոտիներով կը պատեն անձերնին՝ յանարգանս քահանայական վայելչութեան եւ ի ծաղր տեսողաց: Եկեղեցական կարգին պատիւն արդար միջինը կը փնտռէ՝ ո՛չ պճնասիրութենէն գոհ կը լինի եւ ո՛չ խոտան քրցագեցութենէ.

Համեստ յարգարուածք, ազնուական պարզութիւն եւ յարգելի ծանրութիւն կ'ուզէ ամէն եկեղեցականէ, արտաքին այնպիսի դիրք կը պահանջէ Հազուստի վրայ, որ աչքի չ'գարներ եւ Հագնողին վայելուչ եւ սուրբ կացութիւնը միայն կը փայլեցնէ:

Գամք քահանայական աստիճանի Համեստութեան վերջին մասին, այն է՝ վարմանց: Քահանային Հանգիստը կամ զբօսանքն անգամ պէտք է պատշաճ, լուրջ եւ զգուշաւոր լինի, այնպէս որ բնաւ քահանայական աստիճանին անպատուաբեր չ'լինի: Յայտնի է, որ մարմին եւ միտք դադարի կամ Հանգստեան պէտք ունին, սակայն այս բան բնութեան օգտակար ըլլալու Համար պէտք է, որ պարտաւորութիւննիս աւելի եւս լաւ եւ դիւրապէս վերսկսելու սատարեն: Հանգիստը ձեռքերնիս եղած գործը նոր զօրութեամբ շարունակելու Համար կը լինի: Որ եւ է Հանգիստ եւ զբօսանք, որ մեր գործէն զմեզ կը Հեռացնեն, կը պաղեցունեն, կը լքուցանեն եւ մեր պաշտօնէն կը ձանձրացունեն, մեզ ներելի չեն: Որսորդութիւն, ձիավարութիւն, թղթի կա՛մ նարտի եւ այլ աստեղ նման խաղեր, կակածելի կամ վտանգաւոր ընկերակցութիւնք՝ եկեղեցական Համեստութեան բոլորովին ներհակ են, յոգնութեան դարման չեն, այլ՝ մեր կարգին պատիւ չ'բերող անօգուտ եւ անպատշաճ զբաղմունքներ: Որսորդութիւն, յորում արիւն թափել, արիւն որոնել, շնչուտ խոցոտել եւ այլն կայ, Համեստ զբօսանք չէ, մեր կարգին անուշութեան եւ ծանրութեան բոլորովին անյարմար է, Հեղութեամբ եւ Հանդարտութեամբ առանց զոք ցուցնելու ժողովուրդ կառավարելու պաշտօն ունեցող անձին չ'վայլեր: Տե՛ս, թէ ինչ կ'ըսէ ս. Ներսէս Ենորհալին. «Քահանայից ոմանց Համար կը լսեմք, թէ ձիավարութիւն, զինուորական խաղ, ձիարշաւի խրախճանութիւն, որսորդութիւն եւ նետաձգութիւն կ'ընեն աշխարհականաց Հետ: Բայց չ'վայլեր Եկեղեցոյ պաշտօնեայներու, զի, ըստ առաքելոյն բանի, մեր զինուորութիւնը մարմնաւոր չէ, այլ՝ Հոգեւոր եւ աստուածային, որով կը պատերազմիմք ո՛չ թէ մարմնոյ եւ արեան, այլ՝ աներեւոյթ եւ չար թշնամւոյն իշխանութեան դէմ: Եթէ պատահի, որ Հետի ձիով ճանապարհորդութիւն ըրած ատեննիդ ճանապարհի երկիւղի Համար զէնք առնուք, այն ատեն անգամ պէտք է պարկեշտութեամբ առնուք վրանիդ

ե ոչ թէ՛ զինուորականի պէս կապարճ եւ թրակապ կուշտերնէդ կախելով: Ուրիշ ամէն պարագայի մէջ կարգաւորին զէնք գործածել բնաւ չ'վայելեր, ինչպէս նաեւ՝ տղայական՝ ճաշակով ձիարշաւներ ընել. տեսնողը կը բամբասէ» (Ընդհ. առ ՋՀ):

Թուղթ, նարտ եւ ասոնց նման առտնին խաղերն ալ չեն վայել եկեղեցականի, զի կը կորսնցնէ ժամանակ, որ սահմանեալ է միայն ժողովրդեան փրկութեան եւ կրթութեան գործածուելու, կը կորսնցնէ դրամ, որ իրենը չէ, այլ՝ աղքատաց, եթէ իւր կարելոր պէտքէն աւելցաւ, կը կորսնցնէ իւր կարգին պահանջած ծառայութեանց ճաշակն: Կը կորսնցնէ Հոգին՝ խաղի դիպուածոց Հետեւանք եղող անհրաժեշտ բարկութեամբ, կը կորսնցնէ ժողովրդեան յարգն եւ վստահութիւն իւր վրայէն, կը կորսնցնէ մտքին Հանդարտութիւնն եւ խաղաղութիւնը եւ դեռ եւս ի՞նչ չ'կորսնցնէր, քանի որ իւր կոչման Հոգին եւ պաշտօնին բոլոր արգասիքը կը կորսնցնէ. կորուստ՝ արդարեւ անդարմանելի, եւ որ դրամ կորսնցնելէն քիւր անգամ ծանրակշիռ է:

Հոգեւորականք իրենց մէջ որչափ զգուշաւոր եւ շրջահայեաց լինին, չափազանցութիւն ըրած չեն լինիր: Խոհեմութիւնը կը պահանջէ մինչեւ իսկ ներելի զբօսանքներէ զգուշանալ. քանի որ օգտակար չէ: Պէտք է իրենց շուրջն եղող ժողովրդեան վրայ նային, պիտի տեսնեն, թէ ինչպէս, աչքերնին չորս բացած, իրենց վրայ կը նային, որքան աննեւրոգութեամբ կը դատեն եկեղեցականին Հանգիստը կամ զբօսանքը: Այնպիսի ժամանակի մէջ կ'ապրիմք, յորում Հաւատքը շատ թեթեւացած է, անհաւատարիմ եւ անարժան պաշտօնէին երեսէն գայթակղութիւնն ամէն կողմ տարածուած է. բարոյականն ընդհանրապէս մեղկացած է: Ամենադոյզն կասկած տալ է անպատիւ լինելէ զգուշանալու Համար որքան լրջմտութիւն եւ ծանրաբարոյութիւն փայլի քահանային վրայ, տակաւին քիչ է. «Տեսէք, կ'ըստ սուրբ առաքեալն Պօղոս, որպէս ճշմարտիւ գնայցէք եւ մի՛ իբրեւ անիմաստք, այլ՝ իբրեւ իմաստունք» [Եփես. Ե 13]: Թուլակրօնութիւնն այն կէտին Հասած է, որ եկեղեցականին գթելուն կամ տկարանալուն կը ծափահարէ. չ'մտածեր ժողովուրդը, թէ Աստուծոյ ահաւոր պատուհասը կայ վրան, որ անկարգ, անպիտան, խուլ եւ Համր Հոգեւորականի ձեռք

ինկեր է: Պէտք է Հոգեւորականք աշխատին, որ իրենց օրինակէն աւելի եւս չ'հաստատուի ժողովուրդն իւր սխալ ճանապարհին վրայ. «Տեսէք, որպէս ճշմարտիւ գնայցէք... զի ժամանակս չար է» [Եփես. Ե. 16]: Պէտք է աշխատին, որ ժողովրդեան, որոյ դէպ ի փրկութիւն առաջնորդելու պարտաւոր են, ոտքին քար զլորման եւ վէմ գայթակղութեան չ'լինին:

ՀԵՉՈՒԹԻՒՆ

Որովհետեւ Հայր եմք եւ Հովիւ եմք ժողովրդեան, ուրեմն մեր գլխաւոր Հանգամանքներն պէտք է լինին Հեղութիւն, բարեգործութիւն եւ սիրելութիւն: Այս Հանգամանքներն պէտք է լինին մեր ամէն ձեւի եւ ամէն տեղոյ մէջ կատարելի պաշտաման տիրական ոգին:

Սակայն շատ անգամ ստոյգ է, որ այս գողտրիկ եւ խոհեմական ոգւոյն տեղ, որով միայն կարելի է մեզ մեր պաշտաման մէջ յաջողիլ, կը գործածենք կիրք կամ մտահաճութիւն, տիրապետական ոգի եւ ստապատիր նախանձայութիւն:

Եթէ քահանայութեան շնորհքը ինչպէս վիճակնիս, նոյնպէս՝ քնաւորութիւննիս փոխէր, եթէ ինչպէս աստիճաննիս, նոյնպէս եւ՝ զգացումնիս քարձրացունէր, եթէ ճակատնիս կնքող եւ ձեռքերնիս սրբող օծութիւնը մինչեւ սրտերնիս Հասնէր՝ կակղցունէր, աւելորդ պիտի լինէր այժմ խօսիլ եւ յանձնարարել մի այնպիսի առաքինութիւն, որ քահանայութեան ընդակից է: Բայց այնպէս չէ. այս սուրբ վիճակին մէջ մտնելու ատեն մեր դաստիարակութեան թերութիւնն ու սխալներն մէկտեղ կը բերենք: Քահանայութիւնը պարզեւող սուրբ միջոցն մարդկութիւննիս կացուցանող պարագայները, դժբաղդաբար, չ'փոխեր: Բնականէն պինդ, յանդուգն, կոշտ ու վսեռ մի մարդ քահանայ լինելով խոսնուածքը չ'ջնջուիր, Հեզ եւ Հանդարտաբարոյ չ'լինիր. մանաւանդ թէ՛ առիթներ կ'ունենայ աւելի եւս աճեցնելու խոստութիւնն ու կրքոտութիւնը: Ասոր Համար է, որ ի պատրիարքարան անպակաս կուգան քահանայի եւ առաջնորդի դէմ բողոքոյ թղթեր, որ դառնապէս կը գանգատին իրենց Հոգեւոր վերակացուաց ըրտու եւ խիստ վարմունքէն, եւ ոչ

միայն ժողովուրդը, այլ եւ պաշտօնական մարմինք եւ քաղաքական կառավարութիւնք կը ձայնակցին: Պաշտօնաբանք՝ ազգային լինին թէ քաղաքական, կ'սպասեն, որ հովուին խնամոց ներքեւ հաշտ եւ խաղաղ լինին ժողովուրդը, այլ, ընդհակառակն, կը տեսնեն, որ հովիւը, փոխանակ հեղութեամբ եւ քաղցրութեամբ վարուելու իւր հօտին հետ, ինքն իրեն հաւանած, իւր խելքին ու կամքին միայն կոթնած՝ խօսք չ'հասկնար, խորհուրդ չ'ընդունիր, մեծը՝ փոքրին, փոքրը մեծին դէմ կը հանէ, հօտը կուսակցութեանց կը բաժնէ, ինքն ալ երբեմն այս եւ երբեմն այն կուսակցութեան կողմն կ'իյնայ. ժողովուրդը վեր ի վայր կը յուզուի, առաջ կրօնքին պաշտօնեայն կ'արհամարհէ, յետոյ՝ կրօնքը եւ, ահա, ցաւալի հերձուածքով կամ բողոքական եւ կամ հռովմէական կը լինի:

Բայց մեք հայր եմք ժողովրդեան. հայրը զաւակաց պակասութեանց անյիշաչար լինելու պարտքն ունի: Ստոյգ է, թէ հովուին հեղութեանէն եւ համբերութենէն զառաձանոց ժողովուրդ շատ ունիմք. խստերախ են եւ չեն ճանչեր ո՛չ պատշաճութիւն եւ ո՛չ պարագայի եւ ժամանակի զգուշութիւն: Ամէն բանի համար իւր հովուին վրայ կը շարանայ, կը գանգատի, բայց գանգատը կամ արդար չէ, կամ չափով չէ: Կը պահանջէ, բայց չ'նայիր, թէ ժամանակն է, տե՛ղն է, այս աւուր համար ստիպողակա՞ն է, թէ՞ վաղուան կամ հեռուոր ժամանակի, կարեւորութեան կարգաւ առաջի՞ն, թէ՞ յետին խնդիր է: Չ'հասկնար ո՛չ տարածամութիւնները խնդրոյն եւ ո՛չ անյարմարութիւնները, անհամբերութիւն կ'ընէ, կ'ստահակի, իւր վրայ թերութիւն չ'տեսներ, բոլոր թերութիւն հովուին կը վերագրէ: Հանդերձ այսու ամենայնիւ, հովիւ եղբարք, հայրական զգացմամբ եւ հեղութեամբ պէտք է կենամք առաջի անարժան խոստապահանջութեան ժողովրդեան եւ պէտք է համբերութեամբ ուղղեմք իրենց թիւր խորհուրդներն եւ հանդարտեցնեմք: Եթէ ամէն ժողովուրդ բարեկիր, պարկեշտիկ, հանդարտիկ եւ քաղաքավարի լինէր, ի՞նչ հարկ կը մնայր սուրբ Պօղոս առաքելոյ պատուիրել մեզ՝ ասելով. «Եկայնամիտ լերուք առ ամենեսեան» [Ա Թես. Ե 14]: Ո՛չ, եղբարք. շատ անգամ մեր անհամբերութիւնը տեղի կուտայ ժողովրդեան կծու եւ դժպատեհ գանգատանաց: Չեմք մտածեր, որ ժողովուրդը, մեք

դիմելով, իւր իրաւունքն է, որ ի գործ կը դնէ: Չեմք մտածեր, թէ մեք մեզի չեմք, այլ՝ ժողովրդեան. «Չէք անձանց տէր»: Ժողովուրդը մեր պարտքը կը պահանջէ մեզնէ: Գուցէ պահանջը չարաչար է կամ տարածամ, բայց այսու չեմք դադարիր պարտաւորութենէ. համբերութեամբ եւ հեղութեամբ հասկացնելու եմք: Այո՛, որքան ժողովուրդը խիստ եւ քիտ լինի, այնքան առաւել հովուին պարտքն է համբերութիւն գործածել: Ամենաբուն փոթորիկներ բանի մը կաթիլ անձրեւով դադրելուն նման՝ երկու անոյշ խօսքով շատ անգամ կը հանդարտի ժողովրդական մեծ յուզումն: Ընդհակառակն՝ անհամբերութիւն եւ ցասկոտութիւն ժողովրդեան, թերութիւն չ'ուղղելէ զատ, մերը երեւան կը հանեն եւ ժողովրդեան տրտնջանաց առջեւն չ'կրնար առնելէ զատ անոր սէրն ու վստահութիւնը մեր վրայէն կը վերցունեն:

Եւ երբ հովուին իրեն յանձնեալ հօտին հոգեւոր փրկութեան սիրահար է եւ բոլոր ոգւով կը ջանայ պաշտօնն արժանապէս կատարել, ինչո՞ւ բանի մը վայրկեան իւր կիրքն ու անհամբերութիւնը չ'զգայէ: Ո՛չ ապաքէն Եկեղեցւոյ առաջին հովիւներն առաքեցան իբրեւ գառինս ի մէջ գայլոց. եւ ինչպիսի գայլեր՝ կը բզբտէին եւ, արիւննին չ'խմած, կատաղութիւննին շէր անցներ: Տէ՛ս, ի՞նչ եղաւ. հեղութիւն եւ համբերութիւն կակղեցին գայլոց կատաղութիւնն, եւ եթէ մեռան, իրենց արեան հոտն առնող վայրենիներ հեզ եւ անուշ գառնուկներ դարձան: Մեր այս առաքինի եւ համբերող հովուաց յաջորդներն եմք որպէս բարոգութեամբ բանին Աստուծոյ, նոյնպէս եւ՝ հովութեամբ: Ասոնց տեղ մեք հիմա կը գրկուիմք գառներ ի մէջ գայլոց: Եթէ այնքան կը վախնանք անոնց բարբարոսութենէն, եթէ մեր աշխատութեան եւ քրտանց փոխարէն կը կարծեմք, թէ միայն անպտուղ եւ անհետեւական տանջանք մը քաշելնիս պիտի մնայ մեզ, եւ ո՛չ՝ այլ ինչ, պէտք է կամ թողումք գվերիստոս եւ Նորա՝ մեզ պատիւ ըրած պաշտօնը եւ կամ ներքին եւ հոգեւոր խնդութեամբ ստանձնելու եւ տոկալու եմք: Եւ ի՞նչ է այսօր մէջ տեղ եղածը՝ ժողովուրդ մը, որ քիչ մը խիստ եւ մտքոտ է, հովուին հետ անոյշ վարուիլ չ'զիտեր, պատիւ չ'տար, բանի տեղ չ'դներ: Ի՞նչ ընելու ենք՝ սրտմտի՞նք, բեմն ելլենք եւ աս ու ան կրթով կշտամբե՞նք:

Համբերութիւն եւ Հանդարտամտութիւն աւելի կը ճնշէ եւ կը Հանդարտեցնէ ժողովուրդը, քան՝ խստութիւն եւ աղաղակ: Եթէ մեր նախորդաց, Հովուաց եւ քահանայից տեղը մենք լինէինք, ի՞նչ պիտի ընէինք, որոնք սոսկալի չարաբանաց Համբերեցին եւ մինչեւ իսկ մահուամբ գծիտու Քրիստոս փառաւորեցին: Իսկ մենք ժողովրդեան փոքր մի անարդանաց եւ զուցէ զմեր Հպարտութիւն չ'ըողմելուն Համար կիրք կ'ելլեմք եւ կը զայրանամք: Եւ գիտէ՞ք, թէ ինչո՞ւ այսպէս եմք. վասն զի սորվեր եմք ժողովրդեան վրայ տիրել եւ մեր պաշտօնին պատիւը փնտոելու տեղ մեր անձին փառքն ու շահը փնտոել, վասն զի զմեզ մեր ժողովրդեան վրայ տէր եւ իշխան գիտեմք, մինչդեռ ծառայն եմք եւ սպասաւոր:

Սակայն Հեռի՛ ի մէնջ տիրապետութեան ոգւով վարուիլ, այլ՝ խոնարհութեամբ եւ սիրողաբար: Աշխարհիս իշխաններն, - ասաց Քրիստոս Իւր աշակերտաց, - տիրելով կը գործածեն զիւրեանց իշխանութիւն: Հպարտութիւն, աճարկութիւն, շքեղութիւն եւ պայծառափայլութիւն է անոնց իշխանութեան շուրջը, իսկ ձեր՝ Համեստութիւն, խոնարհութիւն եւ Հեզութիւն: Նոքա զինքեանս՝ տէր, իսկ զժողովուրդն ստրուկ կը նկատեն, դուք՝ գանձինս ձեր՝ ծառայս եւ եղբարս ժողովրդեան: Նոքա կը կառավարեն իշխելով, դուք պիտի իշխէք սիրելով եւ ծառայելով. «Թագաւորք ազգաց տիրեն նոցա... ոչ այնպէս իցէ եւ ի ձերում միջի» [Մատթ. Ի 25-26]: Հպարտութեան տեղի կա՞յ այնպիսի աստիճանի մէջ, որ զմեզ այլոց ծառայութեան ներքեւ կը դնէ, ամենուն պարտական եւ վասն ամենեցուն պատասխանատու կ'ընէ: Ամբարտաւանութեան տեղի կա՞յ այնպիսի իշխանութեան մէջ, որոյ միակ պահանջքն է բազմացունել աշխատութիւն, պարտաւորութիւն, վտանգ եւ նեղութիւն: Ո՛չ, չ'մտանամք, թէ առաքեալներ եմք, տեղակալք խոնարհ, Համբերող, անարգեալ եւ չարչարեալ Աստուծոյ, պաշտօնեայք աստէն յաշխարհի նժգե՛հ եւ վշտահար Եկեղեցւոյ:

Երբեմն մեր պաշտօնին պատիւն ու Հեղինակութիւնը պատրուակ առնելով՝ չեմք ներեր ամենաթեթեւ անուշադրութեանն եւ նախատուեցանք կը կարծենք. նկատումն եւ ակնածութիւն կը պահանջեմք զուցէ ո՛չ այնքան ի յարգանս կրօնից, որքան անձին Մեր իրաւանց չնչին մի վնա-

սուն դէմ կ'ընդոստնումք եւ քնաւ մտքերնէս չեմք Հաներ: Մեր իշխանութեան լուծի ծանրութեան ձեւ կուտամք եւ ճնշել կ'ուզեմք, մինչդեռ Հոգեւոր իշխանութիւն է, եւ ունիմք զայն (Աստուծոյ) ի պաշտպանութիւն է ի մխիթարութիւն ժողովրդեան: Կը մտանամք, որ մեր իրաւունքներն եւ արտօնութիւններն տանչափ եւ յայնժամ միայն թանկագնի են, որչափ եւ յորժամ օգտակար են ժողովրդեան: Արտօնութիւննիս անոր Համար է, որ պաշտօննիս դիրքանայ եւ ո՛չ թէ խոչընդոտներով պատաղի, որ ի դէպ ի կրօնք յարգութիւն շահիմք եւ ո՛չ՝ շքեղութիւն եւ աճարկութիւն աստիճանի, որ մեր առաքինութեան օրինակն աւելի Հանրային եւ օգտակար դառնայ եւ ո՛չ՝ գոռոզ եւ խրոխտ Հեղինակութիւն: Ապաքէն, Եկեղեցւոյ օրէնքներն եւ արտաքին պատշաճութիւնք կը պահանջեն, որ Հաւատացեալք կրօնական երկիրաճութիւն ունենան դէպ ի պաշտօնեայն, բայց այս երկիրաճութիւնը ձգելու եմք դէպ ի մեզ եւ ո՛չ թէ պահանջելու եմք: Օրինաց երկիրն արտաքին մեծարանք ընել կուտայ, բայց ներքին եւ ճշմարիտ մեծարանք ատաքինութեան կը պարտիմք: Ժողովուրդը զարմանալի է, երբ իւր Հոգեւորականին վրայ երկրաւոր առաւելութիւն մը տեսնէ, նախկնձոտ ոչքով կը նայի: Առաքինութեանը վրայ փոքրիկ կասկած մ'առնելուն պէս իրաւանց վրայ ալ կ'սկսի կասկածիլ: Արտաքին դրից կարեւորութիւն տալն տեսնելուն պէս արժանեացը վրայ եւս կը զայթակդի: Բռնի պահանջելն զգալուն պէս աւելի եւս խստիւ կը մերժէ: Հետապնդելն իմանալուն պէս սէր եւ վստահութիւն բացարձակապէս կը զլանայ: Միթէ այս կերպով մեր պաշտաման պատիւը տե՛ղը բերած կը լինիմք:

Առարկուի թերեւս՝ բայց մեզ յանձնեալ պաշտօնին իրաւունքներն ալ բռնելու եմք եւ ներելու չեմք, որ մեր ձեռաց մէջ փճանան: Այո՛, բայց առաքինութեան ճանապարհաւ, այն է՝ սիրելով, օգնելով, շինելով եւ իշխանութիւննիս իրենց Համար գործածելով եւ ո՛չ՝ մեր անձին: Եւ ա՛հ, բուն իսկ ինքեանք մեզնէ յառաջ կ'անցնին եւ կը պաշտպանեն մեր իշխանութիւնը: Ժողովրդեան Համար եմք Հովիւ եւ պաշտօնեայ. թող յանձնուիմք իրեն բոլոր անձամբ՝ առանց վերապահման, առանց շահու, այլ՝ միայն եւ միայն իրեն փրկութեան տեսակետով: Մեր պաշտօնին բոլոր իրաւունք-

ներն իրեն համար միայն գործածեմք, իրեն համար նեղուիմք եւ չարչարուիմք, մեր ձիրքերն եւ կարողութիւններն բովանդակապէս իրեն տրամադրութեան ներքեւ դնեմք, հիւանդին հետ հիւանդ լինիմք, լացողին հետ լամք, չարչարուողին հետ չարչարուիմք, երկչոտը քաջալերենք, յուսահատը մխիթարենք, անկեղոյն ձեռք երկնցունենք, հակառակորդին համբերեմք, թերահմուտը քաղցրութեամբ ուշադրեմք, վերջապէս, ընդ ամենեսեան ամենայն լինիմք, եւ ահա՛ ամենուն, մեծը եւ ամենուն տէրը մեք կը լինիմք: Ժողովրդեան մտաց մէջ մեր պաշտօնին ազդեցութիւնն ու իրաւունքներն ո՛չ թէ անոր համար կը փճանայ, որ ժողովուրդն կրօնքի երկիւղածութիւն չունի, այլ վասն զի մենք՝ պաշտօնեայքս, չարաչար կը գործածենք եւ կը զառածանիմք: Առաքիլի հովիւն, յորում ազնիւ եւ անկեղծաւոր Համեստութիւն եւ Հայրագործով անշահասիրութիւն կը փայլի, առաւել յարգանք կը վայելէ եւ պաշտօնին արտօնութիւններն կը պահէ, քան՝ աշխոյժ, յաջողաձեռն, իրահամարձակ եւ պահանջոտ պաշտօնեայն: Այո՛, եղբարք, Հոգեւոր արտօնութիւնք առաւել յակաստանի* են ի սրտի ժողովրդեան, քան՝ ի բուն իսկ աստիճանի պաշտաման:

Առարկուի թերեւս՝ ստոյգ է, որ եթէ հովիւը ցասկոտ եւ իշխանասէր ոգւով վարուի, ժողովրդեան սէրն եւ վստահութիւնն կը կորսնցնէ. բայց անկարգութիւններն ինչ ընենք, որոց բարձումը հովուական Հեգութեան անելի բան մը կը պահանջէ, այն է՝ խստութիւն: Այո՛, անկարգութեանց դէմ սրտմտել արդար է, բայց սրտմտութեան շարժառիթն երանի՛ թէ սուտ նախանձայուցութիւն չ'լինէր: Եստերն, «անկարգութիւնը վերցնեմ» ըսելով, կը զայրացնեն, «ուղղեմ» ըսելով՝ անելի կը թիրեան, դէմն ելածին հետ գոռ լեզուով եւ դաժան դիմօք կը խօսին, Հայր ըլլալնին կը մոռնան, ոստիկանի կերպարան կ'առնեն, «բարեկարգութիւն հաստատենք» ըսելով՝ անկարգութեանց շուրջը պարտութիւն կը դնեն: Ասոր համար թիրեալներն ալ հովիւն անելի իրենց անձանց թշնամի կը նկատեն, քան՝ անկարգութեանց, կը զարնէ կը կարծեն, եւ ոչ թէ՛ կը փայփայէ եւ կը բժշկէ: Բե-

կեալ կամ թիրեալ անդամն յետ երկար ատեն իւղոյ փափկութեամբ շփուելու՝ ո՛չ յանկարծակի, այլ տակաւ կը շտկուի: Օրինակ առէք Յիսուսէն. ինչ քաղցրութեամբ կ'ընդունէր զմեղաւորս, որպէս ընտելութեամբ կը պատուէր, որպիսի ուրախութեամբ երկնքի Հրեշտակաց իսկ խնդութիւն կը դրկէր մէկ անհատ մեղաւորի դարձին վրայ: Յիշեցէք, ինչպէս կուլայր ապերախտ Երուսաղէմի վրայ, որպէս կ'աղօթէր Իւր հրահանգաց ազդեցութիւնը մարդոց վրայ յաջողելու համար: Անյաջողութեան բուն պատճառը մեք եմք եւ ոչ թէ՛ մեղաւորաց խստասրտութիւնը. մեր նախանձայուցութիւնը հպարտութեան, խստութեան, չոր-ցամաքութեան եւ այլ ասոնց նման թերութիւններով լի են, վասն որոյ եւ Աստուած խօսքերնուս՝ ուժ չ'տար, որ ազդէ հաւատացելոց սրտին:

Չեզոքութիւն ըսելով, եղբարք, թող չ'հասկցուի անզգայութիւն եւ անհոգութիւն ի վերայ անկարգութեանց ժողովրդեան: Քահանայական Հեգութիւնն, իրաւ է, որ կարեկցութիւն կունենայ մեղաւորին վրայ եւ կը սիրէ, բայց զայրոյթը միշտ կը պահէ մեղաց դէմ: Ռբ հովիւ, որ իւր խնամոց յանձնուած հօտին բարոյական անկմանը վրայ հանգարտութեամբ եւ անտարբերութեամբ կը նայի, այն հովիւն կամ հաւատք չունի, կամ իւր անկումն անելի մեծ է, քան՝ զբուն բարոյական անկումն հօտին:

Սուտ եւ սխալ Հեգութիւն մ'եւս կայ, որ ոչ պակաս վտանգաւոր է. սոքա են թոյլ եւ երկչոտ հովիւք՝ առաւել իրենց հանգստեան, քան թէ ժողովրդի Հոգեւոր փրկութեան ուշադիր: Անելի ամենեցուն առ հասարակ սիրելի մնալ կ'ուզեն, քան անկարգութիւննին երեսին տալով կշտամբել: Կը լռեն, չ'տեսնելու կը զարնեն, որ մի գուցէ ցաւցունեն գոք, իրենց կ'ուզեն կապել ժողովուրդը եւ ոչ թէ՛ Յիսուսի Քրիստոսի. կ'ուզեն, որ ամէն տեղ ժողովուրդը զիրենք գովէ, ծափահարէ եւ «ժողովրդական է» ըսէ: Սոքա նման են Սաւուղի՛ իսրայէլացւոց առաջին թագաւորին, որ փոխանակ Սամուէլի բերանով Աստուծոյ տուած յայտնի հրամանին հնազանդելու, յորում միայն է հաստատութիւն իրաւանց իշխանութեան, ժողովրդեան առաջարկութեան անսպ: Ժողովրդականութեան հետամուտ թագաւորն, երբ կշտամբեցաւ մարգարէէն, ինքզինք արդարացնել կարծեց յասելն.

* ակաստան — ամրութիւն, հաստատութիւն

«Վասն լսելոյ ձայնի ժողովրդեան իմոյ արարի [Ա. Թագ. ԺԵ 20]: Սակայն գիտնեք, թէ սուտ ժողովրդականութեան անձկացող այս թոյլ եւ իրկոտ թագաւորին վախճանն ինչ աղէտալի եղաւ: Այսպիսի Հովիւներ, ժողովրդեան զճշարտութիւն սիրելի ընելոյն փոխան, կ'ուզեն իրենք զիրենք սիրցունել: Այս չէ Հեզութիւն, այլ՝ վարձկան եւ անհաւատարիմ ծառայի թոյլ եւ վատ խաբէութիւն: Հովիւ մը ամաչելու է ծափահարուիլ եւ զովուիլ եւ կեցցիներ լսել յայնպիսի ժողովրդենէ, որ իւր ճշմարիտ շահերը չ'իմանար, եւ որոյ աստուածպաշտութեան նկարագիրը ամէն կողմէ ինկած է: Այսպիսիք մինչեւ վերջը կը յաջողի՞ն. - քաւ լիցի. այսպիսեաց ձեռքէն իրենց սեփական եւ իրական ազատութիւնն եւս կ'ելլէ, կ'երթայ, եւ ժողովուրդն, որոյ յարգանքն ու համակրութիւնը կ'ուզէին շահիլ, երես կ'առնէ Հովուին թուլութենէն եւ մարդահաճոյ վարմունքէն. կը համարձակի Հետը կատակներ իսկ ընել, քաղաքավարութեան պարզ կանոններն ալ չ'պահել, արհամարհանօք վարուիլ: Իսկ Հովիւն, եթէ ղոյզն բարեպաշտութիւն մ'ունի եւ երթեմն սաղմոս կը կարդայ, ուշադրութեամբ կանգ պիտի առնու եւ որոճայ մտքովն սաղմոսերգու մարգարէին սա խօսքին վրայ. «Յերեսաց բարկութեան սրտմտութեան Քո բարձրացուցեր զիս եւ խոնարհեցուցեր» [Սաղմ. ՂԱ 9]: Աստուած մարդահաճոյ Հովուին ոսկորները կը փշրէ, ժողովրդեան մէջ յեղափոխութեան հոգմն կը շնչէ, չ'կարծուած տեղէն յուզմունք կ'ելլէ. նենգաւորին դիմակը վար կ'իյնայ, եւ ծաղր ու ծանակ կը մնայ հրապարակի վրայ. «Անդ երկիցեն զերկիւղ ուր ոչ թէ իցէ երկիւղ, զի Աստուած փշրէ զոսկերս մարդահաճոյից» [Սաղմ. ԾԲ 6]: Պէտք է գիտնանք, եղբարք, որ յոյժ անմշակ ժողովուրդն անգամ մեր վրայ ներքին առաքիլութիւն կ'ուզէ տեսնել, զիտէ, զի մեք աղ լինելու սահմաննալ ենք եւ պաշտօն ունինք զիրենք պահել յապակաւութենէ մեղաց: Փոխանակ այս կարեւոր ազդեցութիւնն ի գործ դնելու, եթէ շողոքորթելով վարուինք Հետը, ի բերան կը գովէ, սակայն ի սրտէ կը պարսաւէ, երեսանց սէրը մեզ կուտայ, իսկ դրական յարգն ու ականածութիւնը կը վերապահէ ուրիշ Հովիւներու: Ահարովն ժողովրդեան յարմարելու համար երթեմն տկարացաւ եւ ոսկի Հորթ շինեց ամբոխին ուզած կերպովը, բայց եկ ու տես, որ այս թոյլ զիջողու-

թեան վնասը մինչեւ վերջը կրեց. ճշմարիտ քահանայապետութեան պատիւը ծանր Հակառակութիւն կրեց: Աստուծոյ կողմանէ հրաշք պէտք եղաւ հաստատելու եւ պատկառելի ընելու համար իրեն հոգեւոր իշխանութիւնը: Եթէ ժողովրդեան համարումը շահելու համար մեր պաշտօնի պարտաւորութենէն թեթեւ քան մը զոհենք, նոյն համարումը չ'շահելէ գատ բոլոր ունեցածնիս ալ վրայ կուտանք. հրաշք պէտք կ'ըլլայ, որ մեր տեղը բերէ:

Հովուական Հեզութեան պայմանն է, եղբարք, յանցաւորին Հետ քաղցրութեամբ վարուիլ, բայց յանցանքին բնաւ չ'նենել: Ժողովրդեան ճշմարտապէս Հաճելին միայն անոր օգտակար եղողն է: Ժողովրդեան սիրելի եւ յարգելի ըլլալնուս նայելով դատաստան չ'լինի մեր վրայ, այլ մեր պաշտօնավարութեան յառաջ բերած օգուտները կը քննուին: Ժամանակ, պատմութիւն եւ, մանաւանդ, աստուածային անխաք արդարութիւն՝ աշխարհի կարծիքներն ինչպէս ալ կազմուին այժմենութեան մէջ, բնաւ ազդեցութիւն չեն կրեր. նախապաշարմունք կը ցնդին, մարդիկ եւ մարդկային նկատմունք կ'ոչնչանան, պատրանք կը հալածին, իսկ ճշմարտութիւն իւր ուղիղ եզրակացութեամբ մէջ տեղ կը մնայ:

Եթէ մեր պաշտօնավարութեան մէջ միայն Յիսուսի Քրիստոսի շահը նայինք եւ ոչ մեր անձին կամ պաշտօնին, ինքնին ձեռք կ'առնենք մի այնպիսի կարեւոր բարեխառնութիւն, որ կ'զգուշանայ թէ՛ չափազանց նախանձալուցութենէ եւ թէ՛ մեղապարտ ներողամտութենէ: Տապանակին մէջ Ահարովի գաւազանն եւ մանանայն օրինաց տախտակներուն քով դրուած էին [Եբր. Թ 4]: Հովուական պաշտօնավարութեան մէջ, իբրեւ ի խորհրդաւոր տապանակի, մէկ ձեռքերնիս պէտք է գաւազանն ըլլայ, այն է՝ քահանայական նախանձալուցութիւն, միւսն ձեռքերնիս ալ՝ սափոր մը լեցուն անոյշ մանանայ, այն է՝ Հեզութիւն եւ զթածութիւն: Այս քաղցրութիւնն է, որ կը բռնէ, կը քաշէ եւ կը կակղցունէ ապառու՞ սրտեր: Հիւանդը շողոքորթելու չենք, սակայն դեղն անուշցնելու եւ համոզելով խմցնելու ենք:

* ապառու՞ - անողոքելի, անամոքելի, անհամբոյր, խիստ, վայրագ

ԿԵՆՏՐԱԴԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Քաճանայութեան կարգին Համար կարելոր մի նկատելի բանն ալ աշխարհի մէջ մարդոց Հետ կենակցելու եղանակն է: Կան անպատական կոչուած կրօնաւորներ, որոց միխթարութիւնն է յառանձնութեան ապրիլ, նենգաւոր աշխարհի վտանգներէն ահաբեկեալ՝ վանքի մը ննջ խցիկներու մէջ ապաստան փնտոել եւ անդ առաւօտ, միջօրէ եւ երեկոյ ի միասին ժամերգութեան եւ պաշխարութեան պարապիլ, օրհնել եւ փառաբանել զԱստուած, որ ի պատրանաց աշխարհի մեկուսի կը պահէ զիրենք: Բայց ընդհանրապէս Հոգեւորականք այս վիճակն եւ պաշտօնը չունին, այլ ստիպեալ են աշխարհի մէջ բնակիլ եւ կենցաղավարել եւ ըստ որում վճռով Յիսուսի Քրիստոսի աղ լինելու որոշեալ են, անպատճառ պիտի խառնուին ժողովրդեան մէջ: Իբրեւ մի խմոր կամ ընկերային մի գանգուած՝ ժողովրդեան Հետ ի միասին պիտի ապրին: Հոգեւորականն, «աշխարհի մոլութեանց Համաճարակէն չ'վարակիր» ըսելով, չ'կրնար փախչիլ Հասարակաց միջավայրէն, այլ մանաւանդ, իբրեւ բժիշկ՝ անտիւն վարակեալ տեղին վրայ պիտի գտնուի դարման տանելու Համար: Եկեղեցականին այս միջամտութենէն ընդհանուրը կ'օգտի, բայց իրեն կրնայ վտանգ Հասնիլ, մեղաց եւ մոլութեանց յորձեռանդն Հեղեղը կրնայ զինքն ալ քշել-տանիլ: Այս վտանգալի վիճակէն պահպանուելու Համար խոհեմ եւ կրօնավայել կենցաղավարութեան կանոն մ'ունենալու է:

Առաջին կանոն, որոյ շատ ուշադիր պէտք է լինի կենցաղագէտ կրօնաւորն, սա է. այն անձինք, ընդ որոց ներքի է Հաղորդակցութիւն ընել, քաջ որոշել: Եկեղեցականը պէտք է գիտենայ, թէ աշխարհի շատ մը մարդոց Հետ յարաբերութիւն ունենալ իրեն ներքի չէ, կանանց Հետ յարաբերութիւն, մանաւանդ, աւելի եւս զգուշալի է, յորմէ միշտ Հեռի պէտք է գտնուի, եւ այս կը պահանջեն թէ պատշաճութիւն եւ թէ՛ ամենածանօթ կարգապահութիւն: Անպատեհ յարաբերութեանց մէջ ենթադրենք, թէ դիտաւորութիւննին կատարելապէս մաքուր է, աչքերնին սուրբ եւ անարատ է, Աստուծոյ ստջեւ այն մասին խղճերնին Հանդարտ է, մեղագրելի սխալ մը չ'ունենալնին երկնից հրեշտակներն եւ սուրբերն ալ կը

վկայեն, սակայն եւ այնպէս չեն արդարանար. քաճանայական կարգի ծանրաբարոյութեան չեն վայլեր սնուտի, անօգուտ մնալիս յարաբերութիւնները: Զի ո՞վ պիտի տեսնէ սրտին մաքրութիւնը, մարդիկ կրնա՞ն տեսնել, որ չ'մեղադրեն: Միթէ քաճանայն, որոյ պատիւն այնքան ծանրագնի է, եւ գոր պարտի վերջին աստիճան խնամքով պահպանել, որպէս զի իւր պաշտօնն ազդեցութենէ չ'իյնայ, յարաբերութիւնը կասկածի տակ ձգելո՞ւ է: Անպատեհ յարաբերութեանց մէջ գտնուած կրօնաւորն, երբ մէկէն խրատ լսէ այս բանիս Համար, կը բողբոջէ, «զրպարտութիւն կ'ընեն, թշնամեացս Հնարքն է, Աստուած գիտէ իմ անմեղութիւնս» եւ այլն ըսելով կը յանդգնի պօտալ, կանչել: Սակայն չեմ Հասկնար՝ ո՞րն է անմեղութիւնը. միթէ անխոհեմութիւնը, որ այն տգեղ Համբաւին առիթ եղեր է, անմեղութիւնն է. միթէ կրօնաւորը մեղքը գործելով միայն յանցաւոր կը լինի. ո՞չ ապաքէն կասկած տալն ալ մեծ մեղք է:

Սակայն անհիմն տարածայնութեան եւ սրիկայի մը խօսքին Համար Հա՞րկ է, կ'ըսեն, տեղի տալ եւ հրաժարիլ այնպիսի յարաբերութիւններէ, զորս պատշաճութիւնն եւ Հին ծանօթութեան կամ բարեկամութեան պարտքեր յառաջ բերած են: Ո՞չ ապաքէն եթէ՛ դուրս ելած տարածայնութեան վրայ մէկէն ի մէկ յարաբերութիւննիս խցենք, լոկեայն ընդունած կ'ըլլանք յանցանքը եւ իբր հրատարակած, թէ՛ արդարիւ, յարաբերութիւննիս անմեղ չէր: Այս առարկութիւնն ալ հիշող չէ, խարէական է. կրօնաւորի Համար մեծ յանցանք եւ աւօթալի կանխակապ է, որ իւր յարաբերութիւնք անանկ չար Համբաւի տեղի տուող քնութիւն ունին: Մաքրակենցաղ կրօնաւորն եւ բարեկիրթ Հովիւն, իր պաշտօնին էական Հոգեբով զբաղեալ, անպիտան եւ անճահաւոր ընկերակցութեանց Համար ժամանակ չ'կրնար գտնել: Անհրաժեշտ պատշաճութիւններ, պարտաւորիչ այցելութիւններ եւ պաշտօնին յատուկ կարելոր գործնականներ բոլոր ժամանակը կը գրաւեն, ուր որ մտնէ-ելլէ, իւր կարգին պահանջած արթնութիւնն իրեն ընկեր կը լինի: Յոռի եւ մեղաւորի յարաբերութիւնն իրեն ընկեր կը լինի: Յոռի եւ մեղաւորի յարաբերութիւնն այն կրօնաւորին վրայ կրնայ գուրցուիլ, որ արդէն դատարկակեաց է, բարքն ի բնէ ծանր չէ, եկեղեցականութեան շուրջ պահել չէ սորվեր, յանգէտս տեղի կուտայ կասկածանաց եւ չ'կեցած տեղէն բան կը գոյացնէ:

Եթէ,- կ'ըսեն,- քանի տեղ դնենք եւ քաշուինք մեր վազեմի յարաբերութենէն, տարածայնութիւնը վաւերացուցած կ'ըլլանք: Պէտք է բնաւ չ'քաշուինք, պէտք է, մանաւանդ, թէ շարունակենք, որպէս զի զրպարտող բերաններ գոցենք. յարաբերութեան խզումն աւելի կը բանայ անպատուութեան խոցը: Երանի՛ թէ ես խաբուած լինիմ. բայց Հասարակաց տարածայնութեան դէմ խստանալով՝ աւելի չ'մեծնար, արդեօք, անպատու Համբար, կասկածելի յարաբերութեան շարունակումն միթէ աւելի իրաւունք չ'պիտի՞ տայ ամենուն ենթադրելու, թէ, արդարեւ, անմեղ չէր յարաբերութիւնը, որ չկարաց խզել, թէ, արդարեւ, աստիճանին սրբութիւնն ու պատուասիրութիւնը գերի տուեր է, դժբաղդաբար, կարի ցաւագար յօժարութեան Եւ չ'պիտի՞ ըսեն ամէն լսողք, թէ այդ կրօնաւորն անոր Համար քնաւ չ'իմանար եւ չ'զգար Հասարակաց մէջ ցրուեալ տգեղ Համբաւոյն ծանրութիւնը, որով Հետեւ արդէն իւր կարգին ահաւոր ծանրութիւնը քնաւ չէ գագացեր:

Աւս՛ դ, Հոգեւորականաց անմեղ կարծուած յարաբերութենէն որչափ գայթակղութեանց եւ Հրապարակային անկմանց վրայ Եկեղեցին լացեր է, մի քանի անգգայ կրօնաւորի անզգամ կենցաղավարութենէն ո՞րքան տրտմեր է ամբողջ եկեղեցականութիւնը:

Հոգեւորականք զգուշանալու են նոյնպէս մոլութիւնը սիրող եւ առաքինութիւնն անարգող մարդոց ընկերակցութենէն, որոց միակ զբաղմունքն է խաղալ, խնդալ, զուարճանալ, եւ ասանկ անբարեխառն կեանք մը վարելնին ինքեանց պատուի կը Համարին: Պաշտօնեայ մը, որ աստուածպաշտութեան եւ անոր էական կանոններն պահպանելու ծառայութեան անձը նուիրած է, ի՞նչ պատճառանք կրնայ ունենալ աշպիտի մարդոց մէջ գտնուելու: Եթէ յարմարի, ասոնց խաւարային գործոց ալ պիտի մասնակցի: Եթէ չ'յարմարի, բայց՝ տկար կերպիւ եւ իբր ամչնալու պէս մերժէ յարմարիլն, կեղծաւոր մէկը եղած պիտի լինի, որ, փոխանակ առջեւ գործուած մեղքէն ամաչելու, ինքն յիւրմէ կ'ամաչէ: Աւետարանի խանգարիչ է աշպիտի պաշտօնեայն եւ ո՛չ թէ՛ քարոզիչ, եւ որոյ կեղծ եւ նշանակութիւնը մեկնուած չափաւորութիւնը, քանի մը չ'ծառայելէ գատ, աւելի երես կուտայ սրիկայական Հաճոյից եւ առաքինութիւնն

աստիճան մ'ես արհամարհել կուտայ: Որքան մեծ ամօթ քահանայութեան կարգին, երբոր պատմուի, թէ այս ոք կրօնաւորն կամ քահանայն սա կերպ կերուխումի ընկերութեան մը մէջ էր, եւ, մանաւանդ, երբ որ ըսուի, թէ ամենէն աւելի զուարճացեալն եւ արբեալը նոյն ինքն քահանայն էր եւ իրեն Հաւասար չունէր: Պաշտօնին սահմաններէն դուրս ելող կրօնաւորին մէկ դժբաղդ վիճակն ալ այս է, որ կերուխումի եւ զուարճութեան մէջ սովորաբար աշխարհականէն աւելի անդին կ'երթայ, ո՛չ միայն իւր կարգին կանոնները միտքը չեն գար, պատշտութեան եւ չափաւորութեան պայմաններն ալ չ'յիշեր:

Պիտի ըսուի, թէ աշխարհականաց Հետ ընկերակցութիւնք առ Հասարակ այդչափ ստգտանելի չեն: Ջրօսանքի եւ Հանգստեան պէտքն անհրեքելի է: Աշխարհականաց մէջ շատ խելացի եւ բարեկարգ մարդիկ կան, որոց Հետ կենակցելէն կրօնքի եւ կրօնաւորի պատուոյն քնաւ վտանգ եւ վնաս չ'Հասնիր: Կ'ընդունիմ այս առարկութիւն. բայց այսպիսի աշխարհական Հաղորդակցութեան մէջ կրօնաւորն ինչպէս պիտի վարուի՞ ցոյց տալէ յառաջ ես կ'ըսեմ, թէ աշխարհական ընկերակցութեան մէջ, ըստ աշխարհի շատ խոհական ընկերներ կենալ ենթադրելով Հանդերձ, կրօնաւորն այս տեսակ Հաղորդակցութեան մէջ անպատճառ աշխարհի եւ անոր յատուկ սկզբանց Հոտը պիտի շնչէ, այս Հոտը կամաց կամաց կրօնաւորին արտաքին վարմանց վրայ պիտի տարածուի եւ անզգալապէս կրօնաւորին վրայէն Հոգեւորականի յատուկ կանոնեալ Հանգամանքը պիտի ջնջէ: Ես կ'ըսեմ, թէ կրօնաւորն խոհեմ ըսուած աշխարհականներուն ընկերակցութենէն յանզգաստից պիտի գանձէ այնպիսի սկզբունքներ, զորս թէպէտ եւ աշխարհի սուտ իմաստութիւնն ապօրէն չ'դատեր, բայց Աւետարանի սկզբունքներէն շատ եւ շատ Հեռի են: Անպատճառ այս սկզբանց առջեւ պիտի թուլանայ կրօնաւորն, շիջուցանէ իւր կոչման Հոգին եւ Հետեւի աշխարհի սուտ Հոգւոյն: Ես կ'ըսեմ, թէ Հաղորդակցութեանց յողակապը ճաշակի եւ բաղձանքի Համաձայնութիւնն է. կրօնաւոր մը, եթէ աշխարհականաց ընկերակցիլն իրեն Հարկաւոր կը դատի, ուրեմն նոյն ճաշակն եւ նոյն բաղձանք ունի, ինչ որ աշխարհականք ունին, յորոց չ'կրնար Հրաժարիլ:

Բայց,- կ'ըսեն,- Հանգստեան եւ զբօսանքի պէտքը չ'ուրացուի, շարունակ ծանրակշիռ զբաղմունքներով դեգերիլ մարդկային տկարութիւն չ'տանկիր: Ես ալ այս բանիս Համար կը յիշեցնեմ Էկեղեցականաց այն կշտամբանքը, զոր երբեմն առաքեալն Պողոս իւր աշակերտաց գրեց, երբ սոքա մէջերնին եղած վէճը, փոխանակ իրենց մէջ եղբայրաբար դատելու, Հեթանոս դատաւորաց դիմեցին. «Այնչափ ոչ գոյ որ իմաստուն ի ձեզ» [Ա Կորնթ. Զ 5]: Ծանր եւ յոգնեցուցիչ պարապմունքէ քիչ մը Հանգիստ առնելու Համար չէ՞ք կրնար ձեր կարգակիցներուն մէջէն խոհական եւ սիրակցորդ ընկերութիւն մը ճարել. ա՞յնչափ ոչ գոյ որ իմաստուն ի ձեզ: Զեր դասակարգին մէջ կարելի չէ՞ գտնել բարերարոյ, հրահանգիչ եւ պատուական ընկերներ, որ զբօսանքի Համար ձեզ բաւական: Լինին, եւ դուրսը չ'փնտռէք ժողովրդեան մէջէն, որոյ մէջ ձեր պարտքը միայն եւ միայն ձեր պաշտօնը եւ ձեր աշխատութիւնն ի գործ դնել, այսինքն՝ յոգնիլ է: Բարի եւ Հաւատքը կատարեալ քահանայն աշխարհի մէջ կրնա՞յ Հանգիստ փնտռել: Եւ ի՞նչ պիտի գտնէ ամենէն բարեկարգ աշխարհականի վրայ. ո՞չ ապաքէն այնպիսի սխալներ եւ գեղձմունքներ, զոր սովորութիւնը ներելի ըրեր է, սակայն կրօնքը չ'ընդունիր. ո՞չ ապաքէն այնպիսի կիրքեր, զորս աշխարհ կը գովէ, բայց առաքինութիւնը կը վշտանայ: Աշխարհի մէջ Յիսուսի Քրիստոսի սկզբունքներն նոյն իսկ Իւր ծառայներն չեն պահեր. ասելութեան, շահասիրութեան եւ նախանձու կիրքեր սէրը մարած են, խոստովութիւններն ընդհանրապէս սեւ չարախօսութիւններով աղտոյեալ են. ամէն տեղ Աստուած մոռացուած, եւ կրօնք արհամարհուած է. աշխարհ բովանդակ կարծես այնպէս ի խաւարի է, որպէս յառաջ, քան՝ զճաղումն լուսոյ սուրբ Աւետարանի: Ահաւասիկ, այս է աշխարհը: Կրօնաւորն ասոր մէջ Հանգիստ եւ զբօսանք պիտի գտնէ. ընդհակառակն՝ արտասուբը չ'պիտի կրնայ բռնել, սրտին յուզմունքը չ'պիտի կրնայ գսպել, ինչպէս երբեմն պատահեցաւ Պողոսի Աթէնքի մէջ. «Ձայրանայր Հոգի նորա ի նմա, զի տեսանէր ի կոապաշտութեան զբաղաքն» [Գործք ԺԷ 16]: Սիրտ եւ միտք յուզող եւ տանջող այնքան ցաւագին աւարկայից առջեւ մէկ վարկիան կրնա՞յ բահանայն անտարբեր կենալ եւ զուարճանալ: Քրիստոսի պաշ-

տունէին Համար աշխարհս Հովիտ արտասուաց է, որ կողմ Հայի՞ շարունակ Հեծութեան, Հառաչանաց եւ աղօթից առիթներ պիտի տեսնէ: Ջրասահրութիւնը կը խաբէ պաշտունէին աչքը եւ չ'ցուցներ անհամար Հաւատացելոց կորստեան քստմնելի տեսարանը: Բայց կարելի՞ է, որ քահանայն իւր Եկեղեցւոյն կործանման եւ աւերմանց եւ, եթէ կը յարմարի ասել, իւր ժողովրդեան դիականց վրայ զբօսանք որոնէ:

Աւելի անիրաւ բանն ալ այս է, որ աշխարհի մէջ զբօսանք եւ զուարճութիւն փնտոող կրօնաւորներն սովորաբար անոնք են, որ արդէն բնաւ Հանգստեան պէտք չ'ունին: Այո՛, զբօսանք սիրողներն արդէն պարապ կեցողներն են, որ չեն ախորժիր դժուարին ծառայութենէ, չեն սիրեր ընթերցանութեանց պարապիլն, չեն զուարթանար կրօնաւորի առանձնակեցութենէ: Աւելի ասոնք են, որ ժողովրդեան գործէն ժամանակ կը զողնան, կենսական պարապմունք մը չեն ստանձներ, դէմքերնուն վրայ իրենց կարգէն ձանձրացած ըլլալնին կը մատնուի, պաշտմանց աղօթքներ եւ ծէսեր անապարանքով եւ գայթակղելի անտարբերութեամբ կը կատարեն, առջի պարտագանցութիւննին նոր ի նորոյ պարտագանցութիւններով ստուարացնել կ'ուզեն, սուրբ ընթերցուածք եւ արարողութիւնքն, իրենց միտքարութիւն Համարելու տեղ, զգուանք եւ յոգնութիւն կը սեպեն: Ասոնք են, որ աշխարհի զբօսանքներէն կ'ախորժին. յոգնութենէ Հանգչելու՞ Համար.- ո՞չ, այլ քահանայական սուրբ կարգին անհրաժեշտ ծառայութիւններէն փախչելու Համար:

Որպէս արդէն ըսի, պարտուց Հաւատարիմ, պաշտօնը յարգող եւ ժողովուրդը սիրող Հոգեւորականն աւելորդ ժամանակ չ'ունենար, որ աշխարհասիրական ընկերակցութեանց զոհէ: Զիչ անգամ կրնայ երեւիլ աշխարհականաց Հետ յարաբերութեան մէջ, որովհետեւ պարտուց եւ պատշաճից անհրաժեշտ առիթներ եթէ երբեմն ստիպեն երեւիլ. ըստ որում ուզելով եւ, ինչպէս կ'ընեն ոմանք, երես պնդացնելով եւ փնտոող չ'է, անոր Համար շատ քիչ անգամ կը պատահի: Ահաւասիկ, յարաբերութեան երկրորդ, բայց առաջնոյն չափ էական կանոն, այսինքն է՝ Հագուադէպ Հարդրակցութիւն աշխարհականաց Հետ:

Աշխարհի մարդն որչափ յոռի լինի, մեզնէ ամբիծ եւ

պայծառափայլ առաքինութիւն կը պահանջէ, առաքինութիւն, որ ոչ մի կողմով երբէք տկարանայ: Ինքրինն Հետ շատ թոյլ տուութեամբ կը վարուի, բայց կարգաւորին Համար շատ խիստ է, իրեն ներելի է ամէն բան, բայց քահանային՝ ոչինչ: Հոգեւորականին բոլոր շարժմանց վերայ քննիչ դատաւորի չարատես աչքով կը նային մարդիկ. քիչ մը ազատ խօսք, փոքր մի անուշադրութիւն, թեթեւ մի անպատեհ ձեռնարկութիւն, առանց մտածուելու գործուած դոյզն Հաճոյակատարութիւն քահանային Համար աններելի ոճրագործութիւն են: Կը մեծցընեն, բռնաբարչ Հետեւանքներ կը Հանեն, մեկնութիւններ կը յարմարցնեն, եւ իրենց նմանելու Համար եթէ թուլնայ եւ մոռանայ կարգին ծանրութիւնը, Հեն ըսեր, թէ յարմարելու Համար ըրաւ կամ ըսաւ, այլ թէ՛ այս կարգաւորին իրական բարքն է եղեր թեթեւութիւնը: Կը յորդորեն, որ ուրախութեան եւ խնջոյից աւելագանցութեան մէջ իրենց նմանիմք. եթէ զգուշութիւն ընելով վարուինք, այս ինչ փոքրոգի եւ բծախնդիր մարդ է՝ կ'ըսեն, բայց յարմարելու Համար եթէ պզտիկ զիջողութիւն մ'ընենք, խնջոյքը վերնալէն եւ ամէն մարդ իւր տեղը ցրուելուն պէս կ'իյնան վրանիս եւ մեր Հաճոյակատարութիւնը կամ որպէս թէ քաղաքավարական յարմարումը նախատական Հեգնութիւններով, անզգամ եւ յոյժ անպատիւ քննադատութիւններով կը փոխարինեն:

Ըսել է թէ՛ այն կրօնաւորք, որ կը կարծեն, թէ, աշխարհականաց Հետ ընտանութիւն եւ յաճախ ելումուտ ընելով, աւելի յարգի կը լինին եւ կը մեծարուին, շատ կը սխալին: Ժողովուրդը որչափ շատ տեսնէ իրենց մէջ կարգաւորը, այնքան քիչ կը յարգէ եւ կը պատկառի եւ երբ, մանաւանդ, զգայ, թէ իրմէ չենք անցնիր, աւելի կը զգուի: Իսկ երբ քիչ անզամ տեսնուինք Հետերնին, առաւել արժանապէս կ'ընդունին եւ մեծաւ յարգանօք կը տեսնուին: Ուստի սպասելու ենք, որ անհրաժեշտ պատշաճութիւն, սիրոյ գործի մը պարտաւորութիւն, սրբազան մի արարողութիւն եւ աղբատի մը Համար օգնութիւն խնդրելու Հարկ ստիպեն երթալ տեսնելու զիրենք, եւ մեր Հանգամանքին յատուկ պարագայներով իբրեւ առաքեալ Յիսուսի Քրիստոսի եւ ներկայացուցիչ Նորա երեւիմք, այս ատեն մեր պաշտօնը եւ Աստուծոյ Հրամանը շարժառիթ լինելով մեր յարաբերութեան՝ ակնածելի

կը լինիմք:

Երբ աշխարհը աշխարհի Համար փնտռենք, պէտք կը լինի, որ անոր ճաշակին եւ կերպերուն յարմարինք, գոհ չ'մնար, եթէ ծանրակացութեամբ եւ քահանայական կարգին պահանջած կարգաւորութեամբ վարուինք, զի կը խոսքի իրեն զուարճութիւնը, կը ցրուի ժողովնին, կը դադրին ծաղրաշարժ խօսքեր, մենք ծանրութիւն եւ արգելք կը լինինք, ներկայութիւննիս զժնապատեհ կը լինի, եւ պիտի ըսեն մեր Համար, ինչ որ երբեմն Իմաստութեան գրոց մէջ արդարոյն Համար կը՛սէր առաքինութեան թշնամին. «Ծանր է մեզ տեսանել զնա» [Իմաստ. Բ 13]: Այո՛, կամ փնտռելու չէ աշխարհք, կամ աշխարհքին ուզած կերպին վարուելու է Հետը: Քրիստոսի պաշտօնեայն եթէ ժողովրդեան մէջ քիչ անզամ երեւի, վրան ծանրակցութիւն, շինարարութիւն եւ նախանձայուցութիւն երեւցնելն ալ դիւրին կը լինի:

Մեր աստիճանին սուրբ արժանիքը կը պահանջէ, որ մեր շարժումները, զնացքը, խոսուածքը եւ ամէն արտաքին երեւոյթներ ծանրութիւն մ'ունենան: Աշխարհի մէջ սովորաբար ընդունելի եղած զբօսանքներ, ներելի եղած այցելութիւնք, խնդալու խօսքեր եւ կատակաբանութիւններ մեր կարգին ծանրութեանը չեն յարմարիր, եւ ինչ բան, որ մեր պաշտօնին չ'վայլեր մեր անձին ալ չ'վայլեր: Ըսողներ կան, թէ պէտք է աշխարհիս մէջ գործածուած լեզուին, ճաշակին եւ սկզբունքներուն յարմարիլ, պէտք է, որ զժպչի ընկեր չ'լինինք, բայց կ'ըսեմ, թէ քահանայն այն ատեն միայն իւր տեղը եւ վայելուչ տեղը զտնուած կը լինի, երբ աշխարհի ընկերութեան յարմար չ'զատուիր: Երբ որ աշխարհային ընկերութիւն մը փնտռէ, գրկէ եւ սիրով մէջերնին առնել ուզէ քահանայ մը, ասիկա յայտնի նշան է, թէ այն քահանայն իւր վիճակին պատշաճութիւններն չ'յարգեր. այս է ամէն օր տեսածնիս: Որ կրօնաւոր կ'ըլլայ՝ թող ըլլայ, եթէ աշխարհ զայն փնտռեց, ծափահարեց, ընկերութեան մէջ ընդունած լինելուն վրայ գոհ մնաց, այնպիսին աշխարհասէր է, իրեն կարգին մէջ անունը կայ՝ ինքը չ'կայ: Աշխարհասիրական Հոգին այսպիսի կրօնաւորաց արտաքին ձեւերուն վրայ ցոյց կուտայ անպատշաճութիւն Հագուստի, թեթեւութիւն լեզուի եւ շարժման եւ փոքրոգի աճապարանք ամե-

նասրբազան արարողութեանց մէջ անգամ: Եթէ աշխարհ-
քէն լինէիք,- կ'ըսէ Ջրիստոս առաքելոց,- աշխարհք գծեց
պիտի սիրէր եւ պիտի փնտոէր, զի աշխարհք միայն իրեննե-
րը կը սիրէ. «Աշխարհ զիրն սիրէր արդեօք» [Յովհ. ԺԵ
19]: Աշխարհի մարդիկ սուրբ եւ պատկառելի քահանային
նտեւէն չեն երթար, ընկերական ժողովոց մէջ ընդունել չեն
ուզեր. իսկ երբ Աստուծոյ կողմանէ Հարուած մը գայ,
վշտացունէ, եւ մխիթարութեան պէտք ունենան, երբ մահը
մերձենայ, եւ յաւիտենականութեան դռներ տեսնուին, ահա
այս է, որ սրբակրօն քահանային կը դիմեն: Մէկզի կը թո-
ղուն այն, որուն հետ որպէս թէ շատ ընտանութիւն ունէին.
Կ'զգան թէ իրենց բանին չ'գայ ո՛չ ինքն՝ քահանայն, եւ ո՛չ
անոր ի գործ արկած պաշտօնը. կ'զգան՝ եթէ աղէկ էր աշ-
խարհի բաներուն համար, քայց անպիտան եւ անօգուտ էր
երկինքի խնդրոց համար: Բայց զգաստութիւն, կրօնաւոր
եղբարք. եթէ աշխարհի բարեկամութիւնն եւ քուէն գնել ու-
զեմք, մեր պաշտօնին սուրբ ծանրութենէն եւ արժանա-
պատուութենէն միշտ մը վրայ պիտի տամք: Աշխարհք իր
նախապաշարմունքէն եւ պատիր սկզբունքներէն մատ մը
բան չ'զոհեր, մենք զեղջ մ'ընելու ենք մեր ծանրաբարոյու-
թենէն, որ իւր ընկերութեան մէջ զմեզ ընդունի, ուստի
իրամամք պէտք է ջանամք, որ մեր աստիճանին ծանրու-
թենէն եւ Ջրիստոսի պաշտօնէի յատուկ պատկառելի հան-
գամանքէն բան մը վրայ չ'տամք. Սեղանին առջեւ ինչպէս
կը տեսնեն, դուրսն ալ այնպէս տեսնելու են, զիտնալու են,
որ ամէն ուրեք կը յարգենք եւ յարգել կուտանք մեր սուրբ
կարգը:

Այս կերպով կրնանք իրաւունք ունենալ դատապարտե-
լու աշխարհի մէջ սովորական դարձած գեղձմունքներն,
առջեւնիս եղբայրական սիրոյ կամ համեստութեան հակա-
ռակ խօսք մը որ ընեն՝ կշտամբելու եւ մարդոց հասկցնելու,
թէ արդարեւ իրենց կրթութեան կը ջանամք: Անոր համար
ցրուեց Աստուած զմեզ գիւնքը չ'ճանչցողներուն մէջ,- կ'ըսէ
Տովբիթ որպէս զի Աստուծոյ օրինաց սքանչելիքներն ցոյց
տամք. [Տովբիթ ԺԳ 4]: Բարի կրօնաւորին խօսքէն լսողը
միշտ քրիստոնէական կրթութիւն մ'առնելու է: Այն կրօնա-
ւորն, որ հաւատոյ ճշմարտութեանց վրայ սէր ունի, Յիսու-
սի Ջրիստոսի առջեւ միշտ նոյն ճշմարտութեանց վրայ կը

խորհրդածէ, իւր ժողովրդեան փրկութեան սուրբ քաղձանքն
ունի, անկարելի է, որ նոցա մոլորութեան եւ կորստեան
վրայ անտարբերութեամբ նայի, Հարկաւ անոնց նախապա-
շարմունքերէն եւ մոլորութիւններէն առիթ պիտի առնու եւ
տեղը վայելչապէս փրկութեան խօսք մը դնէ. չ'կրնար ինք-
զինք զսպել եւ լուռ կենալ երկչոտութեամբ կամ անհոգու-
թեամբ: Եւ ինչ կը կարծէք՝ միթէ անկեղծ եւ հրահանգիչ
խորհրդածութիւննիդ, անակնունելի պարագայի մէջ ան-
գամ, ժողովրդեան համար բան կենաց եւ բան փրկութեան
չպիտի՞ լինին: Հրապարակային խօսից մէջ աշխարհասէր
մարդիկ զգոյշ կը դտնուին եւ, կարծես թէ, մեր քարոզած
ճշմարտութեանց դէմ փաստ մը գտնելու կը պատրաստեն
ինքզինքներին: Իսկ ընտանի խօսակցութեան մէջ ճշմարտու-
թիւնն յեղակարծուստ կ'իյնայ մեղաւորին վրայ: Ընտանու-
թիւն, քաղցր տեսակցութիւն եւ անկեղծութիւն անպատ-
րաստ եւ անակնկալ ճշմարտութեան այնպիսի ոյժ մը կու-
տան, զոր սովորաբար ուրիշ խօսքեր չեն ունենար. չ'նախա-
տեսեալ նետի պէս անպատճառ կը զարնէ: Իսկ եթէ մեզ
մտիկ ընդողներն այնպիսի մարդիկ լինին, որ խօսքերնիս
չ'ազգէ, գոնէ մենք մեր պաշտօնը պատուած լինիմք:

Ըսողներ կրնան ըլլալ՝ եթէ այդպէս վարուիմք, արդեօք
ձանձրացուցիչ մարդ չե՞մք լինիր եւ ունկնդիրները ճշմար-
տութիւն լսելէ չե՞մք կրօնեցներ: Ո՛չ. աշխարհասէր եւ
զուարճութիւն փնտոող կրօնաւորը հրահանգիչ խօսքեր ըն-
դունել տալու շնորհքը չ'ունի մարդոց մէջ, այս իրաւունքէն
ինկած է իւր վարքին համար, եւ վրան կը խնդան, որ իրենց
կը յիշեցնէ այնպիսի ճշմարտութիւն, որուն ինք ալ չ'հաւա-
տար եւ կամ վաղուց մոռացեր է: Աստուածպաշտութեան
խօսքը բերնէն ելլելու ատեն պիտի կարմրի, լսողը արհա-
մարհանք պիտի լսէ եւ մտքին մէջնէն պիտի ըսէ. «Եւ Սա-
ւուղ ի մարգարէս» [Ա Թագ. Ժ 12]. այս քահանայն ալ
ասանկ բան կը խօսի՞ եղեր: Իսկ սրբասէր կրօնաւորին հա-
մար այսպէս չէ. լսողն արդէն կ'սպասէր, ուստի կը յարգէ
բերնէն ելած խօսքը, կրնայ ըլլալ, որ չ'հաճի եւ չ'սխորժի,
քայց չ'զարմանար. կրնար մերժել ըսածը, բայց ի ծածուկ
յարգանք մը կը պահէ սրտին մէջ ըսողին վրայ: Յիրաւի,
խոհեմութիւն ալ պէտք է, անպատեհ պարագայի մէջ եւ
տարածամուց խօսուելու չէ: Աէրը չ'դիտեր ուրիշ բան,

բայց միայն օգուտ գործել սիրեցեալին, ուստի ժամանակ կ'ընտրէ: Բայց միթէ ժամանակ կը պակսի: Աշխարհի մարդոց սովորականն է աշխարհի գործոց վրայ խօսել, առաջադրութիւնները, նեղութիւնները պատմել, թշնամոյ կամ մրցակցի վրայ գանգատներ ընել, «ժամանակը փախցուցինք» ըսելով հառաչել եւ այլն: Միթէ Հոգի Սուրբ կրող կարգաւորն ասոնցմէ առիթ չ'կրնա՞ր գտնել աշխարհական խօսակիցը լռեցնելու իւր տխուր կեանքին եւ ընդունայն սրտայուզութեանց վրայ եւ յիշեցնելու նմա սուրբ եւ քրիստոնէական կենաց միւլթարութիւններն, անուշութիւնն ու խաղաղութիւնը՝ խղճալով վրան, որ թէ՛ այս աշխարհի մէջ թշուառ է եւ թէ՛ թիւր մտատանջութեանց եւ տառապանաց մէջէն ինք իւր ոտքով կամաւորութեամբ կ'երթայ դէպի յաւիտենական թշուառութիւն:

Այլ, սակայն, կան անակ պարագայներ ալ, որ «ձանձրութիւն չ'տանք» ըսուելն նշանակութիւն չ'ունի, խոհեմութեան տեղ պէտք է անցնի նախանձայուզութիւնն: Այո՛, կրօնաւոր եղբարք, մեր պաշտօնն անձնական չէ, այլ՝ Հրապարակային: Մարդոց մէջ Աստուծոյ փառքին եւ կրօնքին պատիւը պաշտպանել մեր պարտքն է. երբ մէկը, ո՞վ կ'ըլլայ թող ըլլայ, կրօնքին պատիւը չ'պահեր, Աւետարանի պատուիրանը կ'անարգէ, հաւատքի վրայ ամբարիշտ տարակուսանքով խօսել կը յանդգնի, Եկեղեցւոյ սրբագործ մի արարողութիւն կը ծաղրէ, մոլութիւն կ'արդարացնէ եւ առաքնութիւնը կ'արհամարհէ, վերջապէս՝ ամբարշտական եւ սրիկայական խօսքերով մեր ներկայութիւնը կ'անպատուէ, պէտք չէ, որ հանդուրժեմք. ահա՛ ճիշդ այսպիսի պարագայից մէջ է, որ կարգաւորին աստուածպաշտութիւն եւ արժանապատուութիւնն չափ եւ սահման ճանչնալու չէ, այլ ամենայն ինչ յանձնելու է նախանձայուզութեան պարտուց: Այս ատեն է, որ կրօնքին շահուն համար մարդու ընաւ աշուտութիւն պիտի չ'ընէ, ո՞չ աստիճանը, ո՞չ անունը, ո՞չ տիտղոսը, ո՞չ բարձրապատուութիւնը պիտի նայի, այլ միայն պիտի յիշէ, թէ Աստուած զինքն անոր վրայ տէր եւ վարդապետ կարգեր է, Եկեղեցին իրեն այնպիսի հեղինակութիւն մը տուա՞ր է, որ սուրբ Հպարտութեամբ կրնայ զարնել, խորտակել ամենայն ամբարիշտ եւ գարշելի Հպարտութիւն, որ Աստուծոյ գիտութեան վրայ կը գոռոզանայ. «Զէն զինուորու-

թեան մերոյ ո՞չ է մարմնաւոր, այլ՝ Հոգեւոր. զամուրս խորհրդոց բակեմք եւ զամենայն Հպարտութիւն բարձրացեալ ի վերայ գիտութեանն Աստուծոյ» [Բ Կորնթ. Ժ 4-5]: Այն, որ մեր առջեւ աշխարհիս վրայ մեր համար ամենէն պատուական եղած բանին չ'ինայեց, մենք ալ իրեն խնայելու չենք: Ինչպէս Աստուած երկնքէն լսեց եւ բարկացաւ, մենք ալ նոյնպէս պէտք է բարկանանք: Կենդանի եւ հօր նախանձայուզութիւնն եւ սուրբ բարկութիւն կը պահանջէ մեզնէ մեր կարգաւորի հանգամանքը: Մեղմութիւն եւ քաղաքավարութիւն այլ եւս նշանակութիւն չ'ունին: Անզգաւոր միտախնայ, ինչպէս Աստուծոյ Հոգին կը հրամայէ, ըստ նորա անզգամութեան տալու եմք, զարնել ջախջախելու ենք նորա ցուցամուտութիւնն, խայտառակելու եմք տգիտութիւնը, վրէժինդիւր լինելու եմք Աստուծոյ փառաց, զոր նախատեց մի այնպիսի խլուրդ արարած: Ինք իւր չափը չ'զիտցող մեղաւորին հետ չեն վարուիր. «Այսպէս են կամք Աստուծոյ. բարեգործացն պապանձեցունել զանզգամ մարդոյ զանգիտութիւն» [Ա Պետր. Բ 15]: Աւա՛ղ, աշխարհի մէջ երբ մէկուն առջեւ իւր բարեկամը կուտրեն, չ'համբերեր, կը յարձակի զրպարտողին վրայ, իսկ եթէ համբերէ, չ'խօսի, չ'պաշտպանէ՝ սուտ է եղեր բակամութիւնը կամ «ցած եւ վատ հոգի ունի եղեր» կ'ըսեն. երբոր մէկը Յիսուսի Քրիստոսի շահուն դէմ խօսի, մենք ինչո՞ւ բացէ ի բաց պաշտպանելու չ'ելլեմք, մենք, որոց պատիւ տուա Քրիստոս Իրեն բարեկամները կոչուելու. «Ո՛չ եւս կոչեմ զձեզ ծառայաւ... այլ զձեզ կոչեցի բարեկամ» [Յովհ. ԺԵ 15]: Երբոր մեր բարեկամին՝ Յիսուսի Քրիստոսի պատիւը նախատեն, երեսնիս պահելո՞ւ ենք, վատարար լռելո՞ւ ենք, նորա անունն ու պատիւը՝ անարգ տկարութեամբ մարդկային նկատումներու զոհելո՞ւ եմք.՝ ո՞չ, եղբարք, ոչ եւս եմք, ուրեմն, Քրիստոսի՝ Իրեն համար ընտրած բարեկամներն, անարժան եմք, ուրեմն, այս պատուոյն, քանի որ նորա անուան նախատինք կը լինի, ու մեր սէրն ու նախանձը չ'զրգուիր:

Ահաւասիկ տեսաք, թէ ինչպէս կենցաղավարելու եմք աշխարհի մարդոց հետ՝ ընկերակցութեններէ հեռի կենամք, ներքի ընկերակցութեանց մէջ անգամ յաճախ չ'երեւիմք, ծանրաբարոյութիւն՝ օրինակ կացութիւն եւ նախանձայու-

գութիւն մեզ ընկեր առնելու եմք, ուր որ երթանք: Այսպէս պատուիրած է նաև սուրբ առաքեալն Պօղոս իւր Տիմոթէոս աշակերտին՝ ըսելով. «Մէջերնիս Աւետարանի պաշտօնեայնք պիտի ելլեն անհանդարտ, զուարճասէր, աշխարհամուր, աւելի անձին, քան՝ Աւետարանի խնդրով զբաղեալ, որ ամէն տուն կը մտնեն, ամէն տեղ կը տեսնուին, ամէն բանի կը խառնուին, չ'պիտոյ խօսքերով եւ ընկերներով ժամանակ կ'անցունեն ամէն բանի վրայ, գիտեն-չ'գիտեն՝ կը խօսին, կիներն, որ արդէն տկար են եւ ինքզինքնին չեն կրնան կառավարել: զլի է կը հանեն, կարծես տանտէր եղած են մտած-ելած տներնուն: Բայց դուն, մարդ Աստուծոյ, մի՛ հետեւիր այս անկարգաց օրինակին, որ իրենց սուրբ պաշտօնին ամօթ կը բերեն, եւ Հեթանոսաց մէջ փրկութեան Աւետարանի նախատուելուն պատճառ կը լինին»: «Այլ դու, ո՛վ մարդ Աստուծոյ, փախիր յայնցանէ» [Ա Տիմ. Զ 11]:

Կրօնաւոր եղբարք, սուրբ առաքելոյն, այս պատուիրանն առ ձեզ ուղղելով, վերջացնեմ խօսքս: Եթէ աշխարհի մարդիկ լինէինք, աշխարհի շահերն, մոլորութիւններն, նախապաշարումներն եւ չ'պիտոյք: Ընդ բաժին պիտի առնէիք, աշխարհի սկզբունքներուն եւ աշխարհի զրոյցներուն պիտի յարձարէիք եւ շատագովէիք: Բայց դուք՝ մարդիկ Աստուծոյ («Իսկ դու՝ մարդ Աստուծոյ») էք, այսինքն՝ աշխարհի վրայ Աստուծոյ շահը պիտի պաշտպանէք, Անոր փառքը, կրօնքը, օրէնքն ու վարդապետութեան ականղը պիտի պահպանէք: Թագաւորին մարդը ժողովրդեան մէջ թագաւորին անունով կը խօսի, հրամաններն յարգել կուտայ, թագաւորէն գատ ոչ մէկուն իշխանութեան եւ շահուն տեղի կուտայ, սոսկական մարդու պէս չ'վարուիր, այլ՝ իբրեւ մարդ թագաւորի: Մեք եւս աշխարհիս մէջ Աստուծոյ մարդն եմք: Իսկ դու, մարդ Աստուծոյ, ինչո՞ւ զԱյն, զՈր կը ներկայացնենք աշխարհի վրայ, Անոր վեհափառութիւնն արհամարհել տամք: Ի՞նչ բանի համար վստահեցիր է մեզ Իւր իշխանութիւնը՝ թշնամի աշխարհի սկզբունքներն յառաջ բռնելու համար. իսկ դու, մարդ Աստուծոյ... Ո՛չ, եղբարք, Աստուծոյ մարդն ըլլալու պատիւնիս պէտք է փայլի միւր ճակատին եւ մեր վարուց բոլոր, մանրամասնութեանց վրայ:

Ամէն տեղ պէտք է Աստուծոյ մարդն ըլլամք, մեր

ամենէն փոքր գործերն, ընկերակցութիւններն, հաղորդակցութիւններն առհասարակ սուրբ եւ պատուկան Հանգամանքով վսեմացեալ եւ սրբագործեալ պէտք է լինին: Եթէ մոռանամք այս Հանգամանքնիս, պատիւէ կ'իյնամք, իսկ երբ մեր անձին վրայ յարգեմք Աստուծոյ անունը, աշխարհք ալ, մեր անձին վրայ նայելով, կը յարգէ. «Զվարս ձեր ի մէջ Հեթանոսաց պարկեշտս ցուցանել... զի, ի բարւոյ գործոց ձերոց տեսեալ, փառաւորեցնեն զԱստուած յաւուրն այցելութեան» [Ա Պետր. Բ 12]:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Հարկ կա՞յ արդեօք ըսել, թէ ուսումն եւ գիտութիւն անհրժեքելի կարեւորութիւններ են հովուին կամ քահանային: Եկեղեցւոյ մէջ կրօնք պահել եւ մշտնջենաւորել սոցա պարտքն է: Եկեղեցին իւր աւանդութեանց պահպանումն սոցանէ կ'սպասէ: Եկեղեցին պաշտօն տուեր է ինքեանց՝ ջանալ խափանել զհեղեղ մոլութեանց, չ'թողուլ, որ ուղղափառ վարդապետութեան անարատութիւն եղծանի, աշխարհի բարուց ապականիչ սկզբունք Աւետարանի սկզբանց վրայ գործանան, այլ ինչպէս սկսան ի ծագմանէ անտի բրիտանոսութեան՝ եթէ ըստ հաւատոյ եւ եթէ ըստ բարոյականի, անփոփոխ նոյնութեամբ շարունակեն:

Հովուին կամ քահանային համար, ուրեմն, ուսման եւ գիտութեան սէրը պաշտօնական պիտոյք մի է: Սոքա են լոյս աշխարհի, սոքա են ակն մարմնոյ Եկեղեցւոյ: Եթէ այս ակն խաւար լինի, բոլոր մարմին ի խաւարի է: Եկեղեցին մեր վրայ ձեռք դնելու ատեն ասաց՝ զնացէք եւ ուսուցէք, դուք էք Նոր Կտակին տուականկը, օրինաց եւ պատուիրանաց կրողը: Որովհետեւ զայլս ուսուցանելու կոչումն ունինք, առաւել էւս մեք պէտք է, որ ուսեալ լինիմք. սոգէտ եւ անլոյս հովիւն եւ քահանայն կոյրք են, կուրաց առաջնորդք, եւ երկօրին ի խորխորատ անկանին: Տգէտ եւ անուսումն հովիւն իրաւունք չունի քահանայութեան փառաւոր անուան, մանաւանդ թէ նախատինք եւ բնօն է Եկեղեցւոյ եւ նոյն իսկ աշխարհի:

Երբ քահանայութեան պաշտօն ընդունելու կը ներկայանան ոմանք, ազգային կրօնական իշխանութիւնը կը փոր-

ձէ իմանալ նոցա կանխապատրաստ վիճակը: Կը տեսնէ շատ անգամ նոցա վերայ յօժարութիւն ճոխ յընդունելութիւն պաշտման, այլ գիտութեան չափազանց բացակայութիւն: Բնականաբար, չ'կրնար Հաւատաւ թէ իրական յօժարութիւն կը կենայ այն անձին վրայ, յորում յօժարութիւնը կենդանագործող միջոցն, այն է՝ գիտութիւնը, գերազանցապէս Հեռի է յօժարողէն: Կրօնական իշխանութիւնը, Հայեւով ժամանակին եւ տեղական պարագայից դժբաղդ տրամադրութեան, քրիստոնէական սկզբնատարերաց Հմտութիւն եւ Սուրբ Գրոց լեզուն Հասկնալու չափ վարժութիւն, որոց վրայ որ տեսնէ, կը յօժարի ընդունիլ ի կարգ քահանայութեան եւ կը պատուիրէ, որ ձեռնադրուելէն ետքն ալ գլխաւոր զբաղմունք ընեն ձեռնադրեալք զրասիրութիւն, Սուրբ Գրոց վերձանութիւն եւ Եկեղեցւոյ կանոնական սովորութեանց Հետաքրքրութիւն: Տեսնելու արժանի բան է, արդատայ եւ Հետեւապէս կը ձեռնադրուի, զոր ընծայելին ցոյց կուրեայ կրթութենէն դուրս գալուն պէս քիչ ժամանակէն ո՛չ գիրք կ'առնէ ձեռքը եւ ո՛չ, գոնէ, եկեղեցական արարողութեանց Համար սահմանեալ սքանչելի եւ Հոգեշունչ աղօթքները սերտելով եւ զգածուելով կը կարդայ: Այս է ահա մեր Հոգեւորականաց արդի պատմութիւնը ըստ մեծի մասին: Ժամանակ մը պաշտօնին անհրաժեշտ ծանօթութեանց մէջ յառաջգիմելու փափագ կ'ունենայ, բայց տակաւնգզալապէս ծուլութիւն, զբաղմունք եւ, մանաւանդ, բազմաթիւ օրինակ անհոգ եւ տգէտ կարգակիցներուն կը թուլցունէ նախկին առաջադրութիւնը, կը կարծէ շատ բան գիտնալ, բայց ո՛չ միայն նոր ուսումն եւ նոր զարգացումն չէ առած, այլ եւ արդէն գիտցածն ալ մոռացեր է: Ծջմարտութիւն է ըսածս, տա՛ր Աստուած, որ սխալ լինէր: Քահանայ լինելուն կամ վեղար ի գլուխ դնելուն պէս ուսմունք եւ գիտութիւն այլ եւս փափագելի կան շատերուն Համար, կարծես թէ իրենց տգիտութեան կամ չ'զարգացած մնալուն պատասխանատու չեն, ուստի ուր որ էին, անդէն սեւեռեալ կը մնան: Այս սովորական երեւութի պատճառաւ գրեթէ առակ դարձած է, թէ քահանայն տգէտ կ'ըլլայ, եւ դարձաբար՝ տգէտը՝ քահանայ, եւ թէ քահանայն ուսանելու պէտք չունի, որ ընդհակառակն՝ սուրբ պաշտօնին գործածութեան

Համար յամէն քայլափոխի գիտութիւն եւ լոյս իրենց կարեւորութիւնը կ'աղաղակեն: Եկեղեցին ծառայութիւն կը պահանջէ, եւ ծառայութեան բոլոր տեսակներն ալ, առհասարակ, կատարեալ գիտութիւն եւ մեծ լոյս կը պահանջեն: Քահանայութիւնը սուրբ գինուորութիւնն է. այս կարգին յատկացեալ գինուորը կրնա՞յ մէկգի թողուլ Հաւատոյ վահանը, բանին Աստուծոյ եւ վարդապետութեան սուրբ ճիշդ այն պահուն, որ Եկեղեցին ի պատերազմ կը կոչէ: Քահանայ լինելուն պէս Եկեղեցւոյն իրեն ձեռքը տուած զէնքը, գիտութիւնը ձեռքէն ձգելո՞ւ է, ուսման ճաշակը մէկ կողմ թողելո՞ւ է, գիրքն, իբրեւ անպէտ կարասի ի բաց նետելո՞ւ է: Եւ ի՞նչ կ'ըսեմ, շատ կարգաւորներ գիրք ալ չունին. քանի՞ քահանայի տուն կամ վարդապետի խոց կրնաս Աստուածաշունչ Սուրբ Գիրք գտնել: Հին ժամանակի երկկողմած եւ պաշտօնասէր կարգաւորք թէ եւ չէին Հասկնար լեզուի փերականական կանոններ, սակայն այնքան շատ կը կարդային Սուրբ Գիրք եւ եկեղեցական պաշտամանց եւ աղօթից մատենաներ, որ լիապէս ընտելացած էին ազգային մատենագրական լեզուին եւ քերականութիւն խմբագրող Հեղինակներէն աւելի կանոնաւոր եւ գեղեցիկ ոճով զբարար կրնային գրել. իսկ ա՞յժմ, ո՛հ, Աստուածաշնչի լեզուով երես մը բան գրող կարգաւորներ մատի վրայ կը Համբուին:

Չեմ ըսեր, որ միայն եւ միայն կարդայ եւ ժողովրդեան պէտքը Հոգալու կարելոր Հարկը բոլորովին երեսի վրայ ձգէ: Այլ կ'ըսեմ, թէ ժողովրդեան պէտքը Հոգալու Համար պէտք է ամէն պարագայ միջոց գիրք կարդալու գործածէ, գաղտնի գանձէ եւ Հրապարակաւ ծախէ: Ուսումնասէր լինելու են, բայց ո՛չ թէ գլուխնին տեղ մը քաշելով եւ ժողովրդեան աչքէն Հեռանալով, այլ՝ ի Հարկին իմաստուն եւ օգտակար ներկայութեամբ երեւելով, խօսելով եւ Համոզելով:

Չեմ ըսեր, որ այնպիսի ուսմանց կամ տեսական եւ Հետաքրքրական անանկ Հետազոտութեանց ետեւէ լինին, որք բնաւ վերաբերութիւն չունին ժողովրդեան փրկութեան խնդրոյն Հետ, զի այսպիսի պարագամունք ժամանակի կորուստ կը պատճառեն, եւ գողութիւն է ժողովրդեան յատկացեալ ժամն ու ժամանակը նորա պէտքէն դուրս ուրիշ բանի գործածելն: Չեմ ըսեր, որ եկեղեցական այնպիսի խոր եւ դժուարին խնդրոց Հետաքրքրուին, որոց զբաղիլ եւ ժամա-

նել շատ քիչերու տուեալ է, ոչ ամենքին առաքելք են եւ ոչ ամենքին՝ մարգարէք, եւ Հոգւոյն Սրբոյ պարզեւ իրենց աստիճաննարն ունին: Այլ կ'ըսեմ, թէ ամէն կարգաւոր պէտք է ուսանի զՔրիստոս եւ զգիտութիւն խորհրդոց եւ ծիսից, որովք կը փառաւորութիւն Եկեղեցին: Ամենեքան պէտք է գիտնան զգորութիւն եւ զմեկնութիւն օրինաց եւ պատուիրանաց, որք Հիմերն են Եկեղեցւոյ զաւակաց կրթութեան, որպէս զի իրենց յանձնեալ հօտին այլեւայլ պիտոյից պատրաստութեան եւ Հիւանդութեանց կարելոր դարմանին, որպէս եւ որքան պիտոյ է, ժամանեն:

Երրայական օրինաց քահանայք եւ դպիրք, գիտնալով, թէ ծանօթութիւն պատուիրանաց եւ հրամանաց Աստուծոյ ի քահանայութենէ անբաժանելի է, զգետններուն վրայ եւ, մանաւանդ, լայն բզանցից բոլորներն զարդարանօք կը գրէին օրինաց յօդուածներ. «Լայնն զգրպանակս եւ երկայնն զդանցս Հանդերձից իրեանց» [Մատթ. ԻԳ 5]: Իբաւ է, թէ այս ըրածնին փարիսեցիական եւ ծաղրելի կեղծաւորութիւն մ'էր, բայց կրնայ մեզ խրատ լինել, թէ քահանայն, ուր որ երթայ եւ շրջի, օրէնքը Հետ տանելու է ո՛չ թէ Հանդերձներուն վրայ գրելով, այլ խորապէս սրտին եւ մտքին մէջ կրելով: Նոյն իսկ Հեթանոսութեան մէջ անգամ կոոց բուրմերը ուրիշ զբաղումն չունէին, այլ՝ միայն իրենց դիցարանական առասպելներն եւ գառանցանքներն սերտել. կոտտանց ներքին խորերը քաշուած կեանք մը կ'անցունէին եւ միշտ ներկայութիւն մ'ունէին եկողին-գացողին խորհուրդ եւ պատգամ Հաղորդելու: Ուրեմն մեք՝ քահանայքս, ճշմարիտ աստուածպաշտութեան ո՛րչափ պարտաւոր եմք՝ Հիմնապէս եւ ընդարձակօրէն ուսանիլ մի այնպիսի գերազանց եւ աստուածային կրօնք, զոր Յիսուս Քրիստոս բերաւ յաշխարհ՝ առեալ ի ծոցոյ Հօրն յաւիտենից: Մեք ինչո՞ւ փափագ չունենամք զմեզ ինքեանս կրթելու, մեզ յանձնուած շնորհքին վրայ մտածելու եւ մինչեւ ի խորութիւն թափանցելու: Յաւալի է ապաքէն, որ շատերս այս բանիս համար ի գործ դրած ժամանակնիս անպէտ սպառումն կամ վատնումն կը համարինք, չեմք ամաչքեր չ'գիտնալնուս վրայ ո՛չ միայն վարդապետութեան վրայ բարձր եւ դժուարին կէտերը, այլ եւ՝ քահանայութիւն ընելու համար առ ձեռն պէտք եղած էական գիտելիքներն անգամ, վեր ի վերոյ եւ՝ կիսկտուր տե-

ղեկութիւններն բաւական կը համարիմք: Երբ մենք մեր յատուկ մտառութեամբ չեմք ուսանիր վարդապետութիւնն, զոր թարգմանելու կոչումն ունինք, ի՞նչպէս կրնանք նոյնը տպաւորել մեզ յանձնեալ ժողովրդեան մտաց մէջ: Մեր տգիտութեան հետեւանքն է, որ ժողովուրդը չ'գիտեր եւ չ'սիրեր կրօնքն արժանապէս, բարեպաշտութիւնն առերեւոյթ եւ բոլորովին նիւթական է եւ ո՛չ թէ՛ համոզմամբ եւ գիտնաբար: Ետները կրօնքն ի՞նչ է՝ չ'գիտեն, արտաքին գործնականներն անգամ այլանդակօրէն կը կատարեն, քնաւ տեղեկութիւն չունին, թէ ինչ է Հաւատքին բուն եւ ճշմարիտ հոգին, ինչ գօրութիւն եւ վախճան ունին Եկեղեցւոյ խորհուրդներն, ինչպէս կը կատարուին քրիստոնէի մը իրական եւ փրկարար պարտաւորութիւններն: Եւ ինչպէս կրնան գիտնալ, երբ իրենց ուսուցիչ սահմանեալ հոգեւորականք ո՛չ միայն չեն սորվեցներ, այլ եւ իրենք իսկ սովորելու փոյթ չունին:

Առարկուի թերեւ՝ շատ քահանայներ այնչափ աղքատ, չքաւոր եւ օրական պարէնի իսկ անձեռնահաս են, որ կարելոր գիրքեր չեն կրնար գնել: Յանկացողին շատ դիւրին է ուզածը ճարել. եթէ սիրէ, եթէ փափագի, եթէ պէտք լինելն զգայ, ամէն կարելի խնայութիւն եւ պարկեշտ դիմեցումներ կը գործածէ, մինչեւ յաջողի ձեռք բերել: Եւ քահանայական կարգ ու կանոն եւ ստիպողական կրթութիւններն ուսանելու համար միթէ շատ մը գրքի կամ ահագին գրատան պէ՛տք կայ: Կարելորները կարի սակաւ բաներ են, յոյժ դիւրագին: Թող ունենան սուրբելու փափագ, ժողովրդեան օգտակար լինելու: Բաղձանք, փրկութեան գործոյն ծարաւ, սորվելու եւ սորվեցնելու պարտուց խղճահարութիւն, ուզած գրքերնին կրնան ձեռք բերել, ապա թէ՛ ոչ՝ եթէ առաքելոց ժամանակէն մինչեւ այսօր գրուած մատենաններն բոլորտիքը շարեւ եւ պարսպեւ, մէջէն կը փախչի:

Առարկուի թերեւ՝ միթէ ամէն կարգաւոր տաղանդաւոր կրնա՞յ լինել, եւ միթէ ամէնքն ալ գիտութիւն սորվելու համար մտքի բացութիւն կրնա՞ն ունենալ: Այո՛, բայց ահա այսպիսիներն են, որք պարտին առաւել եւս յաճախ գիրք կարդալ եւ տրամադրութեան բնական թերութեանց աշխատութեամբ յաղթել: Մանաւանդ զի՝ միթէ քահանայութեան յատուկ պարտքերն եւ կանոններն սորվելու խնդիրն այնքան

եզական տաղանդի՞ կը կարօտի: Դիցուք, թէ բնութիւնն այն-
չափ անակնունելի բթամտութիւն չուայլեց. գոնէ սուրբ վարք
մը եւ պարկեշտ քաղաքավարութիւն մ'ալ չեն կրնար ունե-
նալ, գոնէ օրինակի գեղեցկութեամբ բարձր կրթութեան եւ
եզական տաղանդի պակասը. չէի՞ն կրնար լրացնել: Ո՛չ
ապաքէն Աւետարանի առակաւոր ծառայն, որում շատ
նուազ քանքար աւանդեցաւ, քիչն ալ չ'գործածելուն համար
դատապարտեցաւ: Դարձեալ կ'ըսեմ՝ խեղճ ժողովուրդ մը
սրբութեամբ եւ օգտակարապէս կառավարելու համար մի-
թէ մարդկային գերազանց տաղանդի պէ՞տք կայ: Ո՛չ, ո՛չ,
եղբարք. օ՛ն, սիրենք մեր ժողովուրդը, իսկապէս փափա-
գիմք նորա փրկութեան, նկատմամբ ժողովրդեան՝ Հովուի
եւ Հօր սիրտ ունենամք, ժողովրդեան մեղաց եւ մոլորու-
թեան վրայ սրտերնիս մորմոքի, Աստուծոյ արքայութեան
տարածուելուն եւ ընդարձակուելուն անձուկ կրեմք, սրտեր-
նիս այրի, թէ ինչո՞ւ Արիւնն Յիսուսի Քրիստոսի ի գուր
ողոզանէ ամուլ եւ անպտղաբեր անդաստանի վրայ, եւ ահա,
այս սուրբ եւ աստուածային ծարաւ մեզ շատ քան կը սոր-
վեցնէ: Ես այնքան երանի չեմ տար ժողովրդեան, որոյ Հո-
վիւր շատ գիտուն է, տրամադրութիւնները շատ լուսաւոր,
բայց դժբաղդաբար Հոգի Աստուծոյ չունի, որչափ այն ժո-
ղովրդեան, որոյ Հովիւր թէպէտեւ պարզ մարդ է, խոնարհ է
եւ արտաքուստ փայլուն չէ, սակայն Հոգի առաջնորդական
կը կրէ: Եկեղեցին այս Հոգւով վարիչներուն պէտք ունի:

Չ'մոռնանք ասել, թէ այն Հովիւք, որ ինքեանց ծուլու-
թիւնն եւ տգիտութիւնն արդարացնելու համար «գիրք չու-
նինք, մտացիութիւն չունինք» կ'ըսեն, ո՛չ միայն ուսման
փափագ եւ ջանացողութիւն, այլ եւ բարեպաշտութիւն, նա-
խանձաւորութիւն, աղօթասիրութիւն, առանձնասիրութիւն,
ժողովրդասիրութիւն եւ Հովուելու փոյթ ալ չունին: Այս
Հովուական առաքինութիւններն շատ աւելի արժէքաւոր,
կրթիչ եւ շինիչ են ժողովրդեան, քան թէ խել մը փքուողոյց
գիտութիւններ, որ օճառի պղպջակի պէս քանի մը չեն ծա-
ռայեր, ցորչափ անսիրտ եւ անՀոգի մտաց մէջ ամուլ կը
մնան: Տգիտութիւն, դատարկակեցութիւն, զրօսասիրութիւն,
պարտազանցութիւն միշտ մէկտեղ կը քալեն: Եւ յիշուի,
քննեցէք, թէ տգէտ, անընթերցասէր, պարապորդ եւ անգործ
Հովիւներ ինչ կեանք կը վարեն. դժբաղդաբար, շատ ստորին

եւ վայրաքարշ կեանք, եւ որոց ժողովուրդը, գիտէ Աս-
տուած, թերեւ շատ անմեղ եւ քրիստոնէավայել կեանք ու-
նի, քան թէ՛ իրենք, որք քնաւ Հոգ չունին Յիսուսի Քրիստո-
սի անդաստանին արգասաւորման: Կը թողուն զայն խոպան
եւ անմշակ եւ ինքեանք իւրեանց բոլոր փութովն կ'իյնայ
միայն եւ միայն իրենց պնակին եւ Հասութաբեր ծէսերուն
վրայ, ինչպէս են՝ մեռեալ թաղել, պսակ դնել եւ այլն: Ո՛չ
այսչափ միայն, այլ եւ՝ ի պատճառս տգիտութեան առտնին
սեպհական այցելութիւններն եւ քահանայութեան շահեկան
Հոգաբարձութիւններն, որ սովորաբար «ծուխ» բառով կը
հասկցուին, իրարու ձեռքէ կը յափշտակեն, ժողովրդեան
հետ կուտի եւ դատաստանի կը բռնուին, որոյ խնամակալն
եւ հայրն լինելոց էին, եւ որոյ մէջ Եկեղեցին գիրենք Հաս-
տատեր է իբրեւ Հրեշտակ խաղաղութեան: Երբ դատարկու-
թիւնին զբաղեցնող նիւթական շահերն դադարին, որովհե-
տեւ գիրք եւ ուսումն չունին, որովք քարեփոխեն ան-
հանգստութիւննին, այլեւ ոչ ժամատուն կը սեղմին եւ ո՛չ՝
վանք, այլ շարունակ կը թափառին կամ գիրենք զբաղեցնե-
լու, կամ իրենց պէս թափառիկ եւ պարապորդ կարգակից-
ներ երթալ- գտնել եւ զբաղեցնելու: Չ'կարելով մտալ պաշ-
տօնի մը գլուխ՝ քաղաքէ քաղաք եւ տունէ տուն Հետերնին
կը քարշեն, կը տանին իւրեանց անպիտանութիւնն՝ իբրեւ
«շնչաւորք նշաւակեալք, որ զոգի ոչ ունին» [Յուդ. 19]:

Սակայն ինչ կեանք ու վարք է այս. կը վայլէ՞, որ այս-
պէս լինին, քանի որ Յիսուսի Քրիստոսի երեսփոխանն են
ժողովրդեան մէջ, մատակարարք են ահաւոր սրբութեանց,
վտակ եւ անցք են երկնաւոր պարգեւաց, կատարիչք են
փրկարար խորհրդոց:

Վերջապէս, ցորչափ ուսմունք եւ գիտութիւն չենք սի-
րեր, շէնք-շնորհք մարդ անգամ չենք լինիր, ո՛ր կը մնայ՝
քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ:

ԺՈՂՈՎՐԴԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Սուրբ առաքեալն Պօղոս այսպէս կը գրէ իւր կորնթացի
ժողովրդեան. «Ով Հիւանդանայ ձեր մէջէն, ես չեմ հիւան-
դանար, ով գայթակղի, ես չեմ յուզուիր, բորբոքիր» [Բ
Կորնթ. ԺԱ 29]:

ԱՀաւաստիկ ժողովրդասիրութեան սքանչելի օրինակ: Այն, որ Յիսուսի Քրիստոսի պաշտօնեայ է, իրեն յանձնուած ժողովրդեան Հոգւոյն փրկութեան Համար այս նախանձաւորութիւնը պէտք է որ ունենայ: Այն, որ քահանայ է, նորա Հայրական աղիքն այս զգացմամբ պէտք է շարունակ յուզուի Հոգեւոր զաւակաց վրայ: Որ Հովիւ, որ ժողովրդեան անկարգութիւնները կը տեսնէ եւ Հանդարտ սրտով կը նստի, որ մոլորութենէ դարձնելու Համար իսկապէս ճշմարիտ Հովուի փութաշնունութեամբ չ'ջանար, այլ՝ դանդաղկոտութեամբ կամ «չաշխատեցաւ» չ'ըսուելու չափ, որ տեսած մոլութիւնը չ'գովելովն պաշտօնին բոլոր պարտքը ըրած եւ կատարած կը Համարի, վերջապէս, որ Հովիւ, որ իրեն յանձնուած Հոգիներուն կորստեան վրայ սիրտը բան մը չ'զգար, եւ չ'կրնար սրտովն ըսել սուրբ առաքելոյն պէս, թէ՛ տկարին անկումը զիս կը տխրեցնէ, մոլորելոյն գայթակղութիւններն սիրտս կ'այրեն, կը բորբոքեն, այն Հովիւը ո՛չ իւր պաշտօնին վրայ Հաւատք ունի եւ ո՛չ՝ քահանայութեան սուրբ կարգին շնորհքն եւ կոչումն: Ուրեմն, Հովուին առաջին պարտաւորութիւնն է նախանձաւոր լինել Հոգիներուն փրկութեան, պարտաւորութիւն՝ ամենայն ժամանակի եւ ամենայն ժամու: Այս պարտաւորութիւնն է, որ Հովուին բոլոր գործերը պիտի թելադրէ, պաշտօնին մէջ դէմն ելած դժուարութիւնները պիտի անուշցունէ, պաշտօնավարութիւնը կարգի կանոնի պիտի դնէ, անոր Համեմատ ջանք ու Հոգ պիտի ընէ, իւր վարմանց միակ ու Հաստատուն նպատակն այն պիտի լինի, եւ վերջապէս, այս պարտաւորութիւնն իւր պաշտօնին բոլոր Հոգին եւ մխիթարութիւնը պիտի լինի:

Քահանային վարքն ուրիշ շատ կողմերով կրնայ անարատ լինիլ, սակայն ի՞նչ օգուտ. յայս մարդկան խելացի եւ բարեկարգ կենցաղավարութիւն մ'ունենալ բաւական չէ: Եթէ արտաքնայարդար անբեր բարեկրօնութեան Հետ մեզ յանձնուած Հոգւոց փրկութեան վտանգը ծանր սրտացաւութեամբ չեմք զգար, եթէ մեր Հօտը մոլորութեան ճանապարհէն յետո դարձունելու Համար Հաւատոյ եւ սիրոյ նախանձով եւ Աստուծոյ բանին սրովն չեմք զինուորիր, եթէ չեմք յորդորեր, չեմք նախանձիր եւ չեմք յանդիմաներ ի ժամու եւ ի տարածամու, եթէ մենք, մեր անձին սրբակա-

ցութեան վրայ գո՛հ, անջան եւ անխիղիտ կ'ուզենք, որ մեր օրինակը Հաւատացելոց ազդէ կամ մեղմօրէն մոլութիւննին կշտամբուի, Հովիւ չեմք լինիր, այլ՝ անշունչ եւ անխօս կուռք, մեր առաքինութիւն կարծած անզգայ, անշարժ եւ մեռելատիպ վարքն ալ՝ մեղք եւ զգուանք Աստուծոյ առջեւ: Աշխարհի վրայ յաւիտենականին օգտին Համար ծառայած չեմք լինիր, այլ՝ մենք մեր անձին: Յիսուսի Քրիստոսի առաքեալներն եւ Անոր Հարչարանաց պակասութիւնը լցուցանող չեմք լինիր՝ արդիւնաւորելով ժողովրդեան վրայ փրկագործութեան անկշռելի արժէքը, այլ՝ Գողգոթայի նախատալից գործոյն անզգայ եւ անպիտան Հանդիսատեսներն եւ մեր լուութեամբն եւ անզգայութեամբն՝ Փրկիչը խաչողներուն մեղաց մասնակից: Ո՛չ, ո՛չ, քահանայ եղբարք, ճանչնամք պակասութիւննիս: Քահանային անձնական սրբակացութիւնն անզգայութիւնը չ'արգարացներ, այլ մեղապարտ կ'ընէ, զի եթէ նախանձաւոր լինէր, իւր սրբակաց օրինակն աւելի եւս օգտակար պիտի լինէր, ըսել է՝ անզգայութեան պատճառաւ վարուց օրինակը փճացաւ: Բայց սա ալ պէտք է դիտել, որ նախանձաւոր չեղող քահանային վարքը, որքան ալ աղէկ երեւի, բարեպաշտութեան երևոյթը միայն ունի, Հիմնական եւ ճշմարիտ չէ, կենդանի կ'երեւի, սակայն մեռեալ է առաջի Աստուծոյ: Թերեւս մարդիկ կը գովեն զինքը, բայց նզովեալ Աստուծոյ է: Բարեկրօնութիւնն այսօր զինքը Հանդարտ քնացուցած է, սակայն օր մը աՀաւոր ձայն մը եւ կորուսեալ ոգւոց զարհուրելի բողոքարկութիւնը զինքը պիտի արթնցնեն: Այսօր Հանդարտ է, զի ի ծածուկ զինքը կը Համեմատէ իրմէն անկարգներուն Հետ, բայց պիտի տեսնէ, որ իւր արդարութիւնը բոլորովին նման է փարիսեցւոյն արդարութեան, պիտի զգայ, թէ սիրոյ գործոյն մէջ է ճշմարիտ առաքինութիւնը, եւ անպէտ ու կեղծաւոր ծառայի վախճանէ գատ ուրիշ վախճան չ'սպասեր իրեն:

Եւ ինչպէս կարելի է, որ մէկը Քրիստոսի պաշտօնեայ լինի, աշխարհի վրայ Անոր գործը կատարելու, Քրիստոսի Թագաւորութիւնը տարածելու, Քրիստոսի յաւիտենական քաղաքին շինուածքը բարձրացնելու, անկելոց տեղ սրբոց բազմութեամբ երկինք լեցնելու պաշտօն ունենայ եւ միանգամայն Հանդուրժէ տեսնել, որ սատանայի իշխանութիւն

յառաջ կ'երթայ իրեն յանձնուած մաս մը Հօտին վրայ: Ինք իւր անձին Համար խիղճը Հանդարտ լինեն ինչ արժէք կ'ունենայ, երբ անդին իր ժողովուրդը մեղաց մէջ թաւալեալ կը մնայ: Ի՞նչպէս կարելի է, որ քահանայն Քրիստոսի փոխանորդ լինի, մինչդեռ կը տեսնէ, որ այն ժողովուրդ, որոյ Համար պատասխանատու եղած է, աչքին առջեւ զՔրիստոս կը նախատէ եւ կը խաչէ: Եթէ գայթակղութիւններն ո՛չ թէ իրեն, այլ Հետուն՝ ուրիշ ժողովուրդեան մէջ անգամ գործուին, եւ իմանայ, պարտաւոր է ցաւօք սրտի աղօթել, որ Աստուած այն ժողովուրդեան դարձ տայ, եթէ Յիսուսի Քրիստոսի վրայ սրտին մէջ կայծ մը Հաւատք եւ սէր ունի: Քահանայն, որ կամ դատապարտելի անզգայութեամբ, կամ աշխարհական զոզոջ խոհմութեամբ բերանը կը խփէ եւ, իւր կարծեցեալ սրբակացութեան վրայ խիղճը քնացնելով, ժողովուրդեան մէջ տեսած անկարգութեանց վրայ անտարբեր կը լինի, այսպիսի քահանայն վատ է, պարտագանց է եւ իւր սուրբ կարգին լիապէս անարժան է: Որ հայր առանց սրտացաւութեան կրնայ տեսնել իւր գաւակաց կորսուիլն աչքի առաջ: Որ Հովիւ կը Հանդուրժէ, որ իւր ոչխարը փոս մը իյնայ. ո՛չ ապաքէն կը վազէ, կ'երթայ զգուշացնելու կամ, եթէ չ'Հասնի, ձայն կուտայ եւ կը կանչէ, եւ ո՛չ ապաքէն, եթէ մէկ լինի մոլորեալն, կ'երթայ, կը փնտոէ եւ, ուսին վրայ չ'առած, ետ չ'դռնար: Այն քահանայն, որ այսպէս չ'վարուիր իւր ժողովուրդեան Հետ, ժողովուրդեան Հայրը չէ, այլ՝ օտարական, Յիսուսի Քրիստոսի պաշտօնեայ չէ, այլ՝ սուտանուն քահանայ, յափշտակիչ քահանայական կարգի, ո՛չ թէ՛ սուրբ եւ սրբակեաց, այլ ամօթալի անօթ, դժբաղդաբար, Աստուծոյ տաճարին մէջ:

Առարկուի թերեւ՝ ժողովուրդն այժմ այնչափ խիստ, վայրագ եւ կոպիտ է, որ եթէ անարգութիւնն երեսը տրուի եւ ուղղել ուզուի, շատ գէշութիւններ կը բերեն գլուխներս: Դիցուք, թէ իրաւ է, սակայն չարիքը շատ լինելուն Համար քահանային անտարբերութիւնը կ'արդարանա՞յ: Խիստ եւ կոպիտ է ժողովուրդը, ուրեմն պէտք է աւելի խնամքով եւ սիրով վարուիս Հետը եւ աշխատիս այնչափ, մինչեւ ամոքես եւ կակղացունես: Ինչ Հարկ կը կենայ նախանձայուզութեան, եթէ բոլոր ժողովուրդը արդարատէր եւ բարեՀամբոյր է: Ժողովուրդը ճանքէ դուրս տեսնելու Համար է, որ Հան-

գիստ պիտի չ'ընես եւ պիտի չ'Հանդարտիս, մինչեւ որ ուղղես: Ի՞նչ, Հովուական խնամոց շատ պէտք կենալուն Համար պարտքէ ազատուա՞ծ կ'ըլլաս, գործին շատութիւնը փութաշանութիւնը զբզբելու տեղ մարելու է: Եթէ մեզնէ առաջ յաշխարհ եկող առաքելական մարդիկ, մեր Հայրերուն չափազանց կոամոլութիւնը տեսնելով, տեղերնէն չ'խախտէին եւ, «դժուար է ասոնց խօսք Հասկցնելն» ըսելով, ետ կենային, մենք Հիմա ի՞նչ կը լինէինք: Կը կարծէք, թէ շատ դժուարութիւն պիտի Հանեն առջեւնիդ. բայց ի՞նչ բանէ կը վախնայ պաշտօնը լաւ կատարող Հովիւն՝ նախատինք՞, զրպարտութենէ՞, Հակառակութենէ՞: Բայց նախանձաւոր Հովիւն բոլոր փառքը, փոխարէնը եւ կատարեալ մխիթարութիւնն աղոնց մէջ է. այդ նեղութեանց Համբերելն է, որ առաքիլութիւնը պիտի վաւերացունէ: Համայն եւ այնպէս, գոհութիւն Աստուծոյ, այժմ այդքան դժուարութիւն ալ չ'կայ, արեամբ չափ նահատակուելու չենք, բնատուրաց դարու մէջ չեմք ապրիր, Հիմա մարտիրոս ընող չ'կայ:

Արդարութիւնը խօսելով՝ այն շատ կոշտ ու կոպիտ կարծած ժողովուրդը շատ շուտով կը Հանդարտի եւ կը խելօքնայ կրթիչ եւ բարեխրատ Հովուին ձեռաց տակ: Այս ժողովուրդն առաքիլի քահանայն կը յարգէ: Բիրտ եւ խստերախ է ընութեամբ ուսմիկը, կունենայ մոլութիւններ, բայց կրթեալ կարծուած ժողովուրդէն շատ աւելի երկիւղած է առ Աստուած: Պարզ, ճշմարիտ եւ իրական կրօնասիրութիւն մ'ունի, անկրօնութեան եւ անՀաւատութեան սկզբունքներով սրտերնին եւ մտքերնին խանգարուած չէ, մեղաւոր կը լինին, բայց Աստուծմէ ալ կը վախնան: Իրաւունք չունիք այս աղքատիկ ու խեղճ ժողովուրդեան Համար անզգայ եւ անուղղայ բաներ ըսելու: Երջանիկ սեպելու էք մանաւանդ ինքզինքնիդ, որ աղքատ եւ պզտիկ ժողովուրդց աւետարանիչներ էք, զի սոքա աւելի իրաւունք ունին Աստուծոյ արքայութեան, քան՝ մեծամեծ եւ Հարուստ մարդիկն: Երանութիւնը սոցա միայն խոստացուած են գրեթէ, Յիսուս Քրիստոս ալ անոնց Համար եկած էր. «Աւետարանել աղքատաց առաքեաց գոս» [Լուկ. Դ 18]: Աստուծոյ բանին սերմն այնքան վտանգ չունի սոցա սրտին մէջ, քան՝ որչափ մեծամեծաց, որոց Հոգիք գրեթէ խեղդուած են մեղկութեան եւ փափկա-

կեցութեան մէջ:

Մի՛ ըսէք նաեւ, թէ բարբերն այժմ առաջուան պէս չեն, ժողովրդեան վաղեմի՛ պարզմտութիւնը չէ մնացած, այլ այժմ սանձարձակապէս ստահակ են ամէնքն ալ: Մի՛ ըսէք, թէ ապականութիւնը, քաղաքներէն ալ դուրս պոռտկալով, մարդ չ'գիտնար ինչ ընելիքը եւ ինչպէս կարգի կանոնի բերելիքը: Մի՛ ըսէք, թէ թաղին մէջ երբեմն մի քանի գայ-թակղելի վարքով մարդիկ հազիւ կը գտնուէին, եւ այն մէկ երկու անբարոյականին դէմ քահանայական նախանձաշու-գութեամբ վարուիլն շատ դիւրին էր, եւ կը յաջողէինք, իսկ այսօր գրեթէ բոլորն ալ արուած են. յուսահատական բան է այս, եւ բան մ'ընել կարելի չէ: Դիցուք, թէ այդպէս է, բայց կը հարցունեմ՝ ուստի՞ առաջ եկած է այս գէշութիւնը, ընդէ՞ր մոլութիւնն այդքան յորդեր է ժողովրդեան մէջ, ըն-դէ՞ր ատեն մը միամիտ, պարզ եւ անմեղ ժողովուրդն այժմ այսքան չարացեր է. արդեօք մեք՝ Հոգեւորականքս, պատ-ճառ չտուի՞նք մեր անհոգութեամբ, մեր անուշաղբութեամբ եւ մեր զանցառութեամբ: Կը գանգատիք, թէ թաղին մէջ գարշութիւնն ընդհանրապէս տիրած է, բայց մեք՝ Հոգեւորականքս, անգամ մը խղճմտանքնիս քննեմք. արդեօք նոյն գարշութեանց համար առաջի Զրիստոսի մենք պարտա-պան չպիտի՞ մնանք: Ո՛ր թաղի ժողովուրդ աւելի անկրօն, աւելի անաստուածավախ եւ աւելի ապականեալ է. ո՛չ ապաքէն այն թաղն, որոյ քահանայն չար է: Բայց, փա՛ռք Աստուծոյ ողորմութեան, ժողովրդեան մէջ տակաւին շատ մխիթարական կողմեր կան. ուր որ քահանայն կարգա-պաշտ եւ բարեկրօն է, անդ մոլութիւնը ո՛չ թէ ընդհանուր է, գրեթէ՛ հազուադէպ իսկ է, աստուածապաշտութիւնն այն թաղին մէջ յարգի է, միամիտ շատ մը Հոգիներ իրենց ան-մեղ վարքովը քահանային մխիթարութիւն են, կրօնական պարտաւորութիւններ անխափան կը կատարուին, Զատիկ եւ Ծնունդ ապաշխարութիւն ընող եւ սուրբ Հաղորդութեան մերձեցողներն բազմաթիւ են, Աստուծոյ բանը գլխաբաց եւ սրտաբաց երկիւղածութեամբ մտիկ կ'ընեն եւ կը կատարեն: Եւ եթէ մէջերնին գայթակղելի բարոյականով մէկը պատա-հի, բոլորն ալ անկէց կ'զգուշանան, սոսկմամբ կը նային այնպիսոյն վրայ եւ, փոխանակ նորա չար օրինակէն գայ-թակղելու, աւելի եւս կը հեռանան:

Սակայն դիցուք թէ ձեզ յանձնուած թաղին Եկեղեցւոյն մէջ պաշտօննիդ դժուարացնող անկարգութիւններ կան եւ ընդհանրացած են. գիտնալու էք, որ Աստուած զձեզ այդ ժողովուրդը դարձի բերելու եւ ուղղելու համար քահանայ կարգեր է: Ինչո՞ւ համար աղ երկրի, լոյս աշխարհի եղեր եմք՝ ապականեալն եւ հոտեալն սրբելու եւ մաքրելու, մու-թը նստողները լուսաւորելու համար: Մեղքը շատցած եւ ընդհանրացած ըլլալուն համար երեսնիս պահելու եւ ձգել-փախչելու եմք: Միթէ՛ Մովսէս մարգարէն երեսը պա-հեց, վախեցաւ եւ փախա՞ւ, երբոր տեսաւ, թէ բոլոր ժողո-վուրդն գրեթէ առհասարակ կռապաշտութեան բռնուեր եւ ոսկի հորթին առջեւ կը ծնրադրէր: Միթէ՛ Եզրաս սուրբ քա-հանայն, երբոր տեսաւ, թէ քահանայք հանդերձ ժողովրդով ապօրէն ամուսնութեամբք եւ ազգապղծութեամբք վատ-թարացեր եւ չարացեր էին, «այս գէշութեան առջեւ աննել իմ բանս չէ» ըսելով՝ ետ կեցա՞ւ. ո՛չ ապաքէն օրինաց սուրբ պատուիրաններն այնչափ քարոզեց, որ մինչեւ լացուց եւ ապաշխարել տուաւ բոլոր երուսաղէմացւոց:

Աւետարանի առաջին պաշտօնեայններն երբոր աշխարհք դրկուեցան, բոլոր աշխարհ ապականեալ էր, զգուելի բարբեր եւ պոռնկութիւն գրեթէ կրօնքի կարգ անցած էին: Այս մարդիկը չ'մտածեցի՞ն, թէ անանկ մոլութիւն եւ կիրքեր հալածելու կ'երթան, որ բոլոր ազգաց ընդունելի համա-րուած եւ կրօնքով իսկ արտօնուած բաներ են: Գիտէին այս-պէս ըլլալն, սակայն նկատեցին, որ իրենք փրկութեան գոր-ծիք եւ պաշտօնեայ են, զոր Աստուծոյ ողորմութիւնը եւ Յի-սուսի Զրիստոսի Արիւնը կը պարգեւէ նոյն ապականեալ եւ զազրացեալ ազգաց: Ո՛չ ապաքէն մենք ալ ասոնց պաշտօ-նին եւ վիճակին յաջորդներն եմք: Միթէ՛ Աստուած զմեզ անպատճառ կորստեան դատապարտեալ ժողովրդեան վրայ հաստատեց եւ մեզ ասոնց վրայ պաշտօն տուաւ ա՛յն նպա-տակաւ, որ մենք դատապարտելի հանդարտութեամբ ան-զործ կենամք եւ սպասեմք, որպէս զի ժողովուրդն իւր մե-ղաց չափն անցունէ, Աստուած ալ Իւր սարսափելի բարկու-թեան եւ վրէժխնդրութեան դատաստանը ձեռք առնէ: Եթէ այսպէս է, ուրեմն մենք այս ժողովրդեան հայրն ու հովիւն լինելու չ'դրկուեցանք, այլ՝ դատապարտելոց պատուհասին հանդիսատես եւ վկայ լինելու:

Դարձեալ, եթէ այն մեղաւորաց բազմութեան մէջէն, որոց համար կը գանգատիմք, գոնէ մէկ հոգի մը փրկենք, մեր աշխատութեան պատուական փոխարէնը առած կը լինիմք, մեր կենաց մէջ գոնէ մէկ կարեւոր աշխատութիւն մը կատարած կը լինիմք, եւ նոյն փրկեալն օր մը Աստուծոյ արքայութեան մէջ անհուն շնորհակալութիւններով կը յիշէ անուննիս առաջի ահագին բազմութեան հրեշտակաց եւ սրբոց: Եւ, արդարեւ, ինչո՞ւ չը յուսամք, թէ մեծ է Աստուծոյ շնորհաց զօրութիւնն ամենէն յամառ մեղաւորին վրայ. աւելի ասանկ պարագայից մէջ չէ՞, որ Աստուած Իւր զօրութիւնն ու անհուն ողորմութեան աստութիւնը ցոյց կուտայ: Եթէ գործը միայն մեր անձէն կախումն ունենաք, իրաւունք կունենայինք յուսահատելու ժողովրդեան չափազանց անկարգութենէն, բայց մեր պաշտօնն այնպիսի շնորհք մ'ունի, որ ո՛չ թէ մենք, այլ Զիսուսի Ջրիստոսի շնորհքը կը գործէ ի մեզ եւ ի ձեռն մեր: Աստուած շատ անգամ դժուարին գործեր տկար գործիներով կը կատարէ: Դուք ձեր պաշտօնը կատարեցէք, Աստուած այս կը պահանջէ ձեզնէ. մնացածն Իրեն ձգեցէք:

Իրաւ, ժողովրդեան մոլութեանց եւ մեղաց վրայ շատ կը խօսիմք եւ կ'ըսեմք, թէ բոլորն ալ որդիք կորստեան են, անգեղջ են, յոյս չ'կայ դարձերնուն: Բայց մենք իրաւունք ունիմք Աստուծոյ ողորմութեան չափ եւ սահման ղենելու: Դատաստան եւ վրէժխնդրութիւն Աստուած Իրեն պահած է. մենք ինչպէս կը համարձակիմք դատել զայնպիսիներ, զորս Աստուած մէկ վայրկենի մէջ կրնայ արձակել: Մենք մեր համար կը յուսամք, թէ օր մը Աստուած պիտի ողորմի, պիտի գթայ վրանիս, ծուլութիւննիս ճշմարիտ նախանձայութեան պիտի փոխարկէ, մեր աշխարհասէր վարուց տեղ քահանայի վայելուչ աղօթասէր, ժուժկալ եւ ճշմասէր վարք պիտի պարգեւէ, մենք, անհասարակ ծառայներ լինելով, մեր խելքին, մեր խղճին եւ մեր վիճակին յատուկ այնքան սուրբ շնորհաց հակառակ վարուած ըլլալովն հանդերձ, Աստուծոյ թոյլութեան եւ ներողութեան կը յուսամք: Մեր պաշտօնին եւ ընդունած շնորհքներու հակառակ այնչափ զեղծմունք գործեր եմք, բայց տակաւին կը յուսամք, թէ անապաշխար եւ անգեղջ չ'պիտի մեռանիմք, թէ պէտեւ անարժան քահանային վրայ Աստուծոյ ամենէն

արժանի պատուհասան անզղնութեան դատապարտուիլն է: Իսկ երբ խեղճ ու ողորմելի ժողովրդին կուգայ, որ ո՛չ թէ արատական յոռութեամբ կամ անկրօնութեամբ ծանր մեղաց մէջ ինկեր է, այլ՝ տգիտութեամբ եւ, դժբաղդաբար, գէշ դատարարակութիւն մ'առած լինելուն համար, ինչո՞ւ կարծեմք, թէ ամէնողորմ Աստուծոյ սիրտն մերոյն պէս կը քարանայ: Այնպիսի պարզ եւ չ'կրթուած մարդոց համար կ'ըսեմ, որ կեանքերնին չարչարանօք, աղքատութեամբ եւ տառապանքով կ'անցունեն: Ասոնք, աշխարհի վրայ այսչափ թշուառութիւն կրելէ յետոյ, ինչո՞ւ կարծեմք, թէ մահուանէ ետքն ալ յաւիտենական թշուառութեան պիտի մատնուին: Ո՛չ, ո՛չ, այլ մանաւանդ ասոնց հետ է, որ Աստուած արգարութեան բոլոր խստութեամբ պիտի չ'վարուի, սոցա խիստ եւ դժուարին կենաց կրած նեղութեանց վրայ սիրտը շարժելով շատ մեծ ներողութեամբ պիտի վարուի հետերնին. «Անխայեսցէ նա աղքատն եւ ի տնանկն եւ զանձինս անանկաց կեցուցէ» [Սաղմ. 21 13]: Աստուած հարուստներուն վրայ ներողամիտ աչքով չ'նայիր: Ասոնք են, որ իրենց վիճակին յառաջ բերած արգելքներով փրկութեան յոյս չեն ունենար: Ընդհակառակն մենք հարուստներուն եւ մեծերուն վրայ խնայելով կը նայինք, թոյլ կուտանք, որ իրենց թուլութեան, շոյլութեան եւ հաճոյից մէջ հանգիստ կեանք անցունեն, եւ վերայ այնքան մոլութեանց կը յուսացնենք, թէ Աստուած պիտի գթայ վրանին: Խոստովանանքի ժամանակ ասոնք չենք յանդիմաներ, խօսքին պինդ անուշը եւ խրատին ամենէն կակուղն ու հաճելին ասոնց կը պահենք, ասոնք մեզ որքան անուղղայ երեւին, դարձեալ քովերնէն անդին չենք երթար: Իսկ կարգն աղքատի գալուն պէս կը խստանանք, Աւետարանի բոլոր անաչառութիւնն անոնց առաջին կը ղենենք, բնաւ ներողամտութեամբ չեմք վարուիր, կը յուսահատիրք, կը հեռանանք քովերնէն՝ ըսելով, թէ ինչ որ ընենք, անօգուտ է:

Վերջապէս, թերեւս ըսողներ ալ կան, թէ ժողովրդեան մէջ ապականութիւնն ու անկարգութիւնը շատ ընդհանրացած լինելուն համար չէ, որ յուսահատ եմք, այլ վասն զի մտիկ ընող չ'կայ: Կը վախնանք, թէ մի գուցէ «նախանձատրութիւն ընենք» ըսելով անօգուտ տեղն ամենուն տակութիւն մեր վրայ գրգռենք:

Ստուգիւ, կայ նախանձաւորութիւն խիստ եւ քմահա-
ճոյ, որ չէ Հեռի յանխոհեմութենէ: Ծշմարիտ եւ արդիւնա-
բեր նախանձաւորութիւնը, որոյ շարժառիթ սէրն է, բուն
ժողովրդասիրութիւնն է՝ քաղցր, ժուժկալ եւ անկեղծաւոր:
Սա բնաւ չ'զայրանար, բնաւ չ'Հպարտանար, կ'ատէ մոլու-
թիւններն, բայց կը սիրէ մեղաւորները, Հարեւանցի եւ տա-
րածամուց չ'գործեր, չ'յուսահատիր, կը Համբերէ արթուն
զգաստութեամբ: Աստուծոյ ժամանակներուն կ'սպասէ. ո՛չ
կը ձանձրանայ, ո՛չ ալ կ'աճապարէ: Յոգնելն ու աշխատելն
Հոգ չ'ընէր, չ'մտածեր անգամ, թէ արդեօք աշխատութիւնը
պիտի յաջողի՞. թէ՛ ոչ: Բոլոր ցաւն ու անՀանգստութիւնը
սա միայն է, որ իւր խնամոց յանձնեալ ոչխար մը վտանգի
մէջ է, բայց ինք ինչո՞ւ բան մը չ'կրնար ընել: Հազար ան-
գամ մերժուի, դարձեալ կ'աշխատի ամենայն սիրով եւ ջեր-
մեռանդութեամբ, ամէն միջոց կը գործածէ՝ աղաչանք,
սպանալիք, քաղցրութիւն, սրտմտութիւն: Սէրը Հանձարեղ
է, բիւր տեսակ նորանոր ճամբայներ կը բանայ, Հազարաւոր
անմեղ Հնարքներ ցոյց կուտայ մոլորեալը յուզողութիւն բե-
րելու ջանացող Հովուին:

Ժողովրդասիրութեան տեղ խորխտութիւն չ'գործա-
ծեմք, աւելի սէր, քան իշխանութիւն ցոյց տալու եմք: Նե-
ղանալու չեմք, երբոր խօսքերնուս չեն գար, աւելի՛ շահելու,
քան թէ ճնշելու եմք: Մեր Հոգեւոր նախանձուն մէջ բնաւ
մարդկային կիրք, խստութիւն, բարկութիւն եւ յուզմունք
խառնելու չեմք, ամէն միջոց եւ Հնարք ալ մէկ անգամով ի
գործ դնելու չեմք, որ մի՞ գուցէ բոլորը մէկէն փուճն եր-
թան, անձնասիրութիւնը կ'աճապարէ, բայց Համբերութիւնն
է, որ գլուխ պիտի Հանէ: Որքան ընդդիմանան, պէտք է
այնքան Հանդարտ եւ անոյշ խօսիմք եւ վարուիմք Հետեը-
նին: Աստուծոյ գործոյն առջև արգելքներ շատ կ'ելլեն,
դժուար է գլուխ Հանել: Երբոր յաջողի, չ'կարծեմք, թէ
մենք ըրինք, այլ Աստուած: Մարդկային ջանքերն Աստու-
ծոյ գործոյն մէջ աւելի կը գահավիժեն, քան թէ կը յաջո-
ղին: Մեր պարտքը գործելն է: Յաջողութեան Համար Հա-
ւատոյ եւ յուսոյ Հանդարտութեամբ պէտք է սպասեմք:
Աւելի աղօթքով եւ Հեծութեամբ կրնամք յաջողութիւնը
փութացնել, քան՝ մեր մարդկային տկար ջանքերով եւ ձեռ-
նարկներով: Մեր բժշկելիքներն այնպիսի Հնիւանդներ են,

որոց ղեղը դառն է, բայց Հիւանդը մեր զաւակն է. որչափ
դժկամակի ղեղն առնելու, որովՀետեւ վտանգը մօտալուտ է,
պէտք է նոյն Համեմատութեամբ մեր ջանքն աւելնայ, մին-
չեւ որ ղեղն ընդունել տամք:

Այս է, ահաւասիկ, խոհեմ, ճշմարիտ, անկեղծ եւ կատա-
րեալ ժողովրդասիրութիւնն:

ՆԱԽԱՆՁԱՅՈՒՋՈՒԹԻՒՆ

Տեսան մերոյ առաջին պաշտօնական գործն Երուսաղէ-
մի մէջ տաճարին փառքն եւ պատին անարգողաց դէմ նա-
խանձաւորութեամբ վարուիլն եղաւ: Աստուածային Հեզու-
թիւնն, որ ամէն բանի մէջ կը փայլէր, Աստուծոյ տան
զեղծմունքը տեսնելուն պէս ծանր սրտմտութեան փոխուե-
ցաւ: Հանրային գայթակղութեան առջև, որ սպրդեր-տա-
րածուեր էր մինչեւ ի ներքս ի սրբութեան տաճարին, Հեզա-
Հոգի եւ քաղցր Յիսուսը չ'կարաց Հանդուրժել, բան մը, զոր
փարիսեցւոց կաղծաւոր բարեպաշտութիւնը գուցէ թոյլատ-
րած էր, եւ օրինաց վերակացու քահանայք եւ քահանայա-
պետք, թերեւս, իրենց ազահ շահուն Համար աչք զոցած
էին, եւ գուցէ վաղեմի Հանրական սովորութիւն այլ եւս ան-
մեղադրելի ըրած էր: Սակայն Տեսան մերոյ սրբապիւր աչքը
չ'Հանդուրժեց տեսնել գայթակղութիւնը, վասն որոյ լցաւ,
զեղաւ սիրտը արտասովոր բարկութեամբ, եւ այնպիսի
ընդհանրական զեղծմունք եւ դժպատեհ տեսարան որքան
դժուարին եւ վտանգաւոր կը թուէր դարմանել, նոյնքան
երազուութեամբ եւ սաստկութեամբ վարուեցաւ եւ մաքրեց
աստուածային սուրբ տեղին:

Ուրեմն, Աստուծոյ փառքը եւ կրօնքին սրբութիւնը
թշնամանող մոլութեանց եւ գայթակղութեանց դէմ նա-
խանձայուզութեամբ բորբոքիլ մեր պաշտօնին գլխաւոր
պարտքերէն մէկն է, օրինակն ալ նոյն Ինքն՝ Փրկիչն մեր
Յիսուս Քրիստոս տուած է: Ստոյգ է, որ զրկուած եմք «Իր-
բեւ գառինս ի մէջ գայլոց», գառներու պէս լուռ պիտի կե-
նամք, վրանիս միայն Հեզութիւն պէտք է տեսնուի, եթէ մե-
զի նեղութիւն անգամ տան: Բայց երբ կարգն Աստուծոյ
փառքին գայ, Որոյ պատիւը պահելու պաշտօնն ունիմք,
պէտք է ձայներնիս բարձրացնեմք եւ առիւծաբար գոչեմք:

Իրաւ է, որ երբ երկու աշակերտք՝ Յակոբոս եւ Յովհաննէս, անհաւատ գիւղի մը վրայ նրկիրէն կրակ թափուիլն ուզեցին, յանդիմանեց [Ղուկ. Թ 55], սակայն ո՛չ թէ նախանձա-յուզութիւննին խոտելով, այլ՝ կծու քարկութիւննին, չհաւ-նեցաւ այնպիսի նախանձուն, որոյ նպատակը միայն պատ-ժել կը լինի եւ ո՛չ թէ՛ ուղղել, եւ սորվեցուց, թէ նախանձ մը օրինաւոր լինելու համար մէջը կամակորութիւն կենալու չէ, այլ՝ եղբայրսիրութիւն: Վերջապէս, Տէրն մեր զգացուց, թէ Իւր արքայութեան, այսինքն՝ Եկեղեցւոյ մէջէն բոլոր գայթակղութիւն մէկէն չենք կրնար բառնալ, զի մարդոց յարաճուն չարութիւնը միշտ կը քալէ, կ'երթայ: Բայց պէտք է նզովք արձակեմք ընդդէմ գայթակղութիւն սփռո-ղաց, դատապարտեմք որ եւ է մեղք, թէ եւ չ'կրնամք ջնջել, կամ գոնէ լռելեայն մոնչեմք ընդդէմ այնոցիկ, զորս բացէն չեմք կրնար դատապարտել:

Նախանձայուզութիւն ընդդէմ հանրային մեղաց՝ կրօ-նաւորին էական պարտքերէն մէկն է. առաջ ասոր վրայ խօսիմք, յետոյ հասկցնեմք, թէ այս նախանձն ինչո՞ւ այժմ այսքան հազուադիւտ է կարգաւորաց վրայ:

Յորմէ հետէ Եկեղեցին քահանայական սուրբ օծու-թեամբ գմեզ սուրբ պաշտօնէութեան կարգը դասեց, եւ կար-գաւոր ըսուեցանք, եղանք զործակիցք Աստուծոյ վասն փրկութեան մեր եղբարց, մտանք ի ժառանգութիւն քահա-նայութեան Յիսուսի Քրիստոսի, որ Քահանայ եւ Քահա-նայապետ սահմանեցաւ ի քակտումն մեղաց իշխանու-թեան, ի հատուցանել Հօրի երկնաւորի զփառսն, զոր մարդ-կային չարութիւն կը զլանայր, եւ կազմել Հոգեւոր անարատ եւ հաւատարիմ ժողովուրդ, ժողովուրդ սրբոց, որ կարենայ փառաւորել գՀայր յաւիտեանս յաւիտենից:

Ասոր համար քահանայն սրբազան անձնաւորութիւն է, զործակատար է Աստուծոյ շահերուն եւ մարդոց սրբազոր-ծուելուն, կը կատարէ յաշխարհի աստ, Յիսուսի Քրիստոսի պաշտօնն եւ զսէրն, որ առ մարդիկ՝ շարունակելով Նորա քահանայութիւնը: Քահանային աղօթքը, փափազները, ուս-մունքը, տքնութիւնը, աշխատութիւնն եւ ամէն զործօնէու-թիւն ուրիշ նպատակ չունին, այլ միայն իրեն յանձնեալ ժո-ղովրդեան փրկութիւնը, որ ինչ այս մեծ նպատակին չ'պատ-կանիր, օտար եւ հեռի բան է քահանային սրբութենէն: Եթէ

զբաղի այնպիսի աշխատութիւններով, որ Քրիստոսի թագա-ւորութիւնը մեծցնելու եւ Հօր Աստուծոյ Հոգւով եւ ճշմար-տութեամբ երկրպագողներ շատցնելու չեն ծառայեր, կար-գէն դուրս կ'ելլէ, կարգը կ'անպատուէ, կոչման վսեմութիւնը կը նուաստացնէ, տեսակ մը հաւատորաց կը լինի, կը թա-ղուի, կը խամրի անարգութեան մէջ:

Եղիս, որ երկիրք ելաւ եւ նախանձաւորութեան Հոգին Եղիսէ աշակերտին տուաւ, օրինակ էր Յիսուսի Քրիստոսի, որ Հօր աջ կողմը համբառնալուն պէս յերկնուստ աշակեր-տաց վերայ իջեցուց զՀոգին նախանձայուզութեան եւ Հրոյ: Այս Հոգին կնքեց աշակերտաց պաշտօնն եւ քահանայու-թիւնն, այս Հոգին պիտի մաքրէր բովանդակապէս համօրէն տիեզերքն եւ առ ամենայն ազգս մարդկան պարգեւէր զգի-տութիւն փրկութեան եւ զսէր ճշմարտութեան եւ արգարու-թեան: Վասն որոյ աշակարտք այս Հոգւով լցուելուն պէս, որ յառաջն երկչոտ եւ սասանեալ էին եւ Հրէից կատարու-թենէն՝ իրենց անձր փրկելու միայն հետամուտ, պահուած տեղերէն անվեհճեր առիճու պէս դուրս նետուեցան, ամէնքն իրենց ետեւէն քաշեցին, վտանգ աչքերնուն բնաւ չ'երեւաց: Իրենց աստուածային Վարդապետին նշանին հետ ճակատ-ներնուն վրայ այնպիսի աներկիւզութիւն ունէին, որ կը զըրդէին բոլոր իշխանութիւններ, քաջութեամբ եւ համար-ձակ վկայեցին առաջի ժողովրդոց եւ քահանայապետաց Յիսուսի Քրիստոսի Յարութեան եւ ժողովէն ուրախ դուրս կ'ելլէին, երբ Յիսուսի անուան համար նախատիք կրելու արժանի կը լինէին:

Հրէաստան չ'բաւեց սոցա եռանդեան եւ բորբոքեալ նա-խանձայուզութեան. անցան քաղաքէ քաղաք, նահանգէ նա-հանգ, պետութենէ պետութիւն, ցրուեցան մինչեւ ի ծագս աշխարհի, յարձակեցան ամենէն Հին եւ ամենէն հանրային արտօնանցեալ գեղծմանց դէմ: Հնուց ի վեր շարունակ պաշ-տեցեալ կուռքերն ամենէն կատաղի ժողովրդեան ձեռքէն խլեցին, այնքան դարերէ ի վեր խնկովք եւ ընծայիւք գար-մացեալ եւ պաշտեցեալ սեղաններ կործանեցին, անխնայ ամենայն ազգաց խաչի անարգանքն ու յիմարութիւնը քա-րողեցին, որոց մէջ քաղաքակրթութիւն, ճարտարիտութիւն, փիլիսոփայութիւն եւ իմաստութիւն պանծացեալ էին: Դի-մացնին ելած արգելքներ սոցա նախանձաւորութիւնը

Թուլցնելու տեղ աւելի եւս քաջալերեցին, եւ, կարծես թէ, յաջողութիւն կ'աւետարանէին: Համօրէն աշխարհ բորբոքեցաւ ասոնց դէմ, իսկ սոքա գործեցին անպարտելի զօրութեամբ: Լոնցնելու Համար խաչ եւ կախաղան առջեւնին դրին, սոքա պատասխանեցին, թէ լսածնին եւ տեսածնին չեն կրնար չ'խօսիլ, եւ զոր պակնջէ պակնջ խօսիլն անգամ արգիլեալ էր, սոքա ի վերայ տանեաց քարոզեցին: Բռնաւորք դահճի սրոյ ներքեւ մեռցուցին եւ նորանոր տանջանքներ Հնարեցին, որպէս զի խեղդեն ասոնց վարդապետութիւնը. բայց մեռնէնէն յետոյ արիւննին քարոզեց, եւ որքան երկիրն սոցա արեամբք ոռոգեցաւ, այնքան նոր աշակերտք Աւետարանի վերաբուսան: Այս Հոգին էր, զոր աշակերտք ընկալան վասն քահանայութեան եւ առաքելութեան, զի քահանայութիւնն եւ առաքելութիւն մի եւ նոյն պաշտօնէութիւն է: Ամէն քահանայ առաքեալ յԱստուծոյ է ի վերայ ժողովրդեան, եւ իրաւ է, թէ քահանայն իւր պաշտօնն ընդ Հրամանաւ կը գործադրէ, բայց գործածելու Համար առած է: Քահանայից նախանձայուզութիւնն վերակարգ Հովուաց ձեռաց տակ է, եւ սոցա Հրամանին Համեմատ պիտի գործածեն, բայց պիտի գործածեն, զի այն է առաջին պարտաւորութիւննին:

Տեսէք, քահանայ եղբարք, թէ, ձեռնադրութիւն ընդունելով, ինչ բանի նուիրուած եմք: Եկեղեցին, արդարեւ, չ'պահանջեր մեզնէ, որ երթամք Յիսուսի Ջրիստոսի անունը քարոզեմք բարբարոս ազգաց մէջ, Հեռաւոր երկիրներ մեր արեամբք ոռոգեմք, որպէս զի Աւետարան այն տեղեր ալ պտղաբերի, եւ Յիսուսի անուան ծանօթանան դեռ եւս չ'լսող ազգեր: Ասանկ տակաւին անմշակ գետին կամ վայրենի ժողովուրդ մշակել մեր ազգի Հոգեւորականաց վերապահեալ չէ: Այս կարեւոր գործոյն քրիստոնեայ մեծ ազգեր իրենց մասնաւոր գործիներով կ'աշխատին, մեզ կը մնայ աջօթել, որ Աստուած օգնէ այն արի գործաւորաց Աւետարանի, որ, ընդ անհուն անդունդ ծովերու եւ ընդ վայրենի աշխարհ քիւրազգի ժողովրդոց անցանելով, կ'երթան սերմանել զբարի սերմն քրիստոնէութեան: Մեր պաշտօնը Յիսուսի Ջրիստոսի անդաստանը, այսինքն՝ մեր ազգային մշակեալ Եկեղեցին, մշտաբոյս որոմներէ եւ յարաճուն գայթակղութիւններէ շարունակ մաքրել է: Բարեբաղգաբար, նոր ազգեր աշխարհակալելու եւ նորագոյն երկիրներ յաւելցնելու դիւցազ-

նական նախանձի պէտք չ'կայ մեր Համար, բայց մեր նախորդներէն ընդունածնիս եւ կանուխէն սեպհականութիւն եղածները մշակել անհրաժեշտ պարտքերնիս է: Մեր նախորդք այժմու ժառանգութիւննիս ինքեանք շահեցան. մեզ նման անոնք պատրաստ չ'գտան: Մեր Հին Հայրերն ալ իրենց դեւերն եւ կուռքերն ունէին, բիւր տեսակ պիղծ գոհից արիւնք մեր աշխարհն ալ պղծած էին, բարբարոսութիւն եւ կուրուքիւն ամէն կողմ կը թագաւորէր, սակայն անվհատ աշխատեցան, քարոզեցին փրկութեան վարդապետութիւնը: Սատանայ երկար ատեն իւր տաճարներն եւ սեղաններ պաշտպանեց մեր սուրբ նախորդաց նախանձաւոր Հոգւոյն առջեւ, ժողովրդոց սնապաշտութիւնն զինուորեց ընդդէմ նոցա, քաղաքաց եւ գիւղից մէջ գետի պէս արիւն քալեցուց, սակայն վերջապէս խաչն յաղթանակեց, Աւետարան թագաւորեց: Եւ եղեւ Հայոց ազգն՝ իւր մէջ բովանդակեալ այլ եւ այլ ցեղերով, ընդարձակ սահմանաւ եւ միլիօնաւոր բազմութեամբ, ծաղկաւէտ եւ քարգաւաճ մասն Մի, Սուրբ, Ընդհանրական եւ Առաքելական Եկեղեցւոյն Յիսուսի Ջրիստոսի: Ահաւասիկ, քահանայ եղբարք, այս մասն է, որ մեր խնամոց յանձնուած է, մեր, որ կը պարծիմք Հայոց Եկեղեցւոյն Հիմնադիր առաքելոց եւ բարեկարգիչ Հայրապետաց յաջորդներ լինելնու վրայ, սոքա մեզ յանձնեցին մաքուր, ջերմեռանդ եւ Հոգեզարդ վիճակի մէջ: Ժամանակը որ մարդկային իրաց անհրաժեշտ մի պարագայովն կը բռնէ, կը բերէ միշտ Հետն այլայլութիւն բարուց եւ թուլութիւն արարողութեանց, այս Եկեղեցւոյն նախնի ամեղութիւնը խաթարեց եւ գրեթէ բոլոր գեղեցկութիւնը դժգունեց, բայց Ուղղափառ վարդապետութիւնն, արդարեւ, դարուց տեւողութենէն եւ ապականութենէն բնաւ չ'վտանգեցաւ, մինչեւ առ մեզ այնպէս ժամանեց, ինչպէս որ էր ակէն բղխած ատենը: Հերետիկոսութիւններ, նորահնար վարդապետութիւններ եւ հերձուածներ թեթեւակի եկան, զնացին, բայց Հիմնապէս ուրիշ բան չ'ըրին, առաւել եւս վարդապետութիւնը եւ անոր պատմութիւնը փայլեցուցին: Մեր էր՝ բարբերն ալ նոյն շնորհքն ունենալին: Մեր Հայրերուն հաւատքն անփոփոխ նոյնութեամբ կը դաւանիմք. ո՛ր էր, թէ անոնց ջերմեռանդութիւնն ալ պահէինք:

Մեր պարտքն է Յիսուսի Ջրիստոսի ժառանգութեան

նախկին գեղեցկութիւնը տեղը բերել: Եթէ Հարկ լինէր սատանայի իշխանութենէն եւ կոապաշտութենէն ազատել եւ մեր նախորդաց պէս արեամբ գնել, գործոյն մեծութիւնը եւ վտանգը գուցէ մեր տկարութիւնը վրդովէր, բայց այնպէս չէ. նախնիք իրենց ճգնութեամբ եւ շարժարանօք բոլորովին Քրիստոսի ստացուածք եւ անկապտելի սեպհականութիւն ըրեր են ի վաղուց: Այժմ ուրիշ գործ չ'կայ վրան, այլ միայն քայքայումներն նորոգել: Աւետարանի մշակին առջեւ Հիմայ գեղարան*, անուր** կախաղան եւայլն չեն դներ. միայն նախանձալուցութիւն պէտք է, միայն պաշտօնը յարգել, միայն Յիսուսի Քրիստոսի փառաց սիրահար մնալ, միայն գայթակղութեանց դիմաց սրտմտել: Կը պարծիմք, թէ յաջորդներ եմք Հայրենի Եկեղեցւոյ արժանայիշատակ գործաւորաց, բայց ինչ կ'արժէ այս պարծանքը, եթէ նոցա զգայուն Հոգւոյն եւ եռանդոտ նախանձուն ալ յաջորդները չեմք: Նոքա այս շէնքը Հիմնեցին եւ Հակոտակ սաստկութեան Հողմոյ եւ մրրկի, որ կ'սպառնային կործանել, իրենց արեան շաղիխով Հոյակապ բարձրացուցին գայն, գոր մեզ կը մնայ Հանդարտօրէն իրրեւ աւանդեալ սեպհականութիւն կանգուն պահել: Մեր բոլոր գործն այս շէնքին վրայ ա՛յսչափ է՝ ժամանակին բերած բիծերը սրբել, սեւացած տեղերն ըստ առաջնոյն փայլելու համար մաքրել, միշտ ինկածը վերցնել-շտկել, անմաքրելոց դէմ դուռը գոցել եւ կամ կրթութիւն տալ, որ մաքսաւորին պէս կրծերնին քաղխելով եւ ապաշխարութեան բեկեալ սրտով ներս մտնեն: Մէկ խօսքով, որ ինչ մեծ, դիւցազնական եւ գերազանցապէս դժուարին էր, մեր նախորդք գայն ամենայն քաջութեամբ կատարեցին: Մեր ընելիքը չնչին բան է, այսինքն եղածը պահել պահպանել, չ'թողուլ, որ այր թշնամի աստուածային արտին մէջ որումն նետէ՝ զմեզ ի բուն գտնելով, երկնաւոր Հօր տնկած տունկերը մշակել, ոռոգանել, մէջը շարունակ խորհրդոց եւ վարդապետութեան ջուրերը պտտեցնել, որ մի՛ գուցէ տխուր երաշտութիւն անպտղութիւն առաջ բերէ:

* գելարան — պրկոց, ոլորան, ոլորմամբ ճնշող եւ ճմլող տանջանքի գործիք. ինչպէս՝ կոճղ, մամուլ, փոկ, լար եւ այլն
** անուր — փայտե կամ երկաթե մանեակ կամ օղ՝ մարդու կամ անասունի պարանոցին անցկացնելու համար

Կրնա՞մք մեղադրանքէ ազատ մնալ, երբ ասանկ քաղցր, դիւրին եւ մխիթարական պաշտօն մը չ'կարեմք գործածել: Կ'արժէ՞, որ պաշտօնեայ Յիսուսի Քրիստոսի եւ յաջորդ առաքելագործ նախնեաց կոչուիմք, երբ սոցա ճգնութեան եւ արեան թանկագին պտուղը մենք մեր անզգայութեամբ կը կորսնցնենք, երբ ժողովրդեան մէջ վատթարութիւն եւ չարութիւն կ'աճի եւ կը տարածուի, գայթակղութիւնք Հանրային ներելի սովորութիւն կը դառնան, Հաւատքը կը մեռնի եւ պտուղ չ'տար, սէրը կը դատարկանայ, Աստուած կը մոռցուի, բարուց մէջ սրբութիւն չ'մնար, Հաւատացեալք այնպիսի զարշուժեանց մէջ կ'թաւախին, յորոց Հեթանոսն անգամ կ'ամաչէ, եւ Քրիստոսի աշխարհաշէն Հաւատքն ու բարոյականը կը թշնամանուի:

Ընդէ՞ր բնաւ Յիսուսի Քրիստոսի ժառանգութեան աւերն ու ապականութիւնն ամէն օր կը տեսնենք, բայց սրտներին չ'շարժիր: Ընդէ՞ր է, որ մենք մեր պարտքը կատարած կը համարիմք, յանդիման անարգանաց Եկեղեցւոյ աղօթք մ'ընելով թէպէտեւ այն վերիվերոյ եւ անսիրտ, արարողութիւն մը կատարելով թէպէտեւ այն անհոգաբար: Կաղապար եւ երեսոյթ քահանայի՞, թէ՞ իսկապէս քահանայ եմք տաճարին մէջ առաջի ժողովրդեան: Քահանայութեան արդուզարդը վրանիս ճոխաբար երեսցնելու եւ պահելու՞ համար, քահանայ եղանք, թէ ժողովուրդը՝ Հոգւոյն Սրբոյ կենդանի տաճարները, կանգուն բռնելու համար: Ո՞ր ապաքէն մեր պաշտօնին էական մասը Հաւատացելոց շինութիւնն եւ փրկութիւնն է: Անգործ կամ դատարկ քահանայն եւ այն, յորմէ բնաւ օգուտ չ'հասնիր Հօտին, յափշտակիչ է քահանայութեան: Ո՞վ որ պաշտօնը քաջութեամբ եւ գիտութեամբ կատարելու սուրբ նախանձը չունի սրտին մէջ, քահանայ անուան արժանի չէ:

Գամբ այժմ փնտնելու, թէ կարգաւորացս մէջ արդի ընդհանուր թերութիւն նախանձաւորութեանը ինչ աղբիւրներէ յառաջ կուգայ: Ինչո՞ւ հազուագիւտ է այսօր քահանայից վրայ «նախանձ տանն Աստուծոյ», այսինքն՝ ինչո՞ւ Աւետարանի առաջին գործաւորներն որպէս էին, նոցա յաջորդներն Հիմա այնպէս չեն, ժողովուրդը սրբելու եւ մաքրելու սուրբ աշխոյժը չունին, Քրիստոսի արքայութիւնն ընդարձակելու բոցաթեւ քաղանքը չունին: Կը տեսնեն ամէն

օր, որ վարդապետութիւնը կ'արհամարհուի, եւ բազում Հաւատացեալք կը կործանին, սակայն ցաւ մը չեն զգար: Պատճառն ինչ է՝ բացատրեմ:

Սուրբ առաքեալն Պօղոս, երբոր Աթէնքի մէջ սնտոկապաշտ աւագին բազմութիւն մը տեսաւ, որ իմաստուն կը կարծուէր եւ կը պանծայր, սակայն այլանդակ եւ առասպելեալ Հազարաւոր աստուածները կը պաշտէր. իսկ միակ ճշմարիտ Աստուածն իրենց անծանօթ կը մնայր, սարսուռ զգաց բոլոր մարմնոյն վրայ եւ, ինչպէս սրբազան պատմիչը կը գրէ, Սուրբ Հոգին նորա Հոգւոյն մէջ սաստկապէս վառեց բարկութիւնը. «Ձայրանայր Հոգի նորա ի նմա, զի տեսանէր զքաղաքն ի կոսպաշտութեան» [Գործք ԺԷ 16]: Մեծ առաքեալն ինք մինակ մարդ, օտարական, անպաշտպան, երեւոյթն ալ՝ նուազ եւ ստորին, իսկ Արիսպագոսն, ուր իշխանութիւն եւ վեհութիւ կար, իբրեւ վսեմական կաճառ իմաստնախումբ՝ բոլոր շքեղութեամբ կը կենայր, մտաւ Պօղոս այս պատկառելի ժողովարարհն, խօսեցաւ անծանօթ Աստուծոյ վրայ եւ քարոզեց, թէ ո՞րքան սնտոկ եւ ծաղրելի աստուածներու փառաւոր տաճար եւ սեղան կանգնեց են: Արդարեւ, առաքելոյն նախանձը յիմարութիւն թուեցաւ այս սրահի սուտ իմաստնոց աչքին, սակայն Աւետարանի բանը օղեղէն արձագանքի պէս պարապ չ'վերադարձաւ. Դիոնեսիոս Արիսպագացի, Թամարիա կին եւ այլք լուսոյ եւ ճշմարտութեան շնորհքն ընդունեցան:

Քահանային արտաքին քարեյարդարութիւնը զինք իւր պաշտօնին մարդը չ'ընէր. սրտին մէջ աստուածսիրութիւն եւ եղբայրսիրութիւն անծախսապէս բորբոքելու է. ահա այն ատեն պիտի տեսնուի, թէ քահանային սրտին մէջ աստուածային եւ ընկերսիրական զգացման հուրն ինչ կը գործէ եւ ինչպէս կը գործէ: Աստուածսիրութեան եւ ընկերսիրութեան պակասութիւնն է առաջին ակը, յորմէ կը բղխի նախանձաւորութեան թերութիւնը:

Եթէ քահանայն Աստուծոյ վրայ անպակասելի առատութեամբ սէր տածէ սրտին մէջ, պիտի ցաւի, թէ ինչո՞ւ Աստուած նախատուի, եւ Անոր պատուիրանը չ'յարգուի. վրէժխնդիր պիտի կանգնի Աստուծոյ փառաց, ամէն վտանգ եւ միջնեւ անգամ մահն աչք առնելով՝ պիտի աշխատի, որ ամէն գլուխ եւ ամէն սիրտ խոնարհի Աստուծոյ առջեւ եւ

երկուդիւ երկրպագէ Նորա անքննելի էութեան եւ անդառնալի հրամանաց: Կարելի բան չէ, որ մարդ մէկը ճշմարտապէս սիրէ միանգամայն եւ Հանդուրժէ, որ նմա նախատինք լինին՝ փոխանակ մեծարանաց: Ամէն մարդիկ պարտաւոր են զԱստուած սիրել, բայց քահանայքս Հասարակաց այս պարտաւորութենէն, այսինքն՝ Աստուած սիրելէ զատ, մասնաւոր պաշտօն ունիմք՝ ամենուն զԱստուած սիրել տալ:

Նոյն իսկ եթէ զհտնամք, թէ մեր նախանձաւորութիւնը յաջողութիւն չ'պիտի ունենայ, եւ քարոզած ճշմարտութիւննիս կարծր եւ անզգայ սրտի վրայ պիտի իյնայ՝ իբրեւ դժբաղ սերմն ի վերայ ապառաժի, մենք դարձեալ ընելիքնիս պարտաւոր եմք ընել եւ խօսիլ. Աստուծոյ փառքին Համար աշխատած ըլլալնիս պզտիկ մխիթարութիւն չէ մեր սրտին: Աստուած Իւր պաշտօնեայններն արագ եւ ակնյայտնի յաջողութեամբ չ'մխիթարեիր միշտ, զի մի՞ գուցէ յաջողութիւնն Աստուծոյ շնորհքին ընծայելու տեղ իրենց անձնական ջանից պտուղ Համարին: Բայց աստուածային խօսքն ի ծածուկ միշտ կը գործէ, սուրբ սերմը, զոր կարծեցինք, թէ անբեր երկրի վրայ նետեցինք, չ'կորսուիր, կանուխ կամ անագան* փրկութեան պտուղը կը բերէ:

Աստուած Իրեն ժամանակներն ունի, մեզ չ'պատկանիր Անոր կարողութեան եւ իմաստութեան վրայ դիտողութիւն ընել: Աստուծոյ Հոգին երբ, ուր եւ որքան ուզէ, կը գործէ: Կատարած փոփոխումները կը տեսնեք, բայց ճանապարհահեռը, որովք կատարեց, մեզ ծածուկ եւ զարմանալի կը մնան: Յայսմ է խորութիւն նախախնամական զործոցն, որոց վրայէն քօղը Յայտունութեան օրը պիտի վերնայ: Մեզնէ աշխատութիւն, Հոգատարութիւն եւ մշակութիւն կը պահանջէ, իսկ անեցունեկն Իրեն կը վերապահէ. մեզ կը հրամայէ, որ ուսուցանեմք, յորդորեմք, յանդիմանեմք, ճշմարտութիւնը քարոզեմք եւ ամէն ականջի Հասցնեմք, բայց սրտից զոնեքը բանալ Իրեն կը պահէ:

Այլ սակայն, քահանայն եղբարք, յաջողութիւն գտնելու կասկածին Համար չէ, որ անՀոգութիւն ինկած է վրանիս: Թողունք, որ այսպիսի կասկած արդէն Հպարտութեան եւ

* անագան — ոչ կանուխ

անձնասիրութեան բերմունք է, եւ ասոր Համար ոչ թէ կ'արդարանամք, այլ մանաւանդ կը մեղանչեմք: Բուն պատճառն, ինչպէս ըսի, այս է, որ ո՛չ Աստուծոյ փառքը կը սիրեմք եւ ո՛չ մեր եղբարց փրկութիւնը: Եւ ստուգիւ, ըստ բանի առաքելոյն, ինչպէս կրնամք զփառս անտեսանելի Աստուծոյ սիրել, մինչդեռ տեսանելի եղբօր կարօտութեան եւ կորստեան վրայ առանց զգացման կը նայիմք: Սիրելւոյն կորստեան վրայ կրնամք նայիլ առանց յուզման եւ առանց յօգնութիւն փութալու, մանաւանդ երբ կորսուելիքը մեր եղբայրն է, մեր խնամքին յանձնուած է, մեր ջանքովը միայն պիտի փրկուի, մեզ յանձնուած ծանրագին աւանդ է, որոյ վասն շատ խիստ Համար տալ պիտի պահանջուիմք, եւ որոյ կորուստն անպատճառ մեր դատապարտութիւնն եւ մեր կորուստն է:

Սուրբ առաքեալն Պօղոս կը փափագէր, որ իւր եղբարց սիրոյն Համար Բրիստոս զինքը նզովէր. ըսել կ'ուզեմ սուրբ առաքեալը բանի տեղ չ'էր դնէր աշխատութիւնները, Հալածանքները, նախատինքները եւ բոլոր անոնց Համար քաշած տառապանքներն, կ'ուզէր, որ յաւիտենական դատապարտութիւն անգամ կրէր, եթէ այնպէս կը պահանջէր իրմէ եղբարց փրկութիւնը: Միտիթարութիւնները, յուսահատութիւններն, անհանգստութիւններն եւ ամենայն, որ սրտէն կ'անցնէին, ուրիշ վախճան չունէին, այլ միայն սա, որ իւր քարոզած Հաւատքին մէջ Հաւատացեալք շարունակեն եւ յառաջ երթան: Բովանդակ թղթոց մէջ մի միայն այս կենդանի, սրտազեղ, մեծահոգի եւ առաքելական ցանկութիւնը կը փայլէր. «Ղուք էք,- կ'ըսէր,- իմ առաքելութեան պայծառ ապացոյցը, այսինքն է՝ Բրիստոսի առաքեալ եւ պաշտօնեայ կոչուելու արժանիքս յայտ է, որ կը չարչարուիմ եւ ամէն բան կը քաշեմ՝ անօթութիւն, ծարաւ, մերկութիւն եւ այլ ամենայն անտանելի նեղութիւն. միայն թէ դուք ճշմարտութիւնն ուսանիք»: Այո՛, քահանայ եղբարք, Բրիստոսի պաշտօնեայ կոչուելու պատուական արժանիքն այն տանն միայն կ'ունենամք, երբ մեր ժողովուրդը կը սիրեմք, որուն Համար Բրիստոս մեռաւ, եւ երբ սատանայի իշխանութենէն զայն ազատելու Համար ջանք, խնամք եւ մինչեւ կեանքերնիս չեմք խնայեր: Բրիստոսի սիրոյն փոխանորդը եւ աւանդապահն եմք: Տէրը մեզ քահանայութիւն անոր Համար

պարգեւեց, որ Իւր սէրը շարունակեմք մարդկութեան վրայ, այն կաթոզին սէրը կ'ըսեմ, որ փարեցաւ բոլոր մարդկութեան, որ միակ մուրեքալ ոչխարին ետեւէն գնաց, կորուսեալ անառակ որդին Հայրական գթով ընդգրկեց, մէկ սամարացի կին մը խրատելու եւ զգաստացնելու Համար յոգնութիւնն եւ անօթութիւնը մոռացաւ, Երուսաղէմի անվանելի անհաւատութեան վրայ արտասուք թափեց, վերջապէս, խաչի վրայ արեամբ լուացուիլ փափագեցաւ, որով միայն կարելի էր, ըստ ի յաւիտենից կարգադրութեան, մարդկային բոլոր թշուառութիւն դարմանել, Հօր Աստուծոյ Հետ մարդկութիւնը Հաշտեցունել եւ փրկագործութեան բացարձակ պայմանը Հաստատել:

Արդ, մեր սրտին մէջ արդեօք այս սիրոյն փոքրիկ մի կայծը կը վառի՞, մեր եղբարց կորստեան վրայ ցաւ կ'իմանամք, մարդկային բոլոր Հասակի եւ վիճակի մէջ տիրող մեղաց Հեղեղին վրայ Բրիստոսի պէս արտասուք կը թափեմք: Ընդհակառակն՝ մեր եղբարց ցաւագին եւ ամօթալի ծածուկ անկումներն աճապարհօք եւ Հաճելով կը լսեմք, ամենուն չ'իմացածը առաջ մենք կ'իմանամք, բայց, փոխանակ տխրելու, կը Հետաքրքրուիմք միայն, չ'զիտցողներուն շրջըցնելով կը պատմեմք, եւ ամէն կողմ ինչ ողբալի մեղաց դէպքեր կ'անցնին-կը դառնան, ամենէն լաւատեղեակ ըլլալնիս, պատիւ Համարելով, կը մանրամասնեմք: Հանդիսատեսի նման մեր ժողովրդեան մէջ տարածուած զգուելի բարոյականին վրայ կը գուարճարանեմք՝ աւելի խօսակցութեան նիւթ ընելով, քան՝ ցաւ եւ նախանձ զգալով:

Ասոր Համար է, որ բարբերն օրէ օր աւելի կը վատթարանան, գայթակղութեան սեւ տղմահեղեղն երկրիս երեսը կ'ողողէ. ընդէ՛ր՝ վասն զի դէմը թումք դնող չ'կայ: Բազում մեղաւորք իրենց մեղաց մէջ Հանգիստ եւ առանց խղճմտանքի կը թաւալին, զի Հոգւով Աստուծոյ վառեալ նախանձաւոր քահանայ մը չ'կայ, որ որոտալով գոչէ եւ մահաբուն թմրութենէ արթնցունէ: Երկար ատեն անհոգ կենալնուս արդիւնքն է, որ այժմ չեմք զգար, կը նայիմք անկարգութեանց վրայ այնպէս, որ իբր թէ այլ եւս դարման չ'վերցուներ, «աշխարհի սկիզբէն ի վեր այսպէս եկեր ու այսպէս կ'երթայ» ըսելով կ'անցնիմք: Չեմք ըսեր, թէ կար ժամանակ, որ մէկ Հաւատացեալ մեղաւորի վրայ բոլոր Եկեղեցիք

իրբնն ի վերայ ցուցանքաւոր Հրէշի կը նայէին, եւ այն մեղքեր, գորս այսօր թեթեւ եւ ներելի տկարութիւն կը Համարիմք եւ մեղքի կարգ չենք դնել, ատեն մը շատ ծանր էին, բանադրանքով եւ Հրապարակային խիստ ապաշխարութիւն Հրամայուելով կը քաւուէին: Ո՛հ, եղբայրք, յանցանքը մերն է. քահանայիցս ապականելովն եւ նախանձ Հաւատոյ եւ քրիստոնէական բարոյականի չ'իմանալնուս Համար այչափ ապականեցաւ քրիստոնէութիւնն: Եկեղեցին այսօր յանկարծ իւր առաջին փայլը կ'առնէ, եթէ մեր նախորդաց Հոգւով վարուիլ գիտնայինք: Ամէն բան կերպարանափոխ կը լինի, եթէ մենք մեր յատուկ կերպարանքին վերադառնամք: Անկարգութեանց ընդհանրացման առջեւ մեր անգգայութիւնը չ'արդարանար, այլ առաւել կը ծանրացնէ մեր դատապարտութիւնը: Մեր ընելովն է, որ անկարգութիւնք Հաւատացելոց մէջ տարածեցան, եւ բոլոր քրիստոնէութիւնը խանգարեցաւ: Մեր երեսէն է, որ շարիքը կը շարունակէ, մեր ձեռնթափ եւ թոյլ գտնուելուն դառն պտուղն է, ի՞նչպէս կրնամք արդարանալ: Սակայն սա ստոյգ է, որ անկարգութեանց ընդհանրացումն աստիճան մը լթումն բերած է քահանայից եւ պատճառն եղած է անոնց անտարբերութեան. ի քահանայս նախանձաւորութեան Հոգին շիջուցանող մէկ աղբիւրն ալ այս է:

Այո՛, այս վատ երկչոտութիւնն է, որ չ'Համարձակեր զմեզ Հասարակային մեղաց դէմ ձայն Հանելու եւ առաւել միտ դնել կուտայ մեզ մարդոց անարժէք քուէին, քան՝ յատենական կենաց անհրաժեշտ շահերուն: Մարդկային այս մեղապարտ ակնածանքն է, որով աւելի կը փնտոնեմք մեր անձին փառքը, քան թէ՛ Աստուծոյ: Այս մարմնաւոր խոհեմութիւնն է, որ նախանձայուզութիւնը չափազանցութիւն եւ անխորհուրդ յանդգնութիւն կը թարգմանէ:

Այս օրինակ վատութեան մարդիկ գեղեցիկ անուն կուտան, թոյլ եւ աննախանձայոյց կրօնաւորաց բարեկշիռ եւ զգուշական ածականը կուտան, որ սակայն, «անխոհեմութիւն չ'ընենք» ըսելով, անխղճօրէն մեղկութեան եւ անզգայութեան մէջ կ'իյնան: Կ'ուզեն այս կրօնաւորներն, որ թէ՛ մեղաւորին օգուտ ընեն եւ թէ՛ Հանելի լինին, թէ՛ մարդկային կրից դիմադրեն եւ թէ՛ գովեստներ լսեն, մարդու մը թէ՛ յանցանքը երեսը գարնեն եւ թէ՛ Հաւանութիւնն առնեն:

Բայց կարելի՞ է վերքի դանակ դպցունել եւ ցաւ չ'ազդել եւ ճիչ չ'Հանել: «Ճախճախտաւոր Հորցնել ուզողը գորտանց ճոճուալուն պիտի Համբերէ»,- կ'ըսէ առածը: Ո՛հ, չ'խարուիմք, եղբայրք. այն առաքելական նախանձաւորութիւնը, մեծահոգի, իմաստուն եւ անշահասէր նախանձաւորութիւնը, յորմէ թագաւորք կը սարսէին, եւ տիեզերք նորոգեցաւ, անոր Համար Հազուագիւտ է մեր մէջ, որովհետեւ պաշտօնի մէջ մենք մեր անձը կը փնտոնեմք՝ փոխանակ Աստուծոյ փառքն եւ մարդոց փրկութիւնը փնտոնելու: Արդէն այս պաշտօնի մտած օրերնէս մտքերնիս չենք դրեր, որ օգտակար լինինք, այլ կ'ուզենք, որ ամէն մարդ ծափահարէ, առաջի մարդկան մեզ պատիւ բերող բաներուն միայն ուշադիր եղեր եմք: Իսկ ո՞ր գործ, որ մեզ նախատինս եւ պզտիկութիւն Համարեր եմք, թէ եւ Աստուած նորօք պիտի փառաւորուէր, «ձախող եւ անյաջողելի բաներ են» ըսելով խուսափեր եմք: Կարծես թէ մենք մեզ օգուտ բերելու Համար պաշտօնեայ եղեր եմք: Առաքեալը փառք եւ նախատիք մէկ բան կը Համարէր, բաւական է, որ իւր առաքելութեան պարտքը կատարուէր, անկարելի կը դատէր թէ՛ մարդոյ Հանելի լինիլ եւ թէ՛, զմարդիկ փրկելով, Քրիստոսի ծառայ: Մենք կ'ուզենք, որ Պօղոս առաքելոյն չ'կրցած միացուցածը մենք միացնենք: Յիսուս Քրիստոս Փրկիչն մեր խաղաղութիւն չ'բերաւ, այլ՝ սուր. ճշմարտութիւնը, զոր խօսելու պաշտօնն ունիմք, Հանելի չէ աշխարհի, մանաւանդ թէ՛ Հակառակ է: Եթէ կ'ուզենք, որ մեր օրով Աւետարանն աշխարհի յարմարցունենք, եւ ճշմարտութիւնը Հակառակողներ չ'ունենայ, այս բան արդէն, Յիսուսի գուշակութեան Հակառակ լինելով, անկարելի է: Աշխարհ յաւիտեան թշնամի պիտի մնայ Յիսուսի եւ Անոր վարդապետութեան եւ պիտի բռէ միշտ, որպէս երբեմն աշակերտք սասցին. «Լուստ է բանդ այդ, ո՞վ կարէ լսել դմա» [Յովհ. Զ 61]: Աշխարհ միշտ այս բերանը կը գործածէ մեզ դէմ:

Եթէ առաքեալք սպասէին, որ քաղաքներ եւ աշխարհներ գոհութեամբ եւ ծափահարութեամբ ընդունէին Աւետարանը, աշխարհ Համօրէն այժմ կոռպաշտութեան մէջ կը լինէր: Մենք ալ մեր նախնիքներէն այս սուրբ Հաւատքը եւ վարդապետութիւնը ժառանգելու տեղ կոռպաշտութեան պղծութիւնները պիտի ժառանգէինք: Քրիստոսի աստուա-

ծութեան եւ վարդապետութեան մեծ եւ ամենապայծառ ապացոյցն այս է, որ միշտ եւ ամէն տեղ Հակառակութիւն կը կրէ, սակայն կը յաղթէ: Աշխարհք բոլոր Իրեն դէմ կ'ելլէ, բայց վերջ ամենայնի կը Հնազանդեցունէ: Ամբարտաւանութեան, Հպարտութեան, սուտ իմաստութեան եւ ամենայն մարդկեղէն կրից Հետ կը կոտի Ինք միայնակ՝ առանց զորութեան, առանց օգնականի, առանց պաշտպանութեան: Միայն շնորհաց եւ ճշմարտութեան զէնքով մարդկային բոլոր զագրութեանց աւերակին վրայ կ'ելլէ, կը Հաստատուի: Ուրեմն, թշնամութիւններէ եւ արգելքներէ մեր վախալը Հաւատքի պակասութենէ յառաջ կուգայ, քանի որ Հաւատքն արդէն մեզ ըսած է, թէ մեր պաշտօնին փառքն ու փոխարինութիւնն այդ բաներն են: Տեսէ՛ք, թէ սկիզբէն մինչեւ Հիմա Հոգւովն Աստուծոյ լցեալ պաշտօնեայներ միթէ Հակառակութիւն չե՞ն կրեր աշխարհի կողմանէ, միթէ առաքելոց պաշտօնին եւ նախանձայուգութեան յաջողներն նոցա Հարչարանաց եւ նախատանաց մի եւ նոյն տեսակն իրենց վրայ չե՞ն բերէր: Մեղաւորին Հետ խնայութեամբ վարուելով չէ, որ դարձուցեր եւ մաքրեր են, այլ՝ մարտնչելով: Սուրբն Պօղոս ահարկութեամբ բանին Աստուծոյ իշխաններ սարսեցուց աթոռոց վրայ: Մենք կը կարծեմք, թէ ուրիշ ճամբով պիտի յաջողիմք, ուստի մեծերը եւ զօրաւորները կը շողոքորթենք, սակայն սուտ է: Մեր զանցառութիւնն ու տկարութիւնը ծածկելու պատճառանք է: Հասարակ ժողովրդեան Համար ամէն խստութիւն կը գործածենք, բոլոր Համարձակութիւն եւ նախանձաւորութիւն կը շոռալենք, ազատօրէն եւ բարձրաձայն յանցանքներն երեսին կուտանք եւ կը դատապարտենք, ճշմարտութիւնն անուշցնելու կարելոր բարեխառնութիւնը կը մոռնանք, այլ ինչ որ գայ բերաննիս, թող կուտանք առանց երկիւղի, առանց դարձածքի եւ երբեմն իսկ առանց չափաւորութեան, ինչպէս կը պահանջէր ճշմարիտ նախանձայուգութիւնն եւ մոլորեալն ուղղելու ընկերասիրական պարտաւորութիւնը: Իսկ երբ մեծի մը գայ կարգը, «Լեզունիս եւ վարմունքնիս կը փոխենք», ինչպէս առաքեալը կը՛սէ [Յակ. Բ 1-9]: Ասոնց առջեւ չ'սիրած ճշմարտութիւններն կէս բերան ըսելու Հազիւ կը Համարձակիմք, ասոնց Հանրածանօթ զգուելի մոլորութիւնն այնքան զգուշութեամբ, թեթեւօրէն, կէս-կտուր եւ

բերաննէս թափթփելով կը յայտնեմք, որ բան մը չեն իմանար: Մեր նպատակը մոլորեալը Հար ճանապարհէն դարձնել չէ, այլ՝ չ'ցուցանել, մեր պաշտօնը դարձի բերել չէ, այլ՝ փայտիցով եւ փրկութեան խօսքն այնպէս խօսիլ, որ լսողն իրեն վրայ չ'առնէ: Այս ճամբան բոնող կարգաւորներն իրենք զիրենք կը Համոզեն, թէ մեծերէն Եկեղեցւոյն գալիք օգուտը նկատողութեան առնել պէտք է. որպէս թէ Եկեղեցին պահպանուելու Համար մարդկային նպաստի պէտք ունի, որպէս թէ մոլորութեանց մէջ թաղուած մարդիկ Աստուծոյ գործոյն օգտակար կրնան լինիլ, որպէս թէ մեծերուն կրից դէմ այս առաջին անգամն է, որ կրօնքը կոտի կը բռնուի, որպէս թէ մարդահաճոյութիւն եւ շողոքորթութիւն չէ ըրածնին, այլ՝ զգուշութիւն:

Ո՛չ, եղբարք, կրօնքը մարմինն եւ արիւնն շինուած յենարանի պէտք չունի. այնպէս վարուելու եմք, ինչպէս որ կպահանջէ մեր կարգին Հաւատարմութիւնը, ճշմարտութեան սէրը եւ քրիստոնէական խոհեմութեան կանոնը: Կրօնքն անզգոյշ եւ ծայրայեղ նախանձայուգութիւն չ'հրամայեր, բայց մարդկային երկիւղ, անձնասիրական թոյլ եւ շահադէտ նկատումներն ալ կը դատապարտէ: Ցարգենք մեծերն եւ կարողներն, բայց չ'գովենք նոցա մոլորութիւնն ու անբարոյականութիւնն: Մեծի եւ փոքու, կարողի եւ տկարի մէջ գթութեան եւ Հնազանդութեան յարաբերութիւնը մշակենք. մեծը գթայ եւ փոքրը Հնազանդի, կարողը օգնէ եւ անկարողը երախտագիտութիւնն յարգէ: Ո՛չ տկարները եւ ուսմիկ բազմութիւնը գգուելով երես Հաննելու եմք եւ ո՛չ մեծերը շողոքորթելով չափէ դուրս մղելու եմք: Աշխարհիս մարդիկ արդէն մեծերուն թոյն կը խմցունեն շարունակ գովեստներով, կ'ապականեն եւ կը կուրացնեն. մեր պաշտօնն ալ այս բանիս չ'գործածենք, այլ գոնէ մենք մեր խոհական եւ պատկառելի անկեղծութեամբ ճշմարտութիւնը տեսնելու մասին օժանդակենք իրենց: Եթէ կերպով մը մեծերուն Հետ մտերիմ յարաբերութեան մէջ գտնուեցանք, մտքերնիս դնելու չեմք, թէ արդեօք այս առիթը մեզ բաղդ մը շինելու միջոց կրնանք ընել, այլ մտածելու եմք միայն, թէ ի՞նչպէս կրնանք իրենց Հոգւոր փրկութեանն օգտակար լինել: Մեծամեծ մարդոց օգտակար լինելու միակ միջոցը գանոնք մեզ օգտակար չ'ընելն է. ասոնցմէ մեզ բարիք գա-

լուն փափագելուս պէս տկարութիւնն շողորթթել պիտի սկսինք: Եստ Հագուագիւտ է, որ մեծերուն մեզ ըրած բարիքը մեր տկարութեան եւ մարդահանոյութեան փոխարէնը չ'լինի: Երբոր ասոնք մեզ շատ բարիք ընեն, վախնալու ենք. երբոր գովեն, մտածելու ենք, թէ արդեօք ցածքա՞նք: Սոցա ընծայներն միշտ սուղ են մեզ, զի գրեթէ տուժիւք ճշմարտութեան եւ քահանայական արժանապատուութիւնը վրայ տալով Հարկ կը լինի գնել: Այս խօսքերնէս չ'հետեւի, թէ «մեծերը եւ կարող մարդիկը ճշմարտութեան անընդունակ են» ըսել կ'ուզեմ, քա՛ւ լիցի. ասոնք թէ եւ քիչ սովոր են ճշմարտութիւն լսելու, սակայն սովորական մարդոցմէ աւելի զգալուն են: Ասոնց շատն անոր Համար կը կորսուին, զի առջեւնին քացուած անդունդը ցուցնող եւ չ'իյնալու Համար ձեռք երկնցնող Համարձակ մանրը չ'գտնուիր իրենց մօտ, ապա թէ ո՛չ Հիմնապէս կրօնքը կը սիրեն, Աստուծմէ երկիւղ ունին, միայն քահանայ պէտք է, որ Հաւատարմութեամբ իրենց զրից ուղղութիւն մը տայ:

Նախանձայուցութեան Հոգին լուցնող մի ուրիշ սովորական արքիւրն ալ քահանայից բարոյականին աւրուած ըլլալն է:

Երբոր քահանային Հոգին մեղապարտ կիրքերով աղտողեալ լինի, անտարակոյս գօրութիւնը կը կորսնցնէ, չ'կրնար շարժիլ. չ'կրնար Համարձակիլ զայլս յանդիմանելու եւ յուղղութիւն բերելու: Երբոր մեք մեզէն կը սիրենք մեղքը եւ Հետերնիս կը պտտցունենք, մեր վրայ նախանձայուցութիւն կը մնա՞յ: Եթէ մեր կոչման Հոգին ժողովրդեան վրայ մեղքը տեսնելուն պէս պիտի զրգուէր, առաջ մենք մեր թշուառութիւնը տեսնելու էինք: Երբ անգամ մը ընտելանամք մեղաց, այլոց վրայ տեսածնիս զմեզ աւելի կ'ապականէ, քան կը տրտմեցունէ, աւելի մեր կիրքերը կը յուզէ, քան նախանձաւորութիւնը: Հանրային գայթակղութիւնք աւելի պատճառ կուտան մեր իսկ անապաշխար յարատեւութեան, մեր գաղտնի գարշութիւնը յաչս մեր կ'արդարանայ եւ, փոխանակ սրտերնիս ծակելու եւ ուժգնապէս տխրեցնելու, կը Հանդարտեցունէ, կ'ապահովցնէ, կրօնքի եւ զղջման բոլոր զգացմունքն արմատէն կը խլէ: Յաւալի՛ բան. երբ ի պաշտօնէ պարտք ունենամք Հաւատացելոց փրկութեան եւ ճշմարտութեան ճանապարհը քարոզելու եւ Հանրային ան-

կարգութեանց դէմ մաքառելու, ո՛հ, յայնժամ ո՛րպիսի ցրտութիւն, ո՛րքան սառնութիւն, ի՞նչ անհետեւական եւ քայքայեալ ձեռնարկութիւն: Ո՛չ, քահանայ եղբարք, մեր յանդիմանութիւնները պէտք չէ, որ մեր վարուց վրայ զմեզ ամչցունեն: Կշտամբելի վարքին յառաջ բերած սուտ նախանձայուցութիւնը թատերական խաղ մի է, յորում միայն իրական պաշտօնէին զեղծմունքն է եւ անտի՛ Եկեղեցւոյն զլիսին եկած գայթակղութիւնը: Ո՛չ միայն Աստուծոյ բանը կ'ունայնանայ, այլ եւ անարժանին Համար արժանաւոր եւ սրբակօծ քահանային նախանձայութիւնն ալ կասկածելի եւ անգօր կը լինի: Ոմանց վրայ տեսնուած մոլութիւնն արժանաւորաց վրայ ալ կը տարածէ Հասարակութիւնը. շինծու, ձեւական եւ պատիր կը Համարի ճշմարիտ նախանձայուցութիւնը եւ իրեն մեղապարտ ընթացքն արդարացնելու Համար նոյն իսկ յանդիմանողին վարքն իրեն փաստ կ'ընէ: Անհաւատութեան յաւիտենական նաքարատն այս է, անպատկառ գրիչներ իրենց ամբարշտական Հեգնութիւններն եւ զգուելի երգիծական գրոտածքներն այս աղով կը Համամեն: Հանրային պաշտօնեայն, որոյ բարքը խօսած ճշմարտութեան Հակառակ է, անշուշտ անհաւատը եւ անբարոյականը կը շատցունէ յոռի գիրքերէն աւելի: Ծճմարտութեան, պարկեշտութեան եւ սրբութեան ի՞նչ օգուտ կրնայ ընել երկդիմի, ապականեալ եւ ամօթահար սիրտը. թո՛ղ խօսի, որքան որ կ'ուզէ: Ի ծածուկ օծութիւն չ'ունին խօսքերը, անոր Համար դէպ ի սիրտ չ'երթար: Թո՛ղ գոչէ, թո՛ղ սրտմտի, թո՛ղ զայրանայ, որչափ որ կ'ուզէ, ինքը տաքնայ, բայց լսողը առջի սատոյցն է: Սիրտը սրտի միայն կրնայ խօսք Հասկցնել. նախանձաւորութեան բարբառն որքան ուժգին լինի, երբոր կեղծ է եւ նմանութիւն, բնաւ օգուտ չ'ընէր:

Միթէ Աստուած կը կամի՞ Իրեն գործիք ընել վասն կեանաց եւ փրկութեան ժողովրդեան այն կարգաւորն, որ արդէն ինք ոչ միայն մեռած, այլ եւ չորեքօրեայ Ղազարու պէս Հոտեալ իսկ է: Հոգին Սուրբ կը Հանի՞ խօսիլ այն բերանով, որ զագալից է, եւ մեղաւորն ու կեղծաւորը արդարութեան եւ սրբացուցման գործիք կ'ընէ՞: Ենորհք եւ բարիք կը պարգեւէ՞ այն պաշտօնէի ձեռօք, որ շնորհք եւ բարիք կը նախատէ: Սրբապիղծ պաշտօնեայ կը գործածէ՞ ընտրեալներ

և սուրբեր շատցնելու:

Եւ, եղբարք, այսպիսի անարժան պաշտօնեայն ի՞նչպէս նախանձայուզութիւն ունենայ եւ ի՞նչպէս իւր պաշտաման մէջ յաջողի, քանի որ, եթէ ուրիշ կողմանէ կանոնաւոր բարքով մէկն ալ լինի, գաղջ է, անյաղթելի խոչընդոտութիւն մը իւր ներսը կը կրէ. այս ալ ուրիշ պատճառ նախանձայուզութեան պակսելուն:

Այո՛, մեղաց ընդհանրացումն եւ սոսկալի ծաւալը չէ միայն, որ կարգաւորաց Համար երկիւղալի է: Որքան ըլլայ, փոքր են թուով այն մեղաւորք, յորս յայտնի, Համարձակ աստուածպաշտութեան սկզբունք եւ երկիւղածութիւն մարած լինին, զի Աստուած թոյլ չ'տար, որ Իւր Եկեղեցւոյն մէջ ամբարշտութիւն եւ զայթակղութիւնք այնքան յաճախեն: Կարգաւորին Համար աւելի երկիւղալին գաղջութիւնն եւ անհոգութիւնն է, որ կ'ոչնչացնէ ամէն ջանք:

Եւ յիրաւի, կարելի՞ քան է, որ նախանձայուզութեան սուրբ կրակով վառեալ ձեւանամք առաջի ժողովրդեան եւ շնորհաց կրակ բորբոքեմք ցրտացած եւ անզգայացեալ սրտից մէջ, քանի որ մենք մեր պարտուց գործնականին մէջ սառն կտրեր եմք եւ քնաւ գագացումն չունինք ո՛չ մեր եւ ո՛չ ժողովրդեան փրկութեան Համար: Եթէ մենք մեր պաշտօնն իբր սովորութիւն ձանձրութիւ եւ դժկամութեամբ կատարեմք, Հարկաւ ունկնդրաց վրայ ալ այն տպաւորութիւնները պիտի փոխադրեմք: Մեր պաշտօնն ինչպէս չ'զարթուցաներ ի մեզ Հաւատք եւ աստուածպաշտութիւն, նոյնպէս եւ՝ ունկնդրաց: Պաշտօնեայն սուրբ եւ ջերմեռանդ պէտք է լինի, որ աշխարհի, աստանայի եւ այսօրեայ բարուց ապականութեան յառաջ բերած արգելքներու դէմ նախանձայուզութեան, անդու ուշադրութեան, Համբերութեան եւ աշխատութեան Հրաշքներ գործէ: Դիրին քան չէ այս, զի Հակառակ կրակոտ նախանձաւորութեան եւ անդադար փութոյ պնդութեան՝ շատ անգամ ցաւով սրտի պիտի տեսնէ անյաջողութիւնը: Իսկ դու, յո՛յլ եւ ծո՛յլ գործաւոր, ի՞նչ յոյս կրնաս դնել քո թուլութեան եւ ծուլութեան վրայ, ի՞նչ արդիւնք կրնաս սպասել այն անդաստանէ, որոյ վրայ թոյլ եւ անզօր ձեռքերով կ'աշխատիս եւ, կարծես թէ, բանելու չես եկեր, այլ՝ Հանգիստ ընելու:

Եթէ սոսկական Հաւատացեալն գաղջ լինելուն Համար Աստուծոյ արքայութեան արժանի չէ, այլ սիրտ խառնող գաղջ ջրոյ պէս բերնէ դուրս պիտի գայ, ինչ պիտի ըլլայ, ուրեմն, գործն անհոգաբար կատարող քահանայն: Ո՛հ, Աստուած, որ այնքան նախանձոտ է Իւր պարգեւաց, ո՛րչափ պիտի զգուի, Եկեղեցւոյն Համար ի՞նչ անհանդուրժելի եւ ցաւագին պիտի ըլլայ տեսնել, որ փոխանակ ժիր, փութաջան, աշխատասէր եւ պաշտօնասէր քահանայի՞ գաղջ եւ դատարկապորտ քահանայ ունի, որ չ'կրնար Յիսուսի Զրիստոսի արքայութիւնն ընդարձակել, մեղաւորներ վերադարձնել, արդարներ քաջաւերել եւ պաշտօնին գործադրութեան մէջ միայն փառք եւ մխիթարութիւն որոնել:

Ստոյգ է, որ շատ անգամ երկչոտ, ճկուն եւ դիրաբեկ պարտաճանաչութիւնն ալ պաշտօններէ Հեռի կը պահէ կրօնաւորն. այս ալ վերջին աղբիւրն է նախանձայուզութեան պակսելուն:

Կարգաւորաց մէջ կան միշտ այնպիսիներ, որ չափազանց քաշուող են, խղճի յոռի փափկութիւն մ'ունին, իրենց արժանեաց վրայ չափազանց յոռետես են եւ պաշտօնին վսեմութիւնն եւ սրբութիւնն գործածելու մասին սխալ տրամադրեալ են: Եկեղեցին ասոնցմէ ալ օգուտ չ'տեսներ: Սոքա աւելի կ'ընտրեն առանձնութեան, աղօթքի եւ ուսման մէջ Հանդարտ եւ Հանգիստ նստիլ, քան՝ պաշտօնի ալեկոծ աշխատութեանց մէջ նետուիլ: Կը վախնան զբաղմանց վտանգէն, քայց չեն վախնար անպիտան կեանքէն: Համոզուեր են, թէ Հաւատացեալներն շինելու Համար աշխատութիւն Հարկաւոր չէ, այլ իրենց օրինակը բաւելու է: Օգտակար եղեր են կամ ոչ, Հոգեբնին չէ, բաւական է, որ անստգիւս՝ վարք մ'ունենան ժողովրդեան աչքին առջեւ: Մէկ խօսքով՝ կ'ուզեն, որ ինքեանք, իրենց Հոգւոյն փրկութեան Համար աշխատելով, ժողովրդեան փրկութեան Հոգ տարած ըլլալու իրաւունքն ունենան: Սակայն այս կարգի կրօնաւորներ կ'երեւի, թէ Աստուծոյ Հոգւոյն թելադրութիւնը եւ Հոգեւոր կոչման պարտքը քանի տեղ դնել չեն ուզեր: Պարտքերնին է ո՛չ միայն սիրել պարկեշտ առանձնակեցու-

* անստգիւս - անարատ, անթերի, կատարեալ, ստոյգ անկասկած

թիւն, պահել գերկիւղածութիւն, հեռի կենալ յաշխարհէ եւ ի պատրանաց նորա, այլ եւ՝ զգացմամբ հաւատոյ եւ ջերմագին աստուածպաշտութեան խիզախել ի գործ: Ո՛չ ապաքէն Միածին Որդին Աստուծոյ, թողլով զյաւիտենական հանգիստն, գոր կը վայելէր ի ծոցի Հօր, իջաւ յաշխարհ եւ մարդոց կեանք, ճշմարտութիւն եւ փրկութիւն վաստկցնելու համար դառնապէս աշխատեցաւ: Եթէ պաշտօնավարութեան մէջ բազմաշոյր Հրապարակի անհրաժեշտ վտանգներէ վախնալուն համար է, որ կը քաշուին, բուն այս երկիւղնին է, որ իրենց օգտակար պիտի լինի. ով որ երկիւղի եւ դողն ի դող կը կատարէ պաշտօնը, նա ապահով եւ անխալ կը կատարէ: Եթէ սուրբ եւ բարձր պաշտօնի գիրենք արժան չ'դատենուն համար է, որ կը քաշուին, ճիշդ այս դատման համար է, որ արժանապէս պիտի կատարեն. ով որ ինքզինք անարժան կը դատէ պաշտօնի, նա արժանապէս եւ ըստ Աստուծոյ կամաց կը կատարէ: Եթէ ուսման եւ առանձնակեցութեան առաւել ճաշակ ունենալուն համար է, որ կը քաշուին, ճիշդ այս ճաշակը կամ այս կանոնն է, որ իրենց պարտքը պիտի ճշդէ եւ կատարել տայ: Հանրային պաշտօնայ լինելնէս ետքը այլ եւս չենք կրնար մեր անձին համար միայն աղօթել: Այո՛, առանձնասիրութիւնը կ'ապահովցնէ կարգաւորին պաշտօնավարութիւնը, իսկ եթէ սոսկ դիրակեցութեան եւ հանգստեան համար է, ներելի չէ: Եթէ հանճար չունին կը կարծեն, եթէ համոզուած են, թէ օգտակար չ'պիտի լինին, եթէ իրենցմէ աւելի սուրբ ճարտար եւ արդիւնաւոր պաշտօնէի տեղի տալ խոհեմութեան պարտք կը համարին, ահա բուն այս համոզման համար է, որ անձնուէր պաշտօնէի աշխատութեան վրայ երկինքէն օրհնութիւն կ'իջնէ: Հոգւոց փրկութեան գործոյն մէջ Աստուած շատ նախանձոտ է, չուզեր, որ այս բանիս մէջ յաջողիլն մարդիկ իրենց վերագրեն: Ո՛րչափ Աստուծոյ ողորմութիւնը ժողովրդեան վրայ հրաւիրելու մէջ հաւատարմութեամբ ծառայեմք եւ նորա տնտեսութեան գործակցիմք, նոյնչափ պէտք է հաստատ համոզումն ունենամք, թէ «ծառայք անպիտանք եմք. գոր պարտէաքն առնել՝ արարաք» [Ղուկ. Ժէ 10]:

Վերջապէս, եթէ բնաւ տաղանդ չունին կը կարծեն, Հոգւոց փրկութեան բուն փափազը տաղանդներուն գերազանցն

է. այս փափազով լցեալ եւ բորբոքեալ սիրտը միշտ կը յաջողի, քան զամէն տաղանդ առաւել է եւ տաղանդի տէր կ'ընէ: Եթէ կարգաւոր մը գողտրիկ սէր հաւատացելոց վրայ եւ քահանայական նախանձաւորութիւն չ'ունենայ, որքան մեծ տաղանդի տէր ալ լինի, հնչուն պղինձէ եւ ղօղանջող ծնծոյէ տարբերութիւն չ'ունենար: Ժողովրդեան օգտակար լինելու բոլոր տաղանդը յայնժամ կ'ունենայ կատարեալ, երբոր ժողովրդեան փրկութեան սրտանց փափագի. այս բանիս մէջ է աւետարանական անսպառ գանձը, յորմէ երկնքից արքայութեան աշակերտեալ ամենայն դպիր հին եւ նոր բոլոր տաղանդ եւ կատարելութիւն կ'ստանայ: Կրօնաւորն թո՛ղ ինքզինք Եկեղեցւոյ եւ նորա գլխաւոր վարիչներուն ձեռքը յանձնէ. անոնք իրեն տաղանդն ու կարողութիւնն ինչպէս պէտք է, այնպէս կը գործածեն, ինք չ'պիտի դատէ իւր կարողութիւնը, այլ՝ անոնք: Պաշտօնը բազում եւ զանազան է ըստ տեսակին եւ ըստ տեղւոյն, իրեն յարմար պաշտօն կը գտնեն, եւ եթէ բնութիւնը շատ մը կարողութիւն զլացաւ իրեն, Աստուծոյ շնորհքն հարկ եղածը կուտայ: Եթէ եկեղեցական կարգապահութիւնն ինչ պաշտօն որ կը դնէ մեր վրայ, զայն չ'ընդունինք, այլ մեր պարտուց չ'կանչած տեղն երթանք, վրանիս ունեցած վստահութիւննիս եւ կարծեցեալ կարողութիւննիս զմեզ սխալներու մէջ կը ձգեն: Հոգեւոր պաշտօնէութիւնը ճաշակի եւ հաճոյքի գործ չէ, կարգի եւ կանոնի աստուածային պտուղ է: Պաշտօնեայն իւր խելքին եւ իւր հաճոյքին հետեւելու չէ, այլ՝ Հոգեւոր իշխանութեան հրամանին: Հպարտը կը ջանայ միշտ ինքզինք բացառիկ բան մ'ընել, իսկ խոնարհը հասարակաց ճանապարհը կը սիրէ, զի մարդս հպարտութեան խորտակումը ինքզինք հասարակաց հետ խառնելով կը յաջողի ձեռք բերել:

ԱՇԽԱՐՀՈՒՐԱՅՈՒԹԻՒՆ

Հոգեւոր պաշտօնեայն, ըստ օրինակի Յիսուսի Ջրիստոսի, պարտաւոր է նմանիլ մարդոց, նոցա բնական տկարութեամբն զգածուիլ, տեսանելի հրեշտակի պէս մարդկութեան առաջնորդել, ինչպէս Տուրիա Երիտասարդին Ռափայէլ հրեշտակն առաջնորդեց, բարբով, վարբով եւ կերպաւոր

րութեամբ նմանիլ ամենուն եւ հետեւին ուտել-խմել ձեւացնել, բայց ի ծածուկ հաւատոյ եւ բարեպաշտութեան «անտեսանելի կերակրով» սնանիլ. «Յամենայն աւուրսն, յորս յայտնի էի Ես ձեզ, ոչ կերայ եւ ոչ արբի, այլ իբրեւ տեսիլ տեսանէիք» [Տովբ. ԺԲ 19]:

Քահանայք անկարելի է, որ մարդոց մէջ չ'մտնեն եւ չ'կենակցին. պաշտաման հարկը կ'ստիպէ յարաբերութիւն ունենալ: Եթէ աշխարհային բոլոր առնչութիւն խզել ուզեն, առաքելոյն խօսքին համեմատ աշխարհքէ բոլորովին դուրս ելլելու են [Ա Կորնթ. Ե 10]: Բայց այնպէս չէ. շնորհք ունեցող քահանայն աշխարհէ չ'փախչիր, այլ կը կուրի, որպէս զի յաղթութիւն շահի: Երբայցեցուց կրօնքին մէջ ալ քահանայք ցանեցիր սփռեալ եւ տարածեալ էին բոլոր ցեղերուն մէջ, որ կարծես ցոյց տալու համար էր, թէ քահանայն ժողովուրդ ի միասին բնակել եւ իրարու մէջ խառնուիլն հարկաւոր է: Եւ արդարեւ, քահանայն ոչ միայն պաշտօն պիտի վարէ ժողովրդեան մէջ, այլ եւ տիպար պիտի լինի բարոյականի եւ հայելի ուղղիչ՝ առաջի աչաց ժողովրդեան:

Եթէ Հոգեւորականին յաճախ ելումուտն ի ժողովրդեան վասն շինութեան ժողովրդեան է, գերազանցապէս արդար է, եւ բնաւ ընելիք չ'կայ: Բայց, դժբաղդաբար, այսպէս չէ. շատերն իրենց աշխարհասիրութեան համար կ'երեւին եւ կը շրջին այսր եւ անդր եւ մտած-ելած տեղերնին, փոխանակ Հոգեւոր օգտի գայթակղութիւն կը ցանեն: Կը թողուն իրենց սրբազան գործն, հովութիւն եւ առաջնորդութիւն, կը նետուին պատրանաց եւ կործանարար խռովութեանց մէջ, սնտոյի, վայրաբարչ եւ աշխարհասէր ճաշակով եւ կենցաղի կ'երթան զբօսանքէ ի զբօսանք, քաջքրուք պատշաճութենէ՝ յանօգուտ եւ ծանրածանր զբաղմունք, զբաղմունքէ՝ ի վտանգ, վտանգէ՝ ի մեղս:

Հոգեւոր պաշտօնէին աստիճանի սրբութեան եւ ծանրութեան հետ բնաւ երբեք չեն միարանիր աշխարհային կեանք, զբօսանք, առեւտուր եւ շատ մը ըստ երեւութիւն անմեղ նկատուած անօգուտ ձեռնարկներ, քացատրեմ:

Եկեղեցական պաշտաման Հոգին է առանձնութիւն, աղօթք, հեծութիւն, աշխատութիւն, փոյթ, գիտութիւն եւ աստուածապաշտութիւն: Աշխարհային յարաբերութեան եւ

կապակցութեանց մէջ այս ամէն ազնիւ իրաց Հոգին կը խեղդուի եւ կը մարի:

Քահանայական օծումն կարգաւորը կը նուիրագործէ եւ, անջատելով ամէն աշխարհային կապանքներէ, յատկապէս կը զործածէ ներս, դուրս՝ միայն եւ միայն այն բաներուն, զոր կրօնքը կը պահանջէ: Ով որ անգամ մը քահանայութեան կը կոչուի եւ կ'օծուի, աստիճան մը կը դադրի քաղաքացի եւ հասարակաց անդամ լինելէ: Թէպէտեւ ուրիշ մարդոց պէս հանրային պարտքերով կապուած է պետութեան հետ, սակայն որոշ էութիւն մ'է Հոգեւոր ազգի, Հոգեւոր թագաւորութեան եւ քահանայութեան պատկանեալ, որուն վրայ կը տիրէ տարբեր օրէնք, ուրոյն դաշն եւ քացառիկ պարտաւորութիւն: Հնազանդութեան եւ հպատակութեան կողմանէ օրինաւոր իշխանութեան եւ պետութեան անդամ լինելէ չ'դադրիր, այլ, մանաւանդ, իւր հաւատարմութեան գործովն օրինակ պիտի տայ Հնազանդութեան եւ կայսերն կայսեր տալու աւետարանական վարդապետութեան: Ժողովրդային հասարակորդութեան անդամ է, բայց պաշտօնեայ չէ: Կարգաւորը միայն սուրբ խորհրդոց պաշտօնեայն է, տունը՝ տաճարն է, պատուոյ ակումբը Սեղանն եւ խորանն է, բարեպաշտական եւ ընկերսիրական գործեր՝ պետական տուրքը եւ հանրային ծառայութիւնն է, ի տաճարի պաշտամունք եւ երգեցմունք՝ Հրապարակային զուարճութիւնքն են: Ասոր համար է, որ պետութիւնը կարգաւորէն տուրք չ'առնէր եւ նիւթական հասարակ ծառայութիւն չ'պահանջէր, ընկերութեան մէջ չ'առնէր, այլ կը նկատէ զատ դասաւորութիւն ի միւս քաղաքացեաց, քաղաքային կենաց յատուկ պարտքերէն եւ ենթարկութիւններէ ազատ կը ճանչէ, կարգաւորին վրայ ունեցած իրաւունքներէն ետ կը կենայ եւ կը թողու, որ բոլորովին սուրբ եւ աստուածային գործոյն յատկանայ: Կը յարգէ Հոգեւոր պաշտօնին պահանջած առանձնութիւնը, կ'ընդունի Յիսուսի Զրիստոսի նուիրուած լինելնուն խորհրդաւոր կնիքը եւ հանրային ծառայութեանց փոխարէն ուրիշ բան բնաւ չ'պահանջէր, այլ՝ միայն աղօթք եւ Հոգեւոր ընծայատարութիւն առ Աստուած:

Ուրեմն, ամենայն ինչ սուրբ է կարգաւորին վրայ, եւ զատուած է բոլորովին ի հասարակ սովորութեանց: Լեզուն

միայն աստուածային իրաց վրայ պիտի խօսի, ինչպէս աստեղծողն կ'ըսէ. «Խօսեցի իբրև զԱստուծոյ պատգամս» [Ա Գետր. 7]]: Ձեռքերն ուրիշ ոչ ինչ պիտի գործեն, բայց միայն աղօթք եւ ընծայ պատարագի մատուցանել: Խաղաղութան, մարդկեղէն գործք քահանայի սուրբ աստիճանը եւ օծութեան պատիւը կ'անարգեն: Աչքերը միայն կրօնական առարկայներ պիտի տեսնեն, որպիսիք են՝ տաճար, Աեղան, սուրբ արարողութիւնք. ուրիշ կողմ նայելուն պէս կը բլշանան, խորանին ներքին կողմը մտնելու եւ Աստուծոյ մենծվայելչութիւնն ու փառքը դէմ յանդիման տեսնելու իրաւունքը կը կորուսանեն: Վերջապէս, քահանային բոլոր անձը կրօնական առարկայ է, զոր պէտք է միշտ շրջապատեն յարգանք, ծանրութիւն եւ բարեվայելչութիւն: Վրան նայողը պէտք է այնպէս նայի, թէ առջեւ կեցածը կրօնապէս մի տեսակ սրբազանութիւն է:

Առաջին այն դարերուն, յորս քրիստոնէութիւնը կայսրութեանց վրայ տիրեց եւ հրքան ընդարձակութիւն գտաւ, դժբաղդաբար այնքան թուլացաւ, եւ առաքիլութիւնը քրիստոնեայ ընկերութեան մէջ. դժուար թէ գտնէր ինքեան ապաստան, եկեղեցականք եպիսկոպոսարանաց մէջ միայն կրնային ապահով լինել եւ աստի ի Հարկին միայն օգտակարապէս դուրս կ'ելլէին: Իսկ այժմ, ցաւալի՜ է յոյժ, որ եպիսկոպոսք անգամ, շատ քիչ բացառութեամբ, իրենց սրբազան մենարանի մէջ չեն գտնուիր. Հրապարակի եւ առանին սովորական Հոգեբով եւ զրօսանքներով զբաղեալ լինելէ զատ ամէն խոսովութեանց, յուզմանց, երկպառակութեանց մէջ կը տեսնուին: Աստուծոյ մարդերը մարդիկ աշխարհիս եղեր են, երկնաւոր խորհրդոց մատակարարներն՝ մարդկային կրից վարիչներ: Ժողովրդեան Հոգեւոր եւ յաւիտենական շահերն մոռնալէ զատ՝ ասոնցմով զբաղելն նուաստ բան կը Համարին, Հոգւոց շինութեան Հոգեբով պարապիլն ստորին տաղանդի գործ կը սեպեն: Ժամանակաւոր իրաց խնդրովք զբաղելն իրենց մեն փառքն ու պարծանքը կը նկատեն, սքեմաւոր կրօնաւորի էական Հանգամանքն ամայի մենաստանաց մէջ պարապ թողլով՝ զուրիս ծածկելու վեղարով միամիտները կը խաբեն եւ Հրապարակի վրայ բացզուրիս ամբոխէն աւելի Համարձակ աշխարհաւէր դարձած են:

Քահանային պաշտաման Հոգին, զարդն եւ էական պարտաւորութիւնն աղօթքն է. առանց ասոր ո՛չ պաշտօն կրնայ կատարել եւ ո՛չ Հաւատացելոց օգտակար լինել: Սերմանէ, բայց Աստուած չ'աճեցուներ. կը խրատէ, բայց ազգեցութիւն չ'ընէր. զԱստուած կը փառաբանէ, բայց սիրտը Հետ չէ, եւ շրթանց ծայրի կը փառաբանէ. ի մի բան՝ առանց աղօթքի քահանայն անՀոգի եւ անկենդան ուրուական մի է, որոյ բոլոր սուրբ, արդիւնաւոր եւ Հոգեղէն պաշտօնավարութիւնն անշունչ մեքենայի բռնավար շարժմունքէն երբէք տարբերութիւն չ'ունենար: Աղօթքն է, որ քահանայն իւր պաշտօնին մէջ պիտի գորացնէ եւ յաջողութիւն տայ, աղօթքն է, որ պիտի մխիթարէ զքահանայն իւր աշխատակից գործունէութեան մէջ, ապա թէ ո՛չ՝ զուր կը ջանայ, շուտով կը յոգնի, շատ կը նեղուի եւ բնաւ քաղցրութիւն չ'զգար բրած աշխատութենէն:

Աղօթքը քահանային Համար աննահանջելի պարտաւորութիւն է, սակայն աղօթելու Համար կը պահանջուի մաքուր միտք եւ Հոգւոյն տեսութիւնը մթազնոց վտանգաւոր երեւակայութենէ ազատացեալ Համարձակ միտք, կը պահանջուի միտք՝ զարգացեալ սուրբ տեսութեամբք եւ պարապեալ յօրէնս Աստուծոյ: Աղօթելու Համար կը պահանջուի Հանդարտ սիրտ, որոյ ամենէն բուն զգացմունքը պէտք է լինի Աստուծոյ բարութեանց վրայ երախտագիտութիւն զգալ եւ զԱստուած բացարձակապէս սիրել: Կը պահանջուի սիրտ՝ քաջընտել երկնային խնդրոց, սիրտ՝ երկիրւած, սիրտ՝ փափուկ զուարթուն, սիրտ՝ ասեցող արտաքին օտարոտի տպաւորութեանց, սիրտ՝ միշտ Հատամուտ եւ զեգբող ի նորագումն մարդկային տկարութեանց, սիրտ՝ միշտ մտադիր Աստուծոյ Հետ ընտանի եւ մտերիմ յարաբերութիւն մշակելու:

Արդ, Հոգեւորականին այս տպաւորիչ վիճակը կարելի՞ է Համաձայնեցնել զրօսասէր եւ աշխարհածուրբ բարոյից Հետ, կարելի՞ է Հանրային խաթկանաց, մարդկեղէն ակնկալութեանց, պահանջանաց եւ շահուց պատաղեալ ղեղեկոտ մտքով եւ սրտով Յիսուսի Քրիստոսի առջեւ իյնայ եւ աղօթել, կարելի՞ է զգուելի երեւակայութեամբ խճողեալ զլիտով կրօնի գերազանց ճշմարտութեանց վրայ խոկալ, կարելի՞ է Հոգւոյն ներքին խաղաղութիւնը տակն ու վրայ ընող աշ-

խարհային խռովութենէն ուղղակի Սեղանոյ առջեւ երթալ եւ անդանօր աղօթել վասն անձին եւ վասն ժողովրդեան, Աստուծոյ բարկութիւնը ցածուցանել եւ աշխարհի մոլորութեանց վրայ արտասուել, որոց քիչ ժամանակ յառաջ մասնակից էր եւ կը ծափահարէր: Անգամ մը քահանային վրայէն աղօթասիրութեան հոգին հեռանալուն պէս Աստուծոյ Հետ քաղցր եւ մտերիմ յարաբերութիւնն իւր ողեպարար ազդեցութիւնը կը կորսնցնէ, աղօթքը կը լինի առերեւոյթ եւ ձանձրացուցիչ բան մը, եթէ չ'ամաչէ բոլորովին դադրեցունել, գոնէ պիտի ջանայ կարճեցնել, տակաւ առ տակաւ պիտի կորսնցնէ աղօթելու թէ սովորութիւնը եւ թէ ախորժակը, պիտի ցամքի, ցնդի ամէն ազնի զգացումն, եւ յայնժամ ո՛չ թէ ժողովրդեան համար պիտի չ'կրնայ աղօթել, այլ եւ՝ ո՛չ իսկ իրեն անձին համար: Պաշտօնը ծանրաբեռնութիւն մը պիտի լինի իրեն, աշխարհի պատրանաց եւ հեշտութեանց անձկանօք պիտի փափագէ, սոցա մէջ գոհացումն պիտի որոնէ՝ փոխանակ գտնելու եւ տրտմելու:

Հոգեւոր պաշտաման հոգին է հեծութիւնը: Քահանայն այն հրեշտակն է խաղաղութեան, որ կը պարտաւորի, ըստ մարգարէին բանի, դառնապէս ողբալ, թէ ինչո՞ւ արդարութեան ճանապարհներն քայքայուած եւ գոցուած են, եւ թէ ինչո՞ւ մարդիկ դէպ ի կեանս առաջնորդող ճանապարհը չեն քալեր. «Հրեշտակք... լայցեն դառնապէս եւ խնդրիցեն զխաղաղութիւն, զի հատան ճանապարհք նոցա» [Եսայի ԼԳ 7-8]: Այո՛, միշտ պարտաւոր է քահանայն ցաւած սիրտ կրել, միշտ հեծել եւ հատաչել, թէ ինչո՞ւ գայթակղութիւնք եւ մեղք կ'անպատուեն զԵկեղեցին եւ ամբարշտաց ծաղր ու ծանակ կ'ընեն: Մէկ խօսքով հոգեւոր պաշտաման հոգին է այն հոգին, որ ըստ Աստուծոյ կը բարեխօսէ վասն սրբոց անմոռնչ հեծութեամբ [Հռովմ. Ը 26]: Սամուէլ Սաւուղի անկամանէն յետոյ քաշուեցաւ եւ մնացած օրերն, կ'ըսէ Սուրբ Գիրքը. այս թագաւորի տխուր վախճանին վրայ լալով ժամանակ կ'անցունէր: Քրիստոս՝ առաջինն եւ հեղինակն հովուաց, երուսաղէմացոց թանձր կուրութեանն համար, Երուսաղէմի վերահաս կործանումը միտքը բերելով, լացաւ: Մեր աղիք, առաքելոյն նման, պէտք է գալարին ժողովրդեան թշուառութեան եւ անկարգութեանց վրայ: Մօր սիրտ պէտք է ունենանք վրանին. Սողոմոնի ատեանն ելած

խկական մօր նման պէտք է մեր գորովն ու գութը շարժի, մեր արինը զրգուի, երբ կը տեսնենք, որ խաւարի իշխանը կը բանայ մեր Եկեղեցւոյ զաւակաց շնորհական կեանքը եւ, մէջ տեղէն յերկուս ճեղքելով, կէսն աշխարհի, կէսն ալ Յիսուսի Քրիստոսի կը բաժանէ: Այո՛, ցորչափ աշխարհիս վրայ մեղաւորներ կան եւ կը կենան, քահանայից բաժինն է սուգ եւ տրտմութիւն: Յորչափ Իսրայէլի որդիքն անապատի մէջ կը ցատկեն, կը խաղան, իրենց հայրերուն Աստուածը կը մոռնան եւ անմտաբար ոսկի հորթի առջեւ կ'երկրպագեն, մենք՝ ճշմարիտ Մովսէսներս, լեռան վրայ պէտք է հանդերձնիս պատառնք, սրտերնիս Աստուծոյ առջեւ կտորենք եւ մեր ժողովրդեան գլխին գալու նդովքն եւ պատիժ մեր անձին վրայ պաղատումք: Քահանային արտասուքն է ժողովրդեան մեղաց մշտնջենաւոր քաւութիւնն: Աշխարհք պիտի խնդայ, կ'ըսէր Քրիստոս աշակերտաց. աշխարհի որդիք խաղալով, պարելով կ'երթան դէպ ի անդունդ, ցնծումն եւ խաղ անոնց բաժինն է, իսկ ձեր բաժինը տրտմութիւնն է: Աշխարհ, ուր կը զրկուիք, ձեր համար միշտ տեսարան ցաւոց եւ հեծութեանց է եւ եթէ չ'հալածէ զձեզ, եթէ ի խաչ եւ ի կախաղան չ'հանէ իսկ, նոցա ապականութիւնը բաւական է մինչեւ ի մահ զձեզ ի սուգ եւ ի դառնութիւն համակել. «Լացջիք եւ ողբասջիք դուք, եւ աշխարհ խնդասցէ» [Յովհ. ԺԶ 20]:

Արդ, տրտմութեան եւ հեծութեան հոգին կրնա՞յ միաբանիլ աշխարհասիրական ընդունայն յարաբերութեանց հետ: Կը հարցունեմ ինչ բանի վրայ կը դառնան, կ'աղաչեմ, ըսէք. աշխարհիս ամենէն կարեւոր զբաղմունքներն եւ կենցաղավարութիւններ. ո՛չ ապաքէն երկրաւոր եւ սնտոի իրաց վրայ. կարելի՞ բան է մէջը գտնուիլ ու չ'տեսնել, չ'համեմատել եւ չ'մեղսակցել: Դիցո՞ւք, թէ բնաւ չ'մեղսակցեցաւ, այլ միայն տեսաւ. քահանային աչքն ընտելանալ պէ՞տք է այնպիսի առարկայի, որ անպատճառ մի՞նչի սիրտը պիտի երթայ եւ ծակէ եւ անհանգիստ ընէ: Եկեղեցւոյ առաջին հայրերն թոյլ չէին տար քրիստոնէից, որ երթան, ներկայ գտնուին սրամարտի խաղերուն. ինչո՞ւ՝ որովհետեւ չէին կրնար հաւատալ, թէ Յիսուսի հեգութեան եւ տիեզերական սիրոյն աշակերտք կրնան անմեղութեամբ նայիլ դժբաղդներուն արեան եւ մահուան վրայ, այլ անշուշտ, ան-

գուժ տեսարանին վրայ նայելով, պիտի սովորէին անտարբեր լինել, մինչդեռ իրենց Հաւատքը կը պարտաւորէր զիրենք չորտմել եւ Հեծել նոյն դժբաղդ զոհերու յախտեանկան կորստեան վրայ:

Աշխարհք այս բարոյական սրամարտի ասպարէզն է. կարելի՞ է, որ քահանայն՝ Հոգւոց Հովին եւ Յիսուսի Քրիստոսի փրկարար սիրոյն գործակիցն, առանց ամաչելոյ այս տեսարանին վրայ նայի, յորում մարդիկ զիրար կ'սպանեն թուլութեան եւ Հեշտախտութեան անանցումներով, զիրար կը պատառեն զրպարտութեամբ, զիրար կը կործանեն զգուելի օրինակաց Հեղինակութեամբ: Փոխանակ արիւն արտասուք լալու՝ կրնա՞յ զքօսանքով ժամանակ անցունել: Սակայն անկարելի է, որ քահանայն աշխարհի այս վիճակը սոսկ իբրեւ տեսարան դիտէ, անպատճառ պիտի խառնուի եւ պիտի Համաձայնի: Որովհետեւ աշխարհասիրաց մէջ քննիչ դատաւորի կծու եւ դաժան դէմքով չ'կրնար կենալ եւ այլոց Հաճոյքին արգելք լինել, խրատ տալու տեղն ալ չէ: Եթէ թեթեւ յանդիմանութիւն մ'ընէ, ինչպէս պաշտօնն ալ կը պահանջէ, ըստ որում արդէն մէջերնին գտնուիլն անպատեհ էր, կ'ըսեն երեսին. «Դուն ի՞նչ բան ունիս մէջերնիս, այս քու տե՛ղդ է: Եթէ մեր ըսածն ու ըրածը այնքան գէշ բաներ են, դուն ինչո՞ւ նստեր, կը դիտես: Եթէ մեր ընկերութենէն չես կրնար անցնիլ, ատելու չես: Չմեզ յանդիմանելու տեղ աւելի լաւ կ'ընես, եթէ քաշուիս, Հեռանաս»: Այո՛, կարելի չէ յանդիմանել: Ճար չ'կայ, անպատճառ պիտի Համաձայնի եւ ո՛չ միայն պիտի Համաձայնի, այլ եւ նոյն խաւարին գործոց զխաւոր դերակատարը պիտի լինի: Ո՛ր ընկերութեան մէջ որ գտնուի մարդ, նորա Հիմը կազմող կենցաղը Հարկաւ պիտի օրինակէ: Ինքն իրեն առանձին չ'կրնար մնալ, կը ձանձրանայ: Չ'կրնար բացառիկ դիրք մը բռնել եւ արտասովոր օրինակ մը դառնալ այն ընկերութեան: Ուստի այսօր կը յարմարի, վաղիւ ինքն իր կողմէն առիթ կը փնտռէ, միւս օր բոլորովին կը տաքնայ եւ ինքզինք թող կուտայ բոլորովին ընտելանալու: Աստուծոյ ժողովուրդը, քանանացւոց Հետ արգիւնալ ընտանութիւնն Հաստատելով, օրինակեց կոպաչաշտական բարքը: Արդէն աշխարհասիրութեան ճաշակ ըսուածը աշխարհայնոց նմանելու գաղտնի ցանկութիւնն է. կապակցութիւնը սովորաբար յօժարու-

թեանց Համաձայնութենէն յառաջ կուգայ: Յակովբայ ընտանիքն, եգիպտացիներէն միշտ մեկուսի կենցաղով ապրելու Համար, գատ Հողի վրայ ընակութիւն Հաստատեց Յովսեփայ խորհրդով. զի բոլորովին Հակառակ էր բարքերնին. Յակովբայ որդիք կենդանիները Աստուծոյ կը զոհէին, եգիպտացիք կենդանիներն Աստուծոյ տեղ կը պաշտէին: Քահանայն սոյնպէս աշխարհի մէջ գրեթէ ինքնուրոյն բարոյականով ժողովուրդ մ'է, զի սա մարմնոյ կիրքեր Աստուծոյ զոհ կուտայ, իսկ աշխարհ կպաշտէ: Քահանայն այս ցանկը քակելուն պէս կամ Գեսեմայ երջանիկ եւ աստուածապաշտ Հողէն դուրս ելնելուն պէս կոպաչաշտեց երկիր կ'իյնայ եւ անոնց պաշտածը ինքն ալ պիտի պաշտէ: Բոլոր ապահովութիւն եւ բարուց տարթերութիւնը պահպանելուն Հնարքը գատուած կենալուն մէջն է: Ծատ կարգաւորներ այս կանոնը չ'պահելուն Համար է, որ ոչ միայն բոլորովին աշխարհականի բարք ու բերան կը գործածեն, այլ եւ կը գեբազանցեն իսկ:

Աշխատութիւն կարգաւորին պաշտօնին Հոգին է: Քահանայութիւնը դժուարատար մի աստիճան է: Եկեղեցին այգի է, անդաստան է, Հունձքը Հասած արտ է, շինուելիք շէնք է, ամէն օր ծառայութիւն եւ շարունակ նոր անումն կը պահանջէ: Սուրբ զինուորութիւնն է, փոյթ, յոգնութիւն, աշխատութիւն, անքթիթ զուարթամտութիւն եւ անոնց յարակից ամէն պայման անպակաս Հոգացուելու են: Որպէս առաջին մարդն ի դրախտի, նոյնպէս եւ քահանայն յեկեղեցւոյ դրուած է «ի գործել եւ պահել»: Ասոր Համար է, որ քահանայութիւնը ձեռնադրութեամբ կը տրուի յառաջին ժամանակաց անտի: Հրապարակէն դատարկապորտները չէին ժողվեր եւ անոնց ծուլութիւնն եւ անյաջողականութիւնը պատուելու Համար քահանայ ձեռնադրեր, եւ կամ եթէ ջանասէր եւ յաջողակ վկայեալ մարդոց վրայ ձեռք դրուեր է, Հովուական ծանրաբեռնութենէ ազատելու Համար չէ, այլ՝ գործածելու Համար: Վերջապէս, Եկեղեցւոյ աստիճաններն լոկ պատուանուններ չեն, այլ՝ աննահանջելի գործակալութիւն:

Քահանային բոլոր ժամանակը Հաւատացելոցն է: Եթէ այս ժամանակէն մաս մը սնտոյի եւ պարապ յարաբերութեանց վատնէ, եթէ կարեւոր Հանգիստէ գատ միւս բոլոր

օրերն եւ վայրկեաններն իւր ժողովրդեան գործածելու տեղ խաղի եւ զքօսանքի գործածէ, առաջի Ահեղ Դատաստանի Աստուծոյ պարտաւոր կը մնայ: Օծմամբ եղած է Հանրա-
յին պաշտօնեայ, ուստի նորա անձը, գործը եւ բոլոր կարողութիւններն ժողովրդեան են: Նուիրական Հաստատութիւն մ'է, որոյ սեպհական տէրը Հաւատացեալք են: Քահանայն միայն աւանդապահն է ժողովրդեան սեպհականութեանց, իր ուզած կերպովը չ'կրնար գործածել, կը պարտի վճարել միշտ Եկեղեցւոյն եւ անոր զաւակաց: Ժողովուրդը ո՛չ գոք իւր պաշտօնէից կարգ կ'ընդունի նորա օգտին Համար, այլ բացարձակապէս իրեն օգտին Համար միայն, իրեն Համար լինելիք աշխատութեանց եւ պաշտամանց Համար: Կարգաւորը ծառայելէ դադրելուն պէս պատիւէն եւ կարգէն կ'իյնայ, ժողովրդեան գործոյն չ'աշխատելուն պէս կարգաւոր չ'է: Այն կարգաւորն, որ վայրապար եւ ամենաչնչին յարաբերութեամբք միշտ անպատեհ եւ շատ հեղ վտանգաւոր զքօսանքներով կը վատնէ մի այնպիսի ժամանակ, զոր նախախնամութիւնն Աստուծոյ ի յաւիտենից ժամանակաց սահմանած էր գործածուելու վասն ընտրելոց եւ վասն Եկեղեցւոյն, աշխիքն՝ մեղաւորը դարձնելու, տկարը Հաստատուելու եւ արդարները քաջալերելու, այսպիսի անհոգ եւ դատարկ քահանայն իրեն դատարկակեցութենէն յառաջ եկած բոլոր վնասուց միակ մեղապարտն է:

Եւ յիրաւի, կը վայլէ՞ մեզի տունէ տուն, ժողովէ ժողով, դատարկապորտութենէ ի դատարկապորտութիւն շարունակ վայրայածիլ անզգայբար, մինչդեռ մեզ նման ուրիշ կարգաւորներ, իրենք գիրենք տաժանելի աշխատութեան տուած, կ'զբաղին եւ, տարիքնին լեցուած, յոգնած եւ առողջութիւննին վրայ տուած՝ իրենց նշխարեալ կենաց մինչեւ յետին ուժն անզամ կը նուիրեն եւ իրենց ժողովրդեան Հաւատքին ամէն բան կ'ուզեն զոհ տալ: Կը վայլէ՞, կ'ըսեմ, մեզ պարապ կենալ եւ ոչ միայն պարապ, այլ եւ՝ սոսկական մարդոց իսկ չ'վայելիք զքօսանքով ժամանակ անցունել: Միթէ մենք ալ Աստուծոյ մարդիկը չե՞մք, Աստուծոյ կամաց թարգմաններն չե՞մք, ժողովրդեան մէջ Քրիստոսի առաքեալները չե՞մք. ինչո՞ւ կը մոռնանք մենք մեր պաշտօնը, մեր շահերը, մեր պատիւը, մեր եւ Աստուծոյ փառքը:

Աշխարհիս վրայ ամէն վիճակ իւր պաշտօնն ու պարտ-

քերն ունի: Քաղաքապետ, զինուորական, ընտանեաց Հայր, վաճառական, արհեստաւոր եւ քաղաքացիութեան այլ եւ այլ սեռի անդամք առհասարակ, անդադար զբաղմունքներով պաշարեալ, իւրաքանչիւրն իւր սեպհական տաժանելի գործոյն վրայ ինկած, ժամերով, օրերով, տարիներով կ'աշխատի: Կարգաւորի՞ն միայն ներելի է պարապ նստիլ, որոյ վայրկեաններն յաւիտենական զին են վասն Եկեղեցւոյ, որոյ պարտքերն աւելի ծանր եւ անհուն են, որոյ ջանքերը պէտք է այնչափ աւելնան, ո՛րչափ մարդոց մէջ մոլութիւնք կ'աւելնան: Այո՛, քանի որ աշխարհի վրայ մեղաւորները պէտք ունին դարձի գալու, տգէտները՝ ուսանելու, ի Հաւատս տկարացեալքն՝ Հաստատուելու, թշուառները միխթարուելու, անկրօն եւ անհաւատ մարդիկ՝ յաղթահարուելու, կրնա՞յ քահանայն ժամանակ գտնել զքօսանքի եւ անօգուտ ընկերակցութեանց: Պարապ նստելու՞ Համար քահանայ եղեր ենք, մինչդեռ մեր անձին նկատմամբ որչափ ճիշդ եւ խիտ լինիմք, տակաւին չեմք բաւեր, որպէս արժանն է լիով կատարել պարտքերնիս: Տեսէք Յիսուս Քրիստոս, Գլուխն եւ Օրինակ քահանայութեան. ի՞նչպէս Սամարիոյ ջրհորին զլուխը կը մոռնայ յոգնած, քրտնած եւ քաղցած լինելը եւ ի՞նչ պատասխան կուտայ, երբ աշակերտները կը կանչեն որ քիչ մը բան ուտէ. «Իմ կերակուր այն է, զի արարից զկամս Այնորիկ, որ առաքեացն զիս» [Յովհ. Դ 34]: Կը տեսնէ արտորայքն սպիտակացած, հունձքը Հաստանացած եւ, բնական այս տեսարանէն միտքը դարձնելով այն վիճակին, յորում Հօր Աստուծոյ գործաւորներուն եւ մշակներուն մեծ կարօտութիւն կայ, կ'աշխատի սամարացիքը բերել ի ճանապարհ ճշմարտութեան [Յովհ. Դ 41-42]: Յիշեցէք Նեմեհիս քահանայն. սա, երբ գիշեր-ցերեկ կ'աշխատէր Երուսաղէմի պարսպաց շինութեան, եւ պարսից թագաւորի պաշտօնեայք, լուր ղրկելով, Հրաւիրած էին, որ Ովնայի դաշտն իջնէ, խօսակցին, դաշինք նորոգեն եւ այս տեսակցութիւննին Հանդիսաւոր խրախճանութեամբ մը Հռչակեն, սուրբ եւ գործունեայ քահանայն, նկատելով, թէ պարզ պատշաճութեան մը Համար գործը թողուլ եւ Հրաւերին երթալն անպատեհ էր, պատասխանեց, թէ ծանր է ձեռքի գործը, վայրկեան մը չ'կրնար թողուլ. «Գործս... գործ մեծ է. ո՛չ ժամանեմ իջանել առ ձեզ, զի մի՛ խափանեցի գործս»

[Բ Եզր. Ձ 3]: Քահանային Համար Երուսաղէմի պարսպաց եւ տաճարին շինութենէն թեթեւ գործ է Եկեղեցւոյ Հոգեւոր շինուածքը նորոգել եւ Հաւատացեալոց սրտին մէջ կենդանի Աստուծոյ տաճարը կանգնել: Երբոր Հրաւիրէ մէկը եւ ստիպէ թողուլ Հոգեւոր գործը սնտոի զբօսանքի մը Համար, ինչո՞ւ այս Հրեայ բարեպաշտօն քահանային պէս չ'ըսէ. «գործս մեծ գործ է, չեմ կրնար վայրկեան մը ձեռքէս ձգել»: Ասկէջ ինչ արժանի պատասխան քահանայի Համար, որուն նոյն իսկ աշխարհասէրք կը Հանին: Բայց քահանայն այսպէս վարուելու Համար սրտին մէջ պէտք է փոյթ եւ Հաստատամտութիւն ունենայ, որպէս զի կարող լինի իւր կարգէն օտար եւ արտաքին կապակցութիւններ արեւաբար մերժել:

Այո՛, փոյթ եւ Հաստատամտութիւն քահանայական կարգին կարեւոր մէկ Հոգին է: Քահանայն Աստուծոյ կողմանէ պաշտօն ունի յորդորելու, ուղղելու եւ կշտամբելու ի ժամու եւ ի տարածամու: Հանրային անկարգութիւնք եւ մեղք իրենց առջեւ քահանայն տեսնելու են իբրեւ մի անողորք եւ անկորանալի Հաստատութիւն, դէմքը բնու յանցանքով մը կարմրելու չէ: Քահանայն զայլս պիտի յանդիմանէ, ինք ոչ յուրմեքէ յանդիմանութիւն պիտի լսէ, զի նորա ճակատին վրայ գրուած են, ինչպէս ի վակասի օրինաց քահանայից մասնաւոր տախտակի վրայ գրուած էին «Յանդիմանութիւն եւ ճշմարտութիւն» բառերը [Ղեւտ. Ը 8]: Մեծ եւ փոքր, գիտուն եւ տգէտ, Հարուստ եւ աղքատ, իշխան եւ Հպատակ չ'պիտի նայի, թէ՛ օտարական եւ Հեռաւոր մարդոց եւ թէ՛ իրեն ազգականաց, բարեկամաց եւ պաշտպանաց Հետ մէկ Հաւասար խստութեամբ եւ Հաստատակամութեամբ պիտի վարուի, որպէս զի ոմանց Հետ զիջմամբ վարուելուն Համար այլոց Հետ ճշգրտութեամբ վարուած ատեն ամաչելու պատճառ չ'ունենայ: Ձեռնադրութեան շնորհքը զօրութեան եւ քաջութեան շնորհք է. ձեռնադրելոյն Հոգւոյն այնպէս արի բնաւորութիւն կը ներշնչէ, որ կը բարձրացնէ ի վեր, քան՝ զբնական տկարութիւն, կը տպաւորէ քահանայական բարձրութեան արժանի, վսեմական, մեծ եւ ազնիւ զգացումն, արհամարհել կուտայ երկիրը, ակնկալութիւն, պատիւ եւ թշնամանք, սուրբ օծութիւնը կարծես երակներուն մէջ կը ներարկէ այն քաջութիւնն, այն քահանայական կորույն, այն առաքելական ազնիւ արիւնը, զոր մեր նախկին Հայրերն եւ Հայրապետներն կրօնքի Հիմնադիր առաջին քաջերը, ժառանգեցին:

Այս քաջութեան եւ Հաստատակամութեան Հոգին աշխարհի Հոգւոյն բոլորովին Հակառակ է: Աշխարհի Հոգին կը պահանջէ ամենուն առջեւ ճկիւղ, նկատումներն յարգել, ամենուն Հաճելի լինիլ, ոչ զոր վշտացունել կամ անհանգիստ ընել: Աշխարհի Հոգին կը պահանջէ ինք իրեն յատուկ զգացումներ եւ խորհուրդ չ'ունենալ, այլ ուրիշները կամ, մանաւանդ, մեծերն ինչպէս կը մտածեն, այնպէս մտածել: Աշխարհի Հոգին կը պահանջէ քուէները չ'փախցունել, այլ՝ դիտել, եւ քուէներն որո՞ց եւ ո՞ր ատեն Հաճոյ կ'անցնին անոնց՝ այն ատեն տալ: Աշխարհի Հոգին կը պահանջէ ամբարշտական գործ մը տեսնուած կամ լսուած ատեն քմծիծաղով մը գոնէ Հաւանութիւն ցոյց տալ, քողարկեալ լիտիութիւններն իբրեւ ճարպիկութիւն գովել: Աշխարհի Հոգին կը պահանջէ ամենէն դժնդակ եւ անգթական չարխօսութեանց ականջնիս վարժեցնել, Հպարտութիւն եւ իշխանասիրական ձեռնարկներ ներբողել, մարմնոյ եւ խելքի նախամեծար Համարել: Վերջապէս, ով որ կ'ուզէ աշխարհի մէջ ապրիլ, պէտք է այնպէս մտածէ, ինչպէս ամէն մարդ կը մտածէ, եւ կամ գոնէ այնպէս խօսելու է: Բայց մենք քահանայքս, աշխարհի աղն եմք. կրնա՞մք աշխարհի որդւոց Հետ յարմարիլ եւ Համերնիս կորուսանել: Դատաւորք եմք աշխարհի ընթացից. կրնա՞մք ներբողարան լինել՝ նոյն խտոր ընթացից: Լոյս եմք աշխարհի. կրնա՞մք զիջումն ընել եւ թուլանալ, որ աշխարհք կուրանայ: Խարիսխ եւ ապաւէն եմք փրկութեան աշխարհի. կրնա՞մք Հասարակաց Հետ զմեզ դէպ ի կորուստ զահաւիթել:

Հոգեւորականը պէտք է մեծ ուշադրութիւն ընէ, որ յոռի օրինակի ազդեցութենէ զինքն ազատ պահէ, չ'թուլցնէ մտքին մէջ ճշմարտութեան Համոզումը, չ'հանէ սրտէն Հաստատամտութիւն եւ քաջութիւն: Յայսմ յաջողելոյ Համար պէտք է կարելի եղածին շափ զգուշանայ սովորական ընտանութիւններէ եւ պարապոյ ժամանակներն տաճարի շուրջը Հոգեւորաց դասուն յատկացեալ ժամատունը անցունէ: Փողոցի վրայ երեւելուն կամ Հասարակ կեանքի մէջ յաճախելուն Հետեւանքն այն կը լինի, որ քահանային նախան-

ձաւորութիւնը կը թուանայ, պատեհութիւնները պաշտել խոհեմութեան կարգ կ'անցնի, սուրբ կարգին պահանջած Հաստատակամութիւնը բոլորովին կը ջնջուի, այլ եւս չ'կրնար յանդիմանել նախապաշարմունքներն, չափազանցութիւններն, պատրանքներն, մանաւանդ թէ՛ ինքն իսկ Հասարակաց մոլորութեամբ կը վարակի, ժողովրդեան թուամորթութիւնը, դատարկամտութիւնը, ամբարՀաւատութիւնը, Հպարտութիւնը, քինախնդրութիւնը եւ նախանձու կիրքը կը ջատագովէ: Հասարակ մարդոց պէս կը վարժուի ամէն կրթի մէկ-մէկ անուշ անուն դնել. ինչո՞ւ՝ վասն զի այս կերպով կրնայ աշխարհասէրներուն հաճելի լինիլ, վասն զի աշխարհականք իրեն մեղկութիւնը կ'անուանեն խոհեմութիւն, հանճարեղութիւն, կենցաղագիտութիւն եւ առաքինութիւնը սիրելի ընելու ձեւագիտութիւն: Եթէ ընդհակառակն վարուի, փոքրոգի մարդ է, խստաբարոյ եւ կոշտ է, չափաւորութիւն չ'գիտեր, ժողովուրդը կը խորշնցունէ, բարեպաշտութիւնը, փոխանակ սիրցնելու՝ ատելի կ'ընէ՝ պիտի բռնէ: Կարճամիտ կարգաւորն ալ կը քաջաւերուի իւր թուլութեան մէջ, որովհետեւ կը տեսնէ, որ մարդիկ այս օրինակ բարքին պատիւ կուտան եւ «խոհեմ եւ անմեղ կարգաւոր մի է» կ'ըսեն: Եւ որքան դժուար բան է մեզ գովողներուն եւ մեր վրայ զարմացողներուն դիմաց կանգնիլ եւ յանդիմանութիւն ընել: Զանի՛ Բառնաբաս եւ Պօղոս կրնաս գտնել մեր կարգաւորներուն մէջ, որ ճշմարտութիւնը չ'թուլցնեն՝ գիտնալով, թէ առաջի այնպիսի ժողովրդեան կը գտնուին, որ թէպէտ այժմ, երկնքէ իջած աստուածներու տեղ դնելով, խնկովք եւ զոհիւք կը դիմաւորէ, բայց քիչ ատենէն քար կ'առնէ, կը քարկոծէ:

Այո՛, նախանձաւորութեան Հոգին աշխարհային ընտանութեանց մէջ կը մարի, եւ մարելէն ետքը վերստին բորբոքել շատ դժուարին է: Նախնի սուրբ Հայրապետաց վարքն ու պատուիրաններն բոլորովին մտքէ կ'ըլլեն, կանխաւ գիտցածնիս ալ կը մոռնանք, գիտութիւն եւ գրասիրական պարապմունք, յորոց օգուտ կ'ըլլեն Եկեղեցւոյ, չենք կրնար այլ եւս մշակել, գիրք ու գրատուն մեզ օտար եւ ձանձրալի կը դառնան, Աստուածաշունչ Ս. Գրոց եւ եկեղեցական Հին ու նոր մատենից ընթերցմունքէն այլ եւս համ չենք առնիր, առասպել վիպասանութիւնները ախորժելով կը կարդամք,

անտի՛ չ'պիտոյ եւ, մանաւանդ, վտանգաւոր վերձանութեանց կը բռնուիմք, զի աշխարհի մէջ ասոնք կ'անցնին, եւ աշխարհային յարաբերութեանց մէջ այս գիրքերէն բան մը գիտնալնիս մեզ պատիւ կը բերէ՝ կը կարծենք:

Գալով գիտութեան ոգւոյն՝ սա Հոգեւոր պաշտաման Հոգին է: Քահանային շրթունքը,- ըսած է Աստուծոյ Հոգին,- աւանդաբանն է վարդապետութեան: Որպէս երբեմն մարգարէին, նոյնպէս եւ քահանային կը պատուիրէ Աստուած՝ օրինաց սուրբ Մատեանը մանրամասն ծամել եւ ուտել, թէեւ սորվելու եւ սերտելու գործը դժուարին եւ դառն ալ լինի: Հոգեւորականը նիւթական Հացի պէս ճակատին քրտինքովը պէտք է վաստակի եւ ուտէ Սուրբ Գիրքը, պէտք է Հոգին զարդարէ Աստուծոյ օրէնքներով, որովք Հին կրօնքի քահանայք իրենց Հագուստներուն արտաքինը կը զարդարէին: Սրբազան մատեանք էութիւնը եւ խորիսին են քահանայական Հաստատութեան: Քահանայք են երկու մեծ լուսաւորքն, որք եղան ի Հաստատութեան, տիւ եւ գիշեր սոցա իշխանութեան ներքեւ են. ի տուրնջեան պիտի առաջնորդեն Հաւատացելոց ի ճշմարիտ Հաւատս եւ յաստուածապաշտութիւն, ի գիշերի պիտի վանեն խաւար եւ մոլորութիւն, զոր անհաւատութիւն եւ սուտ ու խոտոր վարդապետութիւն կը դնեն առաջի մտաց պարզամիտ ժողովրդեան: Քահանայքս եմք թարգմանիչ օրինաց, պահապան աւանդութեանց, վարդապետ եւ պատգամախօս ժողովրդեան, տեսանող եւ մարգարէք վտանգի Հաւատացելոց եւ գգուշացուցիչք, որոշիչք, թէ ո՞րք են իսկական աղբերք վարդապետութեան եւ ուղղափառութեան ընդդէմ Հերետիկոսաց, Հերձուածողաց եւ ամէն տեսակ գայթակղութեանց, որք կը խռովեն եւ կը չարչարեն գեկեղեցի:

Արդ, այսքան մեծ ու բարձր պատուանունքը կրնա՞յ Հաստատուն ընել իւր վրայ այն Հոգեւորական, որ բազմազրպղ եւ աշխարհահոգ բարքով միտքն ու սիրտը տկարացուցեր է: Արդարեւ, կան գերազանց տաղանդներ եւ չքնադագոյն ձիրքեր, զոր Աստուած անխտիր ամենուն չ'տար, այլ՝ մասնաւորաց, որոց որ կը հաճի Իւր ձրի ողորմութեամբ: Բայց գիտութեան Համար այնպէս չէ. սա քահանայական պաշտօնին էական եւ անբաժանելի տաղանդն է, զոր Աստուած ամենէն կը պահանջէ առ Հասարակ:

Սուրբ առաքեալն Պողոս Թուարկելու ատեն այն ամէն գա-
նական շնորհքներ, զոր Սուրբ Հոգին կը բաշխէր նորածին
Եկեղեցւոյ վրայ՝ շինելով զոմանս առաքեալ, զոմանս մար-
գարէ եւ զոմանս աւետարանիչ, «Հովիւ» եւ «Ուսուցանող»
բառերն իրարմէ չ'բաժնելով կ'ըսէ. «Ձումանս Հովիւս եւ
վարդապետս» [Եփես. Դ 11]: Յոյց տալ կ'ուզէր սուրբ առա-
քեալն, թէ այս երկու պաշտօններ իրարմէ բաժանեալ
իմաստով ըմբռնել կարելի բան չէ, այլ մէկը միւսին բա-
ցարձակ հետեւանքն է կամ, երկու պաշտօն մէկ կէտի վրայ
միանալով, կ'ամբողջանան: Եթէ քահանայն աշխարհային
յարաբերութեանց եւ ընկերականութեանց մէջ բոլորովին
ընկզմի, անոր վրայ զիրք կարգալու ճաշակ կը մնա՞յ: Եւ
կարդացածն Հասկնալու Համար շարունակութիւն եւ մտքի
կատարեալ ամփոփումն պէտք է արտաքին զբաղմունքներ
առաջ ընթերցանութեան սէրը կը պաղեցնեն, յետոյ բոլորո-
վին կը կորսնցնեն: Ըսել չեմ ուզեր, որ խորամուխ սուգին
ծանրակշիռ սերտողութեանց մէջ, վարդապետական եւ ծի-
սական գիտելեաց խորը մղուելով մուտք մնացած կարելու
խելամտութիւններ երեւան բերեն եւ նորանոր երկասիրու-
թիւններով Եկեղեցին Հարստացունեն, զի այս բան վերապա-
հեալ է գիտուն, երկասէր եւ մեծահանճար վարդապետներէն
շատ սակաւուց ոմանց, զորս Աստուած կը յարուցանէ եւ կը
փառաւորէ քրիստոնէական տարեգրութեանց այն դար, յո-
րում սոքա ապրեցան: Այս չէ ամէն կարգաւորէ առ Հասա-
րակ պահանջուածը: Խօսքս այնպիսի սովորական եւ Հասա-
րակ ուսմանց Համար է, որք անհրաժեշտ են, եւ քահանայն
անոնցմով կրնայ կարգ ու կանոն սորվիլ, բերնէն Հանելիք
ճշմարտութիւնները արդէն Հասկցած ըլլալ եւ պաշտօնը
գիտնաբար եւ վստահութեամբ գործադրել: Սակայն այս-
բան չափաւոր եւ անհրաժեշտ ուսմանց Համար ալ պէտք է,
որ քահանայն միտքը վրան ժողվէ, որ կարող լինի կարդա-
ցածը Հասկնալու եւ ինքն իրեն վրան խորհրդածութիւն
ընելու: Աստաքին զբաղմունքներ զուլար ժողվելուն պէս կը
ձանձրանայ ընթերցանութենէ, այլ եւս ձեռքը զիրք չ'տաներ,
չ'կարդար: Քահանայն սրտին մէջ բուռն փափագ մը պէտք
է ունենայ յառաջադիմելու եւ կրթուելու, դատարկութենէ
պէտք է փախի իրրեւ ի թունաւոր գագանէ, օրական կեան-
քը օրինաւոր ժամակարգութեան բաշխելով միշտ ինք իւր

վրայ հետաքրքիր պէտք է լինի եւ իմանայ՝ յառաջ կ'եր-
թայ, թէ՞ դադար առած է, իրեն սեպհական պարտուց սահ-
մանին մէջ: Թէ՞ դուրսը կը գտնուի: Վերջապէս, առանց մի-
ակերպ, դեգերող եւ կանոնեալ կենցաղ մը բռնելու է, որ
յուսպէտս վատնելու ժամ չ'ունենայ, եւ անսահման եւ ան-
դէպ փոփոխականութիւնք գինքը մինչեւ յանկարգութեանց
քաւոս չ'տանին:

Ընդէ՞ր է, որ այժմ շատ մը Հոգեւորականներ կան, որ
թէպէտ յաջողակ են աշխարհի շնչնոց* սովորութեանց եւ
գործոց մէջ, սակայն եկեղեցական խնդրոց բնաւ տեղեակ
չեն: Ընդէ՞ր է, որ այժմ դատարկաշրջիկ եւ պարապ մտքով
եկեղեցականներ ամէն կողմ լցուած են, որք ո՞ր որ
մտնեն-ելլեն, տգիտութեան հետ կը քաշեն, կը տանին գա-
մօթ իրենց անկիրթ նկարագրին. վասն զի ընթերցանութեան
եւ իրենց կարգին կարելու գիտութեանց ուսման չեն պարա-
պած, եւ անոր Համար Եկեղեցւոյ զխէն եւս անկումներ,
գայթակղութիւններ եւ ամենայն անասելի չարքներ չեն
պակսիր: Վանականը վանքէն եւ քահանայն ժամատանէն
դուրս գալու պէս այլ եւս նորա պարտաւորիչ սրբակացու-
թիւնը յենարան չունի, բայց՝ միայն գիտութիւնը, գիտու-
թիւնն ալ ուրիշ յենարան չունի, այլ՝ միայն սրբասէր
առանձնակեցութիւնը: Կարգաւորն աշխարհի անխուսափելի
անկարգութիւններէն գինքն հեռի բռնելու Համար պէտք է
զբասիրական պարապմունք մ'ունենայ: Եթէ այս կարելու
միջոցը ձեռքէ թողու, ամէն բանէ կը ձանձրանայ, ինքզինք
դուրսէ դուրս կը նետէ, աշխարհի կենցաղավարութեան յար-
մարիլ կ'ուզէ, այնու կը պաշարուի, կը մնայ: Եթէ կարգ ու
չափ դնել կամ ժամանակին մէկ մասն ընթերցանութեան,
միւս մասն ալ աշխարհային յարաբերութեանց բաշխել ու-
զէ, չ'յաջողիր: Ո՛չ աշխարհ այս բաշխումէն զոհ կ'մնայ եւ
ո՛չ՝ Յիսուս Քրիստոս. անտարակոյս, աշխարհասիրութեան
կողմը պիտի յաղթանակէ, աշխարհի ճաշակը պիտի շատա-
նայ եւ օր ըստ օրէ պիտի զօրանայ, որով ընթերցանութեան
թիւնը, որ արդէն թոյլ էր եւ տկար, բոլորովին պիտի իյնայ
եւ մարի, եւ զրքերն, որ երբեմն միայն ձանձրոյթ կը պատ-

* շնչնոց — տկար, անափտան, սին, ստոտի

ճառէին, ատելի եւ զգուելի պիտի դառնան: Քահանայն անգամ մը դատարկակեցութեան սորվելէն ետքը այլ եւս ո՛չ անձին եւ ո՛չ վարուց վրայ բնաւ շնորհք չ'մնար, կարգաւոր ըսուելու չափ միայն գլխարկ մը գլուխը եւ վերարկու մը կոնակը կը մնայ: Այս վիճակի մէջ, որովհետեւ ամեղութեան եւ առաքինութեան ճաշակը չ'մնար, հետեւապէս բարեպաշտութիւնն ալ, որ միայն կը պահպանէ քահանային պաշտօնական շէնքը, կը հալածի, կ'երթայ: Քիչ մ'ալ քահանային բարեպաշտութեան վրայ խօսինք եւ վերջացունենք այս գլուխը:

Բարեպաշտութիւնը քահանայական կարգին հոգին է: Հոգի բարեպաշտութեան ըսելով չ'հասկնանք միայն անմեղութիւն բարուց, այլ եւ՝ ազնուութիւն եւ կարի յոյժ դիրազգածութիւնս խղճի, այն բարեգործութիւն դէպ ի կրօն, այն հեղեղ ճաշակի դէպ ի Աստուած եւ այն փափկութիւն հոգւոյ, որ ի տես չարին յանկարծօրէն կը սարսի: Այս է բարեպաշտութեան հոգի ըսածս, որ քահանայական կարգին հոգին է, եւ բոլոր համարձակութիւն այս հոգւոյն մէջ է, որով քահանայն վստահարար կ'ապրի շարունակ սրբազան իրաց յարաբերութեանց մէջ: Տաճար, Սեղան, խորհուրդք, հոգեշունչ երգաբանութիւնք, բան կենաց՝ ահա ասոնց՝ այս սարսափելի եւ երկնային առարկայից մէջ է, որ ժամանակ պիտի անցունէ, այս տեսարանի շուրջը կը դառնայ քահանային բոլոր գործողութիւնը, տեսարան, որոյ առջեւ երկնից հրեշտակներն կը դողան:

Եւ արդէն քահանայական պաշտօնին ո՛ր պարագայն չ'դողդեր ամենէն զգուշաւոր եւ մշտարթուն բարեպաշտութիւն: Ո՛չ ապաքէն այս ահաւոր պաշտօնին պատրաստ գտնուելու համար աղօթք, առանձնութիւն, շրջահայեցութիւն եւ զգայարանաց վրայ անողոք ուշադրութիւն ամէն ըրոպէ հարկաւոր է: Քահանային չ'վայլեր վրան ունենալ այն բան, զոր չ'կրնար հետն ի Սեղան Աստուծոյ հանել կամ սուրբ խորհրդոց ներկայութեան տանիլ: Որպէս հազած զգեստներն, գործածած սպասներն, մինչեւ որ Եկեղեցւոյ օրհնութեամբ եւ աղօթիւք չ'մաքրուին, չ'սրբուին եւ չ'նուիրագործուին, չ'կրնար գործածել, սոյնպէս տրամադրութիւնները, փափագները եւ սրտին յօժարութիւնները, աստուածային սիրոյ կրակէն չ'անցուցած, պէտք չէ, որ ի տա-

ճար Աստուծոյ տանի: Սակայն աշխարհասէր կեանքի, ցան եւ ցիր եւ զբաղեալ մտքի, ընկերային եւ աշխարհական ընտանութեանց վտանգներու հետ կարելի՞ է խորին բարեպաշտութիւն եւ անխախտ սրբութիւն կապակցիլ, յորոց շատ քիչ կարգաւորներ ամենախիստ ճգնութեան մէջ անգամ հազիւ թէ կրցեր են իրենք զիրենք պահպանել:

Նախնի ժամանակաց հոգեւորականք իւրեանց բոլոր կեանքն աղօթքով, առանձնութեամբ եւ ապաշխարութեամբ անցունելով հանդերձ, դողմամբ կը նայէին սուրբ Սեղանոյն, սարսափելով կ'ելլէին ի Սեղան պատարագի, որքան մաքուր, այնքան առաւել ուշադիր էին հոգւոյ եւ սրտի ամբժութեան առաջի անարատ Գառին Աստուծոյ: Իսկ ա՛յժ մ. չափագանցութիւն կը լինի՞, արդեօք, ասել թէ արդի հոգեւորականութեան մեծ մասը զուարճութեան եւ զբօսանաց տեսարանէ ուղղակի ի Սեղան կ'երթայ, սին եւ սնտոի եւ շատ անգամ մեղադրելի խօսից թելը դեռ ի բերան, եւ ահա խորհրդաւոր ընծայաբերութեան աղօթքը կ'սկսի՝ անհոգ, թոյլ եւ երկմիտ խղճմտութեամբ եւ աշխարհասէր ստորին իղձերով:

Առանձնակեցութիւն եւ մտաւոր ամփոփումն պէտք է ո՛չ քահանայագործութեան ահաւոր սուրբ խորհրդոյն համար միայն, այլ եւ՝ հոգեւոր պաշտաման բոլոր տեւապնեւրուն գործադրման համար, զի ինչ անյարմար բան է զբօսանաց ընկերութենէ կամ հրապարակէ ելլել եւ շիտակ բեմն երթալ՝ ի քարոզութիւն աւետարանական առաքինութեանց: Միթէ կրնա՞յ համարձակ խօսիլ աշխարհատեցութեան վրայ, կրնա՞յ ցոյց տալ, թէ աշխարհի վայելչութեան մէջ ինչ վտանգներ կան, եւ սատանան ինչ ճարտարութեամբ կը դնէ իւր թակարդը մեր անմեղութիւնը որսալու: Միթէ կրնա՞յ համարձակ զօրոգւորող յորդորել յաղօթս, ի պահս, ի հսկունսն, ի համբերութիւն խաչի եւ վշտակրութեան. ո՞չ ապաքէն Աստուծոյ բանը եւ Աւետարանի փրկարար ճշմարտութիւնները դժուարաւ եւ իբր յոչկամս պիտի արտաբերէ բերանէն: Խաչեալ Յիսուսն առաքելոյն պէս ուժգին զօրութեամբ քարոզելու համար Յիսուսի խաչին կապուած պէտք է լինի առաքելոյն հաւասար: Աստուծոյ եւ աստուածայնոց մասին ճաշակ ներշնչելու համար քարոզիչն ինք պէտք է ճաշակ ունենայ: Սիրտ շարժելու համար

պէտք է, որ ինք սրտէն խօսի եւ ո՛չ թէ Հոռմի եւ Աթէնքի դպրոցական Հոնտորներուն պէս վարձքով ճարտասան մը լինի, յորում ո՛չ խօսողը կը տաքնայ, եւ ո՛չ լսողը կը շահի: Եւ Աստուծոյ բանին քարոզութեան պաշտօնը պիտի լինի վարժութիւն անպարարի եւ ցուցամուտութիւն, տեսարան մը ժողովրդեան առջեւ եւ ո՛չ թէ խթիչ հրահանգութիւն մեղաւորաց յապաշխարութիւն: Լսողներէն զովեստ՝ եւ ծափահարութիւն պիտի սպասէ, քան՝ զղջման առաջագրութիւն, փառք անձին, քան՝ Աստուծոյ, շահ անձին, քան՝ փրկութիւն եղբարց: Եթէ նախանձայութիւն երեւի վրան եւ ուժեղ ու զգացմամբ ալ խօսի, ունկնդիրք, որ գիտեն նորա ինչ սանձարձակ բարքով մէկն ըլլալն եւ ինչ անպիտան կեանք մը վարելն, ինչ պիտի ըսեն. ո՛չ ապաքէն, թէ մեղաց վրայ կը խօսի, բայց ինք, քան զունկնդիրս, առաւել այնու մեղօք վարակեալ է եւ մանաւանդ՝ յառաջադէմ: Զարողչին կոծն ու Հառաշանքը ընդդէմ մեղաց պիտի նկատուի պարզապէս թատերական մոնչիւն, լսողաց մտքին մէջ դերը լաւ ներկայացուած պիտի Համարուի, բայց Աւետարանի բովանդակ սրբութիւնը, բովանդակ վեհութիւնը, բովանդակ ահաւորութիւնն, իբրեւ տեսարան թատեր, զրահանք՝ պիտի կորնչի:

Ո՛չ, եղբարք. Հոգեւորականին պաշտօնն աշխարհի մէջ շատ դժուարին պաշտօն է, ոչ ումեք կարելի է յայսմ յաջողի առանց զգուշաւոր բարուց եւ առանց սակաւ Հաղորդակցութեան լինելոյ ընդ որդւոց աշխարհի: Զահանայն եւ, մանաւանդ, կրօնաւորաց կարգին պատկանող արեղայ եւ վարդապետ եւ եպիսկոպոս շատ քիչ անգամ պէտք է երեւին՝ նման Հրեշտակաց Աստուծոյ: Ժողովուրդը եզակի բան մը տեսնելու պէս պէտք է, որ զարմանայ, երբոր կրօնաւոր մը տեսնէ իրեն մէջ: Նորութիւն մը լինելու է տեսածը, ինչպէս էր ասկէց դեռ քանի մը տարիներ յառաջ: Հրեշտակ Աստուծոյ տեսածի պէս վշտահարը մխիթարուելու է, մեղաւորը սթափելու է, հիւանդ եւ աղքատ քաջաւերուելու են: Հրեայ ժողովուրդը նախապաշարում մի ունէր, թէ Աստուծոյ Հրեշտակը տեսնողը կը մեռնի [Դատ. ԺԳ. 23]: Մեր մէջ այս նախապաշարումն ուրիշ կերպ պէտք է դառնայ. մեղա-

* գրահետ — այստեղ՝ ի գուր, անտես

ւորը կրօնաւորն տեսնելուն պէս նորա Համեստութենէն, ծանրաբարոյութենէն եւ սրբութենէն անանկ զդրդելու է, որ ըսէ մտքովն՝ այսպիսի սուրբ եւ կրթիչ ներկայութեան մը պատահելէս ետքը իմ վրաս մեղք եւ այլ ասոր նման բան տեսնուիլ այսուհետեւ մահացու է: Երբոր յաճախ երեւիմք, ժողովուրդը սովորելով կը սկսի չ'յարգել եւ ուշադրութիւն անգամ չ'ընել մեր ներկայութեան: Կրօնաւորական աստիճանին պատահած անարգանքը կրօնաւորին ստէպ-ստէպ երեւելէն է, զի չ'կրնար միշտ անձնպահ գտնուիլ: Ամենէն ուժեղ բարեպաշտութիւնն ալ իւր թոյլ եւ անուշադիր վայրկեաններն ունի. թեթեւ տկարութիւն մը կամ անզգուշութիւն մը մեր անձէն դուրս կը թռչի, եւ ահա, կամ մենք մեր արդէն Հասկցուած Հանգամանքովն տեսնողաց մտքին մէջ անհաճոյ գաղափար մը տեղափոխուելուն պատճառ կը լինիմք, եւ կամ տեսնողը յոռետեսութեամբ մէջ միշտ ժողովրդեան տան կ'ընէ: Մովսէս, անապատին մէջ միշտ ժողովրդեան Հետ լինելով, թէ է ամէն օր կարգէ դուրս հրաշքներ կը գործէր, եւ վարքին սրբութիւնն իրեն Հաւասար մէկը չ'ունէր, սակայն իւր վարմունքին դէմ ժողովրդեան գանգատը շարունակ չ'ուր: Յոյժ մօտէն զինքը տեսնողներն, օրինակ՝ ազգականներն, Հասարակ մարդու տեղ դրած էին զինքը: Հարկ եղաւ, որ Աստուած չարաչար բորոտութեամբ պատժէր զբոյրն ի վրէժ տրտնջանաց եւ անարգանաց Իւր Հաւատարիմ ծառային: Նոյն Մովսէսն, երբ քառասուն օր լեռն առանձնութեան մէջ մնաց, դուրս գալուն պէս մի եւ նոյն ժողովրդեան Համար իբրեւ նոր եւ փառահեղ մարդ այնքան պատկառելի եղեւ, որ չէին Համարձակեր աչքերին վեր Հանել եւ վրան նայիլ: Աշխարհականաց Հետ յաճախ ընտանութիւն ընելէն կորուստէ գատ քնաս շահ չ'ունինք. եթէ անմեղութենէ չ'կորսնցնենք, վարկերնէս բան մը վրայ պիտի տամք, եթէ մեք նոցա չ'նմանիմք բարքով, գոնէ մեր պաշտօնին ազդեցութիւնը կորուսանելով անոնց ծուռ բարոյականն ուղղելու ուժերնիս ձեռքէ պիտի Հանենք:

Եւ ինչ վստահութիւն կրնամք ունենալ կարծելու, թէ ստէպ յարաբերութիւնք զմեզ բոնի չ'պիտի վարեն եւ բերեն ու Հասարակաց ճանապարհը ձգեն: Այս ընտանի յարաբերութիւնը չէ՞ պատճառ, որ ոմանց կարգաւորաց նկատմամբ այնքան բամբասանք եւ մեղադրանք Հրապարկը կը լեցու-

նեն: Եւ ի՞նչպէս մեղադրանք չ'լինին, երբ շարունակ աշխարհականաց Հետ անօգուտ աորնչութեանց մէջ կը մտնենք-կ'ելլենք, եւ երբ, մանաւանդ, առտնին կենաց Հետ յարաբերութիւնք անգամ զգուշալի չեն: Փարիսեցիներն մեղադրեցին զՅիսուս մեղաւոր կին մը ոտքն ինկած տեսնելուն համար եւ ի՞նչ վիճակին մէջ՝ մեղաց թողութիւն խնդրելու շինիչ եւ հրահանգիչ պարագայներու մէջ: Այս աններող աշխարհը, երբոր տեսնէ, թէ կարգաւոր մը ի յարաբերութեան է ընդ այնպիսի ընտանեաց, որք ո՛չ թէ կ'արտասուեն իրենց հոգեւոր կործանման վերայ, այլ գոհ են իրենց անպաշխար կեանքէն, զուարթ են իրենց ընկերային յառաջադիմութեան վրայ, զարմացունել կ'ուզեն ամէնքն իրենց կարծեցեալ զարգացման վրայ,- ի՞նչ կ'ըսէ այն կարգաւորին համար այս չարատես եւ բծախնդիր աշխարհ:

Գուցէ ըսուի, թէ պաշտօնն ալ կը բերէ, որ կարգաւորն յարաբերութիւն ունենայ անխտիր ամենուն հետ: Այո՛, կ'ընդունիմ, բայց երբ լինելիք յարաբերութիւնը պաշտօնի բերմամբ է, յաճախակի լինել կարելի չէ. եթէ հոգի մը դէպ ի Բրիստոս առաջնորդել է, երեւելիս ճանապարհը ցոյց տալու համար միայն կրնայ լինել: Երբ անգամ մը ճանապարհ ինկան, այլ եւս մեզ պէտք չ'կայ. պէտք է քաշուիմք, մայրը մտնող արեւի պէս աներեւութանմբ, մտնենք ի ծածուկ եւ յանքոյթ խցիկ առանձնակեցութեան՝ նման աստեղն, որ առաջնորդեց մոզուց դէպ ի Յիսուս Բրիստոս եւ օրինակ էր առաջնորդաց: Տեսէք, ի՞նչպէս այս աստղը երեւցաւ մինչեւ ի Բեթղեհէմ եւ առաջնորդեց արեւելքի իմաստնոց. իսկ երբ ցոյց տուաւ, քաշուեցաւ, մարեցաւ եւ մտաւ հաստատութեան ամպոց մէջ. որովհետեւ պաշտօնը կատարեց, երեւումն ալ պաշտօնին հետ վերջացաւ: Այսպէս պէտք է վարուի կարգաւորն ալ: Պաշտօնին պահանջումն այսքան է. աւելին ի չարէն է:

ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցին, որովհետեւ հոգեւոր թագաւորութիւն է, որոյ պետն եւ յաւիտենական թագաւորն է Յիսուս Բրիստոս, հաստատուն կառավարութիւն մ'ունի կարեւոր եւ անխախտելի, որով կարգ եւ կանոն, ապահովութիւն եւ պատշաճու-

թիւն կը պահպանուին: Չանազան դարերու մէջ Եկեղեցին պատկառելի ժողովներ ունեցաւ, որք «սահմանեցին տառս կանոնականս համանգամայն ազանց» (Շարական): Գլխաւորապէս եկեղեցական վարմունքն ու զործողութիւններն արարողութեանց ներքեւ դրուեցան, որք վարկպարագի* կամ զանց առնելի բաներ չեն, եւ եկեղեցականք չեն կրնար նոյն արարողութեանց գծէն դուրս ելլել: Եւ ի՞նչպէս կարելի է, երբ նոյն կանոններն կատարեալ Հեղինակութիւն են եւ ծանրակշիռ յիշատակարանք ծաղկափայլ ժամանակաց բրիստոնէութեան: Ամենայն դարք յարգեր են, Եկեղեցին պահեր է իբրեւ թանկագին նուիրական աւանդութիւն, որոց մէջ է Եկեղեցւոյն կառավարութեան բոլոր փառքն եւ բովանդակ ապահովութիւնն: Միթէ այն ժողովներ, որ սրբութեան եւ ծանրութեան բոլոր արժանիքն ունէին, յորում Աստուծոյ Ամենասուրբ Հոգին կը նախագահէր, հոգեկիր աւագ եպիսկոպոսներ ներկայութիւն ունեցան, որոց անուանքն ու սրբագիր մատենանքն դեռ եւս այսօր աւանդութեան վստահելի եւ մաքուր վտակ են, նոյն ժողովներ, կ'ըսեմ, կրնայի՞ն անպէտ կանոններ եւ վնասակար որոշումներ սահմանել: Եթէ այս ժողովոց հաստատած կարգն ու կանոն փոփոխելի եւ խախտելի են, այլ եւս ի՞նչ կը մնայ աշխարհիս վրայ անխախտ եւ անփոփոխելի:

Այո՛, կրօնակից եղբարք, այն կանոններն կրօնապէս հաստատեալ են, եւ աշխարհս, աշխարհ լինելով հանդերձ, եկեղեցականութեան մէջ թագաւորող կարգն, խաղաղութիւնն, բարեպաշտութիւնն եւ միաձոյլ համերաշխութիւնն կը ճանչէ եւ կը յարգէ: Եկեղեցին այս կանոնաց պահպանմամբ ի ներքուստ իւր զաւակները կը դաստիարակէ, կը կրթէ եւ կը շինէ եւ արտաքուստ իւր բարեկարգ յառաջադիմութեամբ եւ ծաւալմամբ պատկառելի եւ ակնածելի կը լինի: Իսկ զանցառութեան, անհաւատարմութեան եւ անհոգութեան հետեւանքն այն կը լինի, որ Եկեղեցւոյն նախնական թարմ գոյնը կը փոխուի, տգիտութիւն կ'աճի, մեծի եւ փոքրու, հօր եւ զաւակի, տիրոջ եւ ծառայի, քահանայի եւ

* վարկպարագի - թեթեւ, դիւրին, ոչինչ, յետին, երկրորդական, անշուք

ժողովրդեան, եպիսկոպոսի և քահանայի մէջ յարաբերութեանց և կախմանց կարելոր վիճակը կը խանգարի, անկարգութիւնք գլուխ կը տնկեն, կ'երթան, պառակտումն և հարձուած կը մեծնայ, ամենէն նուիրական իրաց և գաղափարաց վրայ հանրային անտարբերութիւն կը տիրէ, և վերջապէս, քրիստոնեայ ըլլալու հանգամանքն անգամ երկբայելի կը դառնայ աշխարհի առջեւ: Մեր Եկեղեցւոյն վրայ տեսնուած այս ցաւալի և ընդհանրական վիճակը կը պահանջէ կարգապահութեան հոգին զարթուցանել և տրտմիլ և հոգալ այն վիճակին վրայ, յորում այսօր կը գտնուինք: Ժողովուրդը, խառնուելով քահանայութեան գործոյն, քահանայն, խառնուելով ժողովրդական և աշխարհային խնդիրներու՝ ամէն բան խախտեալ վիճակ մ'առած է:

Կարգապահութեան առաջին պահանջքը, յորմէ ուրիշ շատ մը մանրամասնութիւններ ինքնին կը դառնան, կը մտնեն իրենց նախկին ճանապարհը, սա է. եպիսկոպոս և քահանայ անխախտ և անբաժանելի ներկայութեամբ պէտք է մնան և ընակին ի ժողովրդեան, յորոյ վերայ կարգ և օծութիւն Հոգւոյն Սրբոյ ընկալան, ուսուցանեն, կրթեն և պաշտօնավարեն առանց զօջաբաղութեան*: Հովուութեան կոչման մէջ պարտաւորութեանց տարբեր աստիճաններ չ'կան. ոմանք սուրբ, կրթիչ, նախանձայոյզ, ջանասէր, ժողովրդասէր, բարեգործ և կանոնապահ, ոմանք ալ թոյլ, զգայասէր, զբոսաշրջիկ, անկանոն և թափառական լինելու արտօնեալ չեն: Եկեղեցին եթէ ունենար միայն մաքուր և ջերմեռանդ պաշտօնեայներ, որ, Հոգւով Աստուծոյ վառեալ, ջանային միայն և միայն վասն օգտի ժողովրդեան, կանոնաց հարկ չէր մնայր, զի արդարոց համար ի՞նչ պէտք կայ օրէնքի: Բայց դժբաղդարար, այսպէս չէ. այլ և այլ անձնական պատճառանաց առարկութեամբ որն անկարողութիւն, որը վատաողջութիւն, որը չքարոզութիւն և բազում այլ ինչ պատճառելով՝ կարգապահութիւն, պարտաճանաչութիւն երեսի վրայ կը մնան:

Կարգեալ պաշտօնէին, եպիսկոպոս լինի, թէ քահանայ, իւր սեպհական հօտէն բացակայ չ'մնալու կանոնական

պայմանը կարգման արարողութենէն ալ կը հասկցուի: Քահանայն մասնաւոր մի գիւղի կամ թաղի Եկեղեցւոյն վրայ կը ձեռնադրուի, եպիսկոպոսն մէկէ աւելի Եկեղեցեաց Հանրային Հովուութեան կամ վերակացութեան համար կը ձեռնադրուի: Ո՛չ մին և ո՛չ միւս իւր յատուկ կամօք կամ անհատի մը առաջարկութեամբ կրնայ պաշտօն ընդունիլ: Եկեղեցւոյ մը բոլոր ժողովուրդ իրենց մէջ միաբանեալ թեմակալ եպիսկոպոսէն կը խնդրէ արժանի անձ մը քահանայ ձեռնադրելու իւր վերայ՝ ըսելով. «Շնորհազարդ սուրբ Հայրապետ, որ Հովիւդ ես Հօտին Քրիստոսի, մեր սուրբ Եկեղեցին կը խնդրէ քեզէ, որ այս անուն անձը մեզի քահանայ ձեռնադրես» (Մաշտոց): Երբ նահանգի մը Հովուական աթոռը թափուր է վախճանմամբ եպիսկոպոսին (Ներս. Շնորհ. Երջարեբրական առ ժող. Կարուց), նահանգին բոլոր Եկեղեցեաց Հոգեւորականք և գլխաւոր աշխարհականք Եկեղեցեան մէկը, որ կամ երբեմն աշխատակից էր իրենց բաղնիջատակ Հովուին, կամ իրենց Եկեղեցեաց ծանօթ և կարող և փորձառու մի կրօնաւորն էր, և, ներկայացնելով մեծ պատրիարքին կամ ընդհանրական Հայրապետին, կը խնդրեն, որ իրենց վրայ եպիսկոպոս կարգէ: Հայրապետն, ժողովրդեան այլ և այլ կարգէ երեսփոխաններ իւր ներկայութեան հրաւիրելով, նախ նոցա բոլորին ուղղափառութիւնը կ'ուզէ իմանալ, որ մի գուցէ Հերետիկոս խմբի մը առաջարկութեամբ աղանդաւոր մէկը սխալմամբ Հովիւ հաստատէ և ապա, ընծայելոյն անձնական տաղանդը, հաւատքը, վարդապետութեան ուղղութիւնը, Հերետիկոսաց վտանգէն Հօտն զգուշացնելու կարողութիւնն իմանալով, ընթերակալութեամբ այլոց եպիսկոպոսաց կը ձեռնադրէ ի վերայ և վասն այն մասին ժողովրդեան, որ խնդրեց: Կարգման անխախտութիւնը կնքելու համար Հոգւոյն Սրբոյ զօրութեան խախտարար զգալի նշանը՝ օծութիւնը, կը դրուի եպիսկոպոսին և քահանային ճակատն և ձեռքը, որպէս զի խորհրդոյ բոլոր կարողութեամբ նուիրուին Աստուծոյ գործոյն, գործունէութեան բոլոր միջոցներով վաստակին միայն և միայն սրբարար արարողութեանց գործածութեան, ժողովուրդն ալ, պատկառելով գործողութեան աստուածային հանգամանքէն, հնազանդի, ակնածէ, սիրէ և հետեւի միշտ իւր Հովուին խորհրդոց և հրամանաց:

* զօջաբաղութեան — անամօք եւ պիղծ եւ շահախնդրութիւն

Սակայն փառասիրութիւն եւ շահասիրութիւն, որ կը խախտեն եւ կը քանդեն ամէն նախկին աստուածակարգ Հիմնարկութիւն եւ միշտ նոր ի նորոյ տեղափոխումներ կը թելադրեն, բացարձակապէս ատելի են եւ ատելի պէտք է մնան եպիսկոպոսաց եւ քահանայից որ խոստացան վերակացու մնալ ժողովրդեան, որոց վրայ կանգնեցան: Անհանդարտութիւն, կուսակցական ոգի, անակնածութիւն եւ անհնազանդութիւն, որ յետին աստիճան անկարգութեան կը Հասցնեն եւ կը խախտեն եկեղեցական վաղեմի աւանդական միակերպութիւններ, սարսելու են ժողովրդեան աստուածսիրութենէն: Ժողովուրդը, ոմանց կամ բազմաց անձնական խնդրոց հետեւելով, իւր եպիսկոպոսն եւ իւր քահանայն իւր վրայէն մերժելու տեղ պատկառելու է գոնէ այն Հանրային եւ աստուածպաշտական զգացմունքէն, յորմէ երբեմն շարժեցաւ եւ հովուին կամ քահանային կարգումը պաղատեցաւ:

Հովուաց իրենց սեպհական ժողովրդեան մէջ մնալ եւ բնաւ չ'հեռանալ՝ Հոգեւոր կարգին կանոնական եւ անբաժանելի պարտաւորութիւնն է եւ ո՛չ միայն պարտաւորութիւնն, այլ եւ իրենց պատիւն եւ տիտղոսն նոյն այն թեմը կամ Եկեղեցին է, յորոյ վերայ ձեռնադրեցան: Ասոր համար էր, որ ի Հնումն եպիսկոպոս եւ քահանայ, փոխանակ իրենց մարմնաւոր ազգատոհմին մականունը գործածելու, իրենց ժողովրդեան տիտղոսը կը գործածէին՝ այս անուն քահանայ այս անուն Եկեղեցւոյ, այս անուն եպիսկոպոս այս անուն նահանգի: Ընդէ՛ր՝ զի քրիստոնէական Եկեղեցւոյ քահանայութիւնն եւ եպիսկոպոսութիւնն ահարկեան քահանայութեան պէս ցեղական չէ, այլ անհայր եւ անմայր մելքիսեղեկեան նուիրապետութիւնն է, «որ չունի ազգաբանութիւն» [Եբր. Է 3]: Պաշտօնեայք են բարձրելոյն Աստուծոյ, մարդիկ են բոլորովին Հոգեւոր եւ երկնային. ինչո՞ւ թողումք, եղբարք, մեր սեպհական հօտը եւ ուրիշ տեղ երթանք: Անկարացանք արդեօք հովուել. բայց մենք հովիւ ձեռնադրուելու ատեննիս համարձակ խոստացանք, թէ կարող ենք հովուել եւ պիտի հովուենք: Ի՞նչ, միթէ ժողովրդեան խօսելու եւ խրատելու կարողութիւնը չունինք. բայց մենք Հայր ենք, ո՞ր Հայր իւր գաւակաց հետ խօսելու համար ուրիշէ բերան փոխ կ'առնու: Միթէ սո՛ւտ խոստացանք. սակայն

ինչո՞ւ այս սեղանակապտութիւն, ո՞վ կրնայ վստահել, թէ այլուր պիտի կարողանանք:

Վատառողջութիւնն ալ պատճառ չէ, սեպհական հօտն թողով, գաղթական շրջելու: Այս պատրուակը չեմ կարծեր, որ առանց խղճահարութեան Աստուծոյ առջեւ կարող ըլլամք Հանել, ինչպէս մարդոց առջեւ կը Հանենք. առաւել սրտի եւ ճաշակի տկարութիւն կայ այս բանիս մէջ, քան մարմնոյ: Ս. Պօղոս՝ քաջասիրտ առաքեալն Քրիստոսի, շատ մը անձնական առաւելութեանց վրայ պարծելու ատեն ցաւ կ'զգար, թէ ինչո՞ւ մարմնոյ առողջութեան վրայ ալ չէր կրնար պարծիլ. «Արտաբուստ տեսնողը՝ կ'ըսէր՝ կը կարծէ, թէ քաջառողջ մէկն եմ, բայց ինչո՞ւ ծածկեմ եւ զարդարը չ'իօսիմ: Վատառողջութիւն մը չար սատանի պէս շարունակ զիս կը նեղէ, որոյ վասն երիցս յատկապէս Աստուծոյ աղաչեցի, որ փարատէ, սակայն Աստուած չ'ընդունեց ինչորքս եւ ըսա՛ւ բաւական շնորհք տուած եմ քեզ, Հերիք են անոնք. Իմ գորութիւնս Հիւանդ մարդոց ձեռքով ալ կը կատարուի»: Եւ խայտալով կը գոչէ. «Վասն որոյ Հաճեալ եմ ընդ տկարութիւնս... զի յորժամ տկարանամ, յայնժամ գորանամ» [Բ Կորնթ. ԺԲ 10]: Նորոգեցէք, եղբարք, ձեր կոչման Հոգին, եւ գորութիւն մարմնոյ ի ձեզ կը նորոգի իբրեւ զարծուոյ մանկութիւն, եւ նման սուրբ առաքելոյն Պօղոսի առաւել Հօր կը լինիք ի Հիւանդութեան, քան՝ յառողջութեան: Իսկական Հիւանդութիւն ուր որ է, Հոն դարձուցէք ուշադրութիւննիդ: Հոգւոյ ծանրաթախիծ լքումը բժշկեցէք, մարմնոյ տկարութիւն ինքնին անմիջապէս կը Հալածի: Աճեցուցէք Հաւատք, սէր եւ նախանձաւորութիւն, առողջութիւննիդ շուտով տեղը կուգայ: Զգուշարութիւն, առողջութիւննիդ շուտով տեղը կուգայ: Զգուշարութիւն, Հանգստութեան, անպէտ եւ պարապորդ կեանքի Հաճոյքէ, եւ ահա ինքնին կուգայ ձեր վրայ պաշտօնասիրութեան ախորժակը: Սիրեցէք զԵկեղեցին եւ հովուական Աթոռը, յոր հրաւիրեցաք պատուով եւ դասաւորեցաք ի կարգ առաքելութեան, եւ ահա, ձեր պաշտօնին յատուկ լի բովանդակ անձնագոհութեան քաղցրութիւնը կը ճաշակէք: Զաջ հովիւ եղիք, եւ ահա, կենօք չափ հօտին վրայ անձնուէր ըլլալնիդ ձեզ պատիւ եւ պարծանք կը Համարիք, փոխանակ մարմնոյ տկարութեան եւ Հիւանդութեան՝ գորութիւն եւ քաջողջութիւն կ'զգար: Որովհետեւ

կ'օգնէ Աստուած այն Հովուին, որ, ի գլուխ Հօտին անբա-
ժանելի կալով, կը ծառայէ, իսկ որ կը Հեռանայ, կը թողու
եւ կը փախչի, Աստուած անոր վրայ ծուլութիւն, դանդաղու-
թիւն եւ երեւակայական ցնորքներ կը զրկէ՝ ի պատիժ ուխ-
տաննեգութեան եւ պարտազանցութեան:

Բացակայութեան Համար մէջ բերած պատճառներէն
մէկն ալ այս է. այսչափ ատեն է՝ կ'ըսեն, որ Հովուութիւն
կ'ընենք, ժամանակ մ'ալ Հանգիստ ընենք, եւ միթէ մե՞նք
միայն ծառայելու, իսկ ուրիշները Հանգիստ ընելու կոչե-
ցեալ են. թող քիչ մ'ալ անոնք աշխատին: Ես ալ իրաւունք
կուտամ, թէ Հանգիստն իրաւունք է այն Հովուաց, որք եր-
կար ժամանակ ծառայած են եւ զառամեալ ծերութեան Հա-
սակի մէջ Հանգստեան պէտք ունին: Պատկառելի են այս-
պիսի Հովուք ինչպէս իրենց անցեալ բարեգործ կենաց յիշա-
տակօք, նոյնպէս եւ՝ ալեւոյթ Հասակի պայծառութեամբ:
Բայց, դժբաղդաբար, ատոնք չեն, որ Հանգիստ կը խնդրեն.
զաղար ատուլ եւ քաշուիլ Հանգստանալ ուզողներ սովորա-
բար անոնք են, որ դեռ եւս նոր եւ թարմ ուժով երիտա-
սարդներ են, որք Հազիւ փորձառութեան ժամանակ մ'ան-
ցուցին իրենց թեմին մէջ, եւ թեմն այս փորձառութենէն
դեռ եւս նոր պիտի օգտուէր: Դժբաղդաբար, ատոնք են, որ
շատ անգամ Հանգիստ կը խնդրեն: Այո՛, եղբարք, ամէնքս
ալ ծառայելու ենք. մէկս՝ ի Հանգիստ, մէկս ի Հանդէս կո-
չումն չունինք, Հաւասար եմք ի պարտս Հովուութեան, բայց
մենք չենք, որ իրարու օրինակ պիտի լինիմք, մանաւանդ՝
ծոյլ եւ փախստեայ պարտազանցները: Առաքելութեան տի-
պար Հեղինակը Տէրն մեր Յիսուս Բրիստոս է, որ ցորչափ
կենդանի էր, շարունակ կ'ըսէր. «Դեռ ժամանակ ունիմ գոր-
ծելու: Երկրտասան ժամ է օրը. ցերեկին գործելու եմ, գիշեր
երբոր գայ ու չ'կրնամ գործել, այն ատեն գործէ կը դադ-
րիմ»: Եւ երբ խաչի վրայ Հոգին աւանդեց, յայնժամ ըսաւ.
«Ամենայն ինչ կատարեալ է» [ԹովՎ. ԺԹ 30]: Ոմանք ալ
Հօտէն իրենց քացակայ լինելուն պատճառ կը բերեն չքաւո-
րութիւն: Ընտանիք ապրեցնելու կամ պարտքի նեղութենէ
ազատուելու պատճառանքներով կը թողուն իրենց սեպՀա-
կան Հօտը եւ աստանդական կը շրջին, պաշտօն կը փնտռեն,
կարծես տեսակ մը փերեզայներ են, որ ի խնդիր դրամոյ
քաղաքէ քաղաք եւ գիւղէ գիւղ կը շրջին: Բայց քահանայ

լինելէս յառաջ միթէ ընտանիք եւ Հաց ու Հագուստ պա-
Հանջող պարագայներ չունէի՞նք, ժողովուրդը կամ թեմը,
յորոյ վերայ ձեռնադրուեցանք, չէի՞նք ճանչեր, թէ ինչ իրա-
ւունքներ կրնար տալ ի սնունդ իւր պաշտօնէին: Եւ միթէ
տարապարտո՞ւց ուխտեցինք քաղցու, ծարաւով եւ մերկու-
թեամբ ծառայել այս սուրբ կարգին. մեր պաշտօնին պատ-
րաստած չափաւոր բարեկեցութենէն ինչո՞ւ զո՞հ չենք
մնար: Մեր անձնական գործոց եւ արուեստին անբեր անա-
պատին մէջ երբեմն ապրուստի անգամ կարօտ խորայնա-
ցիներ էինք. ա՜հա՛ Աստուած մանանայ տուա՛ ժողովրդեան
տուրքը, որ թէեւ չ'աւելնար, չ'շատնար, պահել ուզենք՝
կ'արուրի, սակայն չ'պակսիր: Ինչո՞ւ այս անպակասելի բա-
րիքը, որուն երբեմն կարօտ էինք, այսօր անբաւական կը
թուի, եւ զգուելով կը փնտռենք սոխն ու սխտորն աշխարհա-
կան ժամանակի, որ այնքան կծու էր եւ այս ապրուստի
կացողութեան թով՝ շատ ոչինչ: Եթէ աշխատիմք Յիսուսի
Քրիստոսի այն դաշտին վրայ, ուր մշակի ծառայութիւն
ուխտիւք յանձն առինք, նոյն այն դաշտին պտուղէն ալ վա-
յելելու իրաւունքն ունիմք. Սեղանոյն ծառայողը նոյն Սե-
ղանէն կ'ուտէ: Արդարութեան տուածն անմեղօրէն կրնանք
ուզել, բայց եթէ ժողովրդեան տուրքը մեր վաստակոց
պատճառն ու նպատակը Համարիմք, ինչպէս ի Հասարակ
գործաւորաց Համար՝ իրենց աշխատութիւնն, յայնժամ
վարձուոր կը լինիմք, Հոգեւոր Հանգամանքով՝ յոռի զօշա-
բազ, որ Աստուծոյ Հոգեւոր պարգեւն իրրեւ նիւթական վա-
ճառք կը շահագործէ: Ժողովուրդը կը վարժուի մեր կատա-
րած սուրբ գործոյն գին եւ սակ որոշել, ինչպէս կ'ընեն այ-
գեգործին եւ Հողագործին: Ռամիկն եւ կրօնքի զգացումն
չ'իմացող ամբոխը մեր վրայ կը Հայի իրրեւ ի սոսկական
գործաւոր եւ մեր կարգին կարեւոր եղած պատիւն, ակնա-
ծութիւնն եւ Հնազանդութիւնը կը զլանայ: Ժողովրդեան
արդարութեան օրինակ տալու Համար մեր ապրուստը ո՛չ
թէ մեր պիտոյից եւ ցանկութեան վրայ, այլ մեր Հօտին
նիւթական բաւականութեան եւ վիճակին վրայ չափելու
ենք: Այն քահանայն եւ Հովիւն, որ ժողովրդեան սէրն եւ
վստահութիւնը շահեցաւ, ամէն բան կ'ունենայ, կարօտու-
թիւն բնաւ չ'տեսներ: Եկամուտներն յապահովի կը լինին,
երբ Հիմնեալ են իւր սեպՀական Հօտին նկատմամբ ունե-

ցած Հայրական սիրոյն եւ խնամոտ գթութեան վրայ: Բնական ծնողք, որ պարկեշտ են եւ Հայրական սիրտ ունին իրենց զաւակաց վրայ, կարօտութեան եւ չբարորութեան դառնութիւնն իրենք կը կրեն, սակայն կ'աշխատին, կը Համբերեն, կը մխիթարեն իրենց կարօտեալ զաւակներն եւ ո՛չ թէ զիրենք յանդորր Հանելու Համար կը թողուն երեսի վրայ եւ կը փախչին:

Կարգապահութեան մասին ընդհանուր եղած զանցառութիւնը շատ տխրութեամբ եւ կարի դառնութեամբ սրտի կը տեսնեմ, եղբարք, որ ծաւալած է ամէն կողմ: Հոգեւոր պաշտօնին գերազանցութենէն, ժողորդեան կարօտութենէն, Հօր կամ Հովուի Հանգամանքի ազնուութենէ շարժող սրտեր շատ նուազած են մեր մէջ: Հոգեւոր պաշտօնեայքս, դաս առ դաս առաւելութեամբ իրարու վրայ եւ իրարու մէջ Հրամանի եւ Հնազանդութեան կանոններն պահպանելու տեղ, անկարգութեան, անհնազանդութեան տգետ օրինակը կուտանք ժողովրդեան՝ չ'հնազանդելով մեծին եւ չ'գթալով փոքրին, չ'յարգելով կախումն եւ յարաբերութիւն եւ, մանաւանդ թէ, ջախջախելով ամէն պարկեշտ կապակցութիւն: Այ՛ն, ժողովուրդը մեր վրայ կարգապահութիւն չ'տեսնելովն է, որ անկարգ եղած է, մեր՝ իրարու չ'հնազանդելնուս Համար է, որ նա ալ, առանց բացառութեան, ոչ մէկ կարգաւորի կը հնազանդի: Մեր զիրար չարադատ խժքժանօք բամբասելնուս Համար է, որ մեծարանք եւ նկատումն կը զլանայ մեզ: Մեր վրայ շահասիրութեան ծարաւ տեսնելուն Համար է, որ կարեւոր պիտոյից յատուկ նուէրն եւ ողորմութիւնը կը խնայէ: Մեք, որ աղն լինելով՝ Հոգիները զարշահոտութենէ պիտի պահէինք, ուժ եւ Համ կորուսեր ենք. ահա այս է յաջողուած եւ յաղթութիւն սատանայի:

Եպիսկոպոսական եւ քահանայական սուրբ իշխանութեան մէջ մեծ շնորհք եւ մեծ գօրութիւն կայ ժողովուրդն ազնուացնելու: Բայց որովհետեւ ամենաչարն սատանայ նպատակ ունի Հոգիներ կորուսանելու Համար ամենէն մեծ որոգայթը գործածելու, իւր տրամադրութեանց գործիք կ'առնու այս սուրբ կարգին պաշտօնեայներէն, կը շնչէ անոնց սրտին սեւ Հոգին անհնազանդութեան եւ պարտազանցութեան, որպէս զի այն, որ, բժիշկ լինելով, Հիւանդութիւններ պիտի բժշկէր, առաւել միջոց մը դառնայ Համար

ճարակ ախտից տարածման:

Ասոր Համար է, որ Աստուածաշունչ Սուրբ Գիրք կ'ըսեն, թէ երբ Աստուած ազգ մը սոսկալի պատժով զարնել ուզէ, անոր վրայ անկարգ եւ անուխտապահ Հովիւներ կը դրկէ: Այսպէս պատժուեցաւ Երուսաղէմ իւր չափը լցած անօրէնութեանց Համար. «Ջեզ- ըսաւ Աստուած, Երուսաղէմ, այնպիսի Հովիւներ պիտի տամ, որ բարւոյն չար եւ չարին բարի բանն, անկեալը չ'կանգնեն, կ'թոտեալը չ'հաստատեն եւ իրենց բռնած չար ճանապարհին մէջ անխափան յառաջ երթան»: Այս է Աստուծոյ Հարուածոց սաստիկ տեսակը: Երբ տակաւին քիչ է բարկութիւնը, թագաւոր թագաւորի, ժողովուրդ ժողովրդեան դէմ կը Հանէ, եղանակաց բարեխառնութիւնը խանգարելով երաշտութիւն կը դրկէ, Համատարած սով, սրածութիւն եւ ժանտամահ կ'արձակէ, բայց երբ քարկութեան չափն անցնի, եւ Համբերութեան ամանը լեցուի, եւ, սպառելով ամէն Հարուած, ահռելի սրտմտութեամբ գոչէ՝ այլ եւս ինչ պատիժ տամ այս ժողովրդեան, «գի՞ եւս յաւելուցուք վէրս յանօրէնութիւնս» [Եսայ. Ա 5], ի բարկութենէ Իւրմէ կը Հանէ անկարգապահ, ուխտազանց եւ անհաւատարիմ պաշտօնեայներ, վարուք եւ բարուք զեղծեալ եւ ապականեալ Հովիւներ:

Ց Ա Ն Կ

Կոչումն Եկեղեցականի	7
Վսեմութիւն Կարգին	19
Համեստութիւն Զահանայի	28
Հեզութիւն	37
Կենցաղավարութիւն	46
Ուսումնասիրութիւն	59
Ժողովրդասիրութիւն	65
Նախանձայուզութիւն	75
Աշխարհուրացութիւն	95
Կարգապահութիւն	116